

วารสาร มจร ทวารวดีปริทรรศน์

Journal of MCU Dvavati Review

วิทยาลัยสงฆ์พุทธปัญญาศรีทวารวดี มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย

ISSN XXXX - XXXX (Online) : ฉบับที่ 1 ปีที่ 1 มกราคม - มิถุนายน 2565 No. 1 Vol. 1 January - June 2022

วารสาร มจร ทวารวดีปริทรรศน์

Journal of MCU Dvavati Review (JMADR)

ISSN : XXXX – XXXX (Online)

ปีที่ 1 ฉบับที่ 1 มกราคม - มิถุนายน 2565

Vol.1 No.1 January - June 2022

เลขมาตรฐานสากล:

ISSN : XXXX – XXXX (Online)

วัตถุประสงค์และขอบเขตของวารสาร:

วารสาร มจร ทวารวดีปริทรรศน์ (Journal of MCU Dvavati Review) มีวัตถุประสงค์เพื่อส่งเสริมการศึกษาค้นคว้า และเพื่อเผยแพร่บทความวิจัย บทความวิชาการ บทความวิจารณ์หนังสือ และบทความปริทัศน์ ในสาขาที่เกี่ยวข้อง ดังต่อไปนี้ สาขาศาสนาและเทววิทยา สาขาพระพุทธศาสนา สาขาปรัชญา สาขาศิลปศาสตร์ และสหวิทยาการด้านมนุษยศาสตร์และสังคมศาสตร์ทุกบทความที่ตีพิมพ์เผยแพร่ได้ผ่านการพิจารณาจากผู้ทรงคุณวุฒิ อย่างน้อย 3 ท่าน เปิดรับบทความทั้งภาษาไทยและภาษาอังกฤษ

กำหนดการเผยแพร่ ปีละ 2 ฉบับ

ฉบับที่ 1 มกราคม - มิถุนายน

ฉบับที่ 2 กรกฎาคม - ธันวาคม

ประเภทของผลงานที่ตีพิมพ์ในวารสาร:

- 1) บทความวิชาการ (Academic Article)
- 2) บทความวิจัย (Research Article)
- 3) บทความวิจารณ์หนังสือ (Book Review)
- 4) บทความปริทัศน์ (Review article)
- 5) บทความอื่น ๆ ที่สอดคล้องกับวัตถุประสงค์ของวารสาร

การพิจารณาและคัดเลือกบทความ:

บทความแต่ละบทความจะได้รับพิจารณาจากคณะกรรมการกลั่นกรองบทความวารสาร (Peer Review) จำนวนไม่น้อยกว่า 3 ท่าน ที่มีความเชี่ยวชาญในสาขาวิชาที่เกี่ยวข้อง และได้รับความเห็นชอบจากกองบรรณาธิการก่อนตีพิมพ์ โดยการพิจารณาบทความจะมีรูปแบบที่ผู้พิจารณาบทความไม่ทราบชื่อหรือข้อมูลของผู้เขียนบทความ และผู้เขียนบทความไม่ทราบชื่อผู้พิจารณาบทความ (Double - Blind Peer Review)

บทความที่ส่งมาตีพิมพ์ในวารสาร มจร ทวารวดีปริทรรศน์ จะต้องไม่เคยตีพิมพ์ หรืออยู่ระหว่างการพิจารณาของวารสารอื่น ๆ ผู้เขียนบทความจะต้องปฏิบัติตามหลักเกณฑ์และเงื่อนไขที่วารสารกำหนด

ทัศนคติและความคิดเห็นที่ปรากฏในบทความวารสาร มจร ทวารวดีปริทรรศน์ ถือเป็นความรับผิดชอบของผู้เขียนบทความนั้น และไม่ถือเป็นทัศนคติและความรับผิดชอบของกองบรรณาธิการวารสาร

ที่ปรึกษาวารสาร

พระธรรมวัชรบัณฑิต, ศ.ดร.

พระเทพปวรเมธี, รศ.ดร.

พระธรรมวชิราวุฒิ, ดร.

พระเทพวัชรจารจารย์, รศ. ดร.

พระสุวรรณเมธากรณ์, ผศ.

พระราชวัชรสารบัณฑิต, รศ.ดร.

พระเทพเวที,รศ.ดร.

พระโสภณวชิราภรณ์, ดร.

พระสุธีรัตนบัณฑิต,รศ.ดร.

พระมหาสมบุญ วุฒติกโร, รศ.ดร.

รองศาสตราจารย์ ดร.สุรพล สุยะพรหม

มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย

กองบรรณาธิการ

บรรณาธิการ:

พระมหาบุญเลิศ อินทปญโญ, ศ.ดร.

มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย

หัวหน้ากองบรรณาธิการ:

พระเจริญพงษ์ วิชัย, ดร.

มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย

กองบรรณาธิการ

พระครูพิพิธธรรมาภิบาล, รศ.ดร.

พระมหามหาวินทร์ ปุริสุตโตโม, ผศ.ดร.

พระมหาประกาศิต สิริเมโธ, ผศ.ดร.

พระปลัดประพจน์ สุภาโต, ดร.

พระครูวินัยธรสุริยา สุริโย, ดร.

ศ.ดร.จำนงค์ อติวัฒน์สิทธิ์

ศ.ดร.กรกช อุตตวิริยะนุภาพ

รศ.ดร.มานพ นักการเรือน

รศ.ดร.อภิเศก ปันสุวรรณ

รศ.ดร.อำนาจ ยอดทอง

ผศ.ดร.กัณวล คัชฌิมา

ผศ.ดร.สุมาลี ลิ้มประเสริฐ

ผศ.ดร.อุทัย สติมัน

ผศ.ดร.ไกรฤกษ์ ศิลาคม

ผศ.ดร.โยตะ ชัยวรรณกุล

ผศ.ดร.สมชาย ดำเนิน

ดร.กฤติยา ถ้ำทอง

Prof. Dr. Chai Ching Tan

Ven. Dr. Budi Utomo

Prof. Dr. Shulan Zhao

มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย

มหาวิทยาลัยมหามกุฏราชวิทยาลัย

มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย

มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย

มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย

มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย

มหาวิทยาลัยศิลปากร

มหาวิทยาลัยมหามกุฏราชวิทยาลัย

มหาวิทยาลัยศิลปากร

มหาวิทยาลัยมหิดล

มหาวิทยาลัยศิลปากร

มหาวิทยาลัยศิลปากร

มหาวิทยาลัยสวนดุสิต

มหาวิทยาลัยราชภัฏอุดรธานี

มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย

สมาคมนักวิจัยแห่งประเทศไทย

มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย

Rajamangala University of

Technology Rattanakosin Thailand

Samaratungga Buddhist College,

Indonesia

International Collaborations Office,

Yunnan Academy Social Sciences,

China

ผู้ช่วยกองบรรณาธิการ:

พระมหากิตติธัมมัญญ์ สุกิตติเมธี

ฉัตรระวี มณีชาติย์

มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย

มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย

ฝ่ายกฎหมาย:

ผศ.ดร.ภูริวัฒน์ ปุณยวุฒิปรีดา

นักกฎหมายอิสระ

ฝ่ายออกแบบปกและจัดรูปเล่ม:

นวลกัญญา ชมภูพิน

มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย

สำนักงาน:

วิทยาลัยสงฆ์พุทธปัญญาศรีทวารวดี มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย

เลขที่ 51 หมู่ที่ 2 ตำบลไร่ขิง อำเภอสามพราน จังหวัดนครปฐม 73210

E-mail : charoenphong.wi@mcu.ac.th / โทร : 062-254-9416

สารบัญ

เรื่อง	หน้า
บทบรรณาธิการ	ก
สารบัญ	จ
ผลงานที่เผยแพร่	
1. วิเคราะห์ลัทธิความเชื่อและศาสนาสมัยทวารวดีในเมืองโบราณศรีเทพ โดย พระมหากิตติคุณฐิติ สุกิตติเมธี, แม่ชีจิราภรณ์ ขนาดนิต, พันตำรวจเอกหญิง ทัดดาว โฉมลักษณ์	1
2. นครปฐม : ศูนย์กลางพุทธเถรวาทในอาณาจักรทวารวดี โดย พระมหาปริทัศน์ วรกิจใจ, นัยนา เมืองฉิม, ไตรทศ โถวสกุล	14
3. ตามรอยทวารวดีเมืองโบราณนครปฐม โดย พระครูใบฎีกาทัดพล จนทวิโส, ทชมน เอี่ยมสะอาด, ปกรณ์กิจ หวังกุ่ม	25
4. คติความเชื่อการสร้างรูปสลักศิลาตอนปฐมเทศนา พุทธประวัติมากรรมยุค ทวารวดี โดย พระครูพิศาลบุญญากร, พระครูสังฆกิจจารักษ์, พระครูปลัดไพศาล กมพูสีริ	37
5. ตามรอยทวารวดีจากการศึกษาอักษรโบราณ โดย พระครูสมุห์อานนท์ อานนโท, พระธงชัย ออกวีโร, ร้อยตำรวจโท สุชาติ ริมตระกูล	48
6. สังคมและศิลปะวัฒนธรรมยุคทวารวดีที่เมืองจันเสน โดย พระมหาณรงค์ศักดิ์ สุทนต์, พระสมุห์นพดล อตถยุตโต, พิเชษฐ์ สมุทวารานนท์	59

วิเคราะห์ลัทธิความเชื่อและศาสนาสมัยทวารวดีในเมืองโบราณศรีเทพ
ANALYSIS OF BELIEFS AND RELIGIONS IN THE DVARAVATI ERA
IN THE ANCIENT CITY OF SI THEP

พระมหากิตติณัฐ สุกิตติเมธี¹, แม่ชีจิราภรณ์ ขนาดนิต และ พันตำรวจเอกหญิง ทัดดาว โฉมลักษณ์

วิทยาลัยสงฆ์พุทธปัญญาศรีทวารวดี

Phramaha Kittinat Sukittimaythee, Nun Jiraporn Khanadnid

and Pol.col.Thatdaow Chomluk

Buddhaphanya Sri Thawarawadee Buddhist College

Email: Ktn255653@gmail.com¹

บทคัดย่อ

หลักฐานทางด้านโบราณคดีที่มีการค้นพบจนถึงปัจจุบันทำให้ทราบถึงพัฒนาการของคนในอดีตบริเวณประเทศไทยว่ามีมนุษย์อยู่อาศัยมาแล้วตั้งแต่สมัยก่อนประวัติศาสตร์จนเข้าสู่ยุคประวัติศาสตร์ อย่างไรก็ตามพัฒนาการของมนุษย์จากสมัยก่อนประวัติศาสตร์เข้าสู่ยุคประวัติศาสตร์ในแต่ละแห่งไม่เหมือนกัน ซึ่งกลุ่มเมืองโบราณในยุคสมัยทวารวดีส่วนใหญ่จะตั้งอยู่บริเวณที่ราบลุ่มริมฝั่งแม่น้ำที่สำคัญมักอยู่ในเขตที่มีการติดต่อกับชุมชนอื่นได้สะดวก ตัวอย่างเช่น ในกลุ่มลุ่มแม่น้ำลพบุรี-ป่าสัก ปรากฏเมืองโบราณที่ชื่อว่า “เมืองศรีเทพ” และคนในเมืองโบราณศรีเทพสมัยนั้นมีลัทธิความเชื่อแบบดั้งเดิมโดยมีหลักฐานที่ชี้ชัดว่าเป็นวัฒนธรรมที่มั่นคงทางจิตวิญญาณก็คือโครงกระดูกมนุษย์ฝังอยู่ในเนินดินและสิ่งของอื่นๆ อีกจำนวนมากและทางด้านศาสนานั้นเมืองโบราณศรีเทพเคยเป็นศูนย์กลางของพระพุทธศาสนาทั้งเถรวาทและมหายานจากหลักฐานที่มีการค้นพบธรรมจักรขนาดใหญ่ จารึกภาษาบาลี และภาษาสันสกฤต รูปปั้นพระอมิตาภพุทธเจ้า รูปเคารพทั้งพระพุทธรูป เสาศรรمجกร และสถูปจำลอง ซึ่งเป็นคติแบบพระพุทธศาสนาเถรวาท และพระโพธิสัตว์ ซึ่งเป็นรูปเคารพในคติแบบมหายาน ทั้งในด้านศาสนาฮินดูที่มีการพบประติมากรรมศิลารูปพระวิษณุและพระกฤษณะ จากข้อมูลที่ได้ศึกษาสามารถสรุปได้ว่า “เมืองโบราณศรีเทพ” มีรูปแบบลัทธิความเชื่อและศาสนาที่ผลัดเปลี่ยนกันเจริญขึ้นเป็นหลักในการนับถือของชุมชนในพื้นที่จนถึงยุคปัจจุบัน

คำสำคัญ: ลัทธิความเชื่อ, ศาสนา, ยุคสมัยทวารวดี, เมืองโบราณศรีเทพ, หลักฐานทางโบราณคดี

Abstract

Archaeological evidence has been discovered to date informs the development of people living in the former Thailand from prehistoric times to historical times. However, human development from prehistoric times into historical times is not the same in each place, where most of the ancient cities of the Dvaravati period were

located on the plains along the bank of important rivers. Those areas are usually easy contact with other communities, for example, in the Lopburi-Pasak River basin, an ancient city called "Si Thep" and the people of the ancient city of Si Thep had a traditional belief cult with clear evidence that a spiritually stable culture was the human skeleton buried in earthen hills and many other objects. On the religious side, the ancient city of Si Thep used to be the center of both Theravada and Mahayana Buddhism, based on the evidence, large Buddhist scriptures (Dharma Chakra) inscribed in Balinese and Sanskrit, Amitabha Buddha statue were discovered. The statue respects both Buddha statue and Dhammachakka pillars, and replica stupa which is the motto of Theravada Buddhism and Bodhisattva, which are idols in Mahayana traditions in both Hinduism where stone sculptures of Vishnu and Krishna have been found. From the information studied, it can be conducted that "The ancient city of Si Thep" has cult, belief and religion that has evolved into the main respect of the community in the area up to the present.

Keywords: Creed, Religion, Dvaravati Era, The ancient city of Si Thep, Archaeological Evidence

บทนำ

จากหลักฐานทางประวัติศาสตร์ อาทิเช่น จดหมายเหตุจีน และหลักฐานจากการขุดค้นของนักโบราณคดีร่วมกับกรมศิลปากร ซึ่งได้ขุดค้นพบหลักฐานทางโบราณสถาน และโบราณวัตถุ ประเภทธรรมจักรหิน พระพุทธรูป และเหรียญเงินต่างๆ ซึ่งเป็นศิลปะเฉพาะในสมัยทวารวดี ที่มีความเจริญรุ่งเรืองอยู่ในราวพุทธศตวรรษที่ 11-13 หลักฐานต่าง ๆ เหล่านี้ทำให้ทราบว่า อาณาจักรทวารวดีเป็นอาณาจักรที่มีความรุ่งเรืองอยู่บริเวณภาคกลางของประเทศไทย เนื่องจากพบหลักฐานโบราณสถานและศิลปวัตถุสมัยทวารวดีตามเมืองต่าง ๆ หลายเมืองด้วยกัน เช่น จังหวัดราชบุรี จังหวัดสุพรรณบุรี จังหวัดนครปฐม จังหวัดสิงห์บุรี จังหวัดนครสวรรค์ จังหวัดสระบุรี จังหวัดเพชรบูรณ์ จังหวัดกาฬสินธุ์ จังหวัดนครราชสีมา และจังหวัดปราจีนบุรี จากโบราณสถาน และศิลปวัตถุที่พบจากแหล่งต่าง ๆ บริเวณภาคกลางของประเทศและกระจายอยู่ตามแหล่งต่าง ๆ กล่าวคือ มีอิทธิพลไปทางภาคตะวันออกเฉียงเหนือหลายจังหวัด เช่น ที่บริเวณเมืองศรีเทพได้พบจารึกทั้งที่เป็นอักษรปัลลวะและหลังปัลลวะ กำหนดอายุราวพุทธศตวรรษที่ 12-14 และอักษรขอมราวพุทธศตวรรษที่ 15-16 และอักษรจีน ในปัจจุบันได้มีการพบจารึกเมืองศรีเทพที่อ่านและแปลแล้วทั้ง 10 หลัก ได้แก่ จารึกเมืองศรีเทพ จารึกบ้านวังไผ่ จารึก เข อมมา เมืองศรีเทพ จารึกบนฐานประติมากรรม จารึกบนพระพิมพ์ จารึกบนพระพิมพ์ดินเผาบ้านหนองสรวง จารึกบ้านหนองไม้สอ จารึกปรางค์สองพี่น้อง 1 และ 2 (กรมศิลปากร 2550) โดยจากจารึกเมืองศรีเทพ กล่าวถึงผู้นำพวก "ฤาษี" และผู้มีอำนาจทางการเมืองว่า "ผู้เป็นใหญ่ในปาลวะทั้งสอง" และจารึกบ้านวังไผ่ ซึ่งคิดว่ามีระบบกษัตริย์ขึ้นแล้วที่เมืองศรีเทพ และ

อาจมีความสัมพันธ์กับอินเดียจากภายนอก โดยมีพระนามของกษัตริย์ลงท้ายด้วย “วรมัน” เช่นเดียวกับกษัตริย์ของเจนละสมัยนั้น (ธิดา สารยา 2532)

หลักฐานจารึกที่พบที่เมืองศรีเทพ ได้สะท้อนให้เห็นถึงความเจริญรุ่งเรืองของเมืองศรีเทพในสมัยโบราณที่ได้รับการถ่ายทอดจากแหล่งอารยธรรมภายนอกเป็นช่วงๆ นับตั้งแต่กลุ่มวัฒนธรรมอินเดียโบราณ กลุ่มวัฒนธรรมทวารวดี เจนละ จนถึงวัฒนธรรมเขมรโบราณ (สุรพล ดำริห์กุล 2528) โดยอารยธรรมทวารวดีที่เมืองโบราณศรีเทพมีเรื่องราวในจารึกและข้อมูลที่จะช่วยให้เกิดความกระจ่างที่เกี่ยวกับอาณาจักรทวารวดีมากยิ่งขึ้นโดยเฉพาะหากพิจารณาถึงความสัมพันธ์กับลัทธิความเชื่อและศาสนาของชาวศรีเทพโบราณที่พบจากหลักฐานทางประวัติศาสตร์และจารึกที่ปรากฏเกี่ยวกับอาณาจักรทวารวดี จะทำให้เกิดความเข้าใจอย่างลึกซึ้งในบริบทการดำเนินชีวิต หลักความเชื่อและศาสนาในสมัยนั้นได้มากยิ่งขึ้น และจากการศึกษาค้นคว้าสมัยปัจจุบันทำให้ทราบว่า คนสมัยทวารวดีมีการผสมผสานอยู่ร่วมกันหลายเผ่าพันธุ์ และมีความสัมพันธ์กันในด้านศาสนา โดยเฉพาะอย่างยิ่งพระพุทธศาสนาในลุ่มน้ำเจ้าพระยาและมีการสร้างสรรค์วัฒนธรรมประเพณีร่วมกัน โดยมีพระพุทธศาสนาเป็นตัวเชื่อม กุญแจที่จะไขไปสู่ความกระจ่างแห่งความเป็นประวัติศาสตร์จากการผสมผสานกันทางวัฒนธรรม จึงเกิดลักษณะเฉพาะของศิลปวัฒนธรรมทวารวดีที่เนื่องในพระพุทธศาสนาขึ้น เหตุที่พระพุทธศาสนามีรากฐานมาจากวัฒนธรรมอินเดียได้ถูกเลือกรับและปรับเข้าเป็นแก่นหลักของบ้านเมืองจนกลายเป็นศูนย์กลางเชื่อมโยงความหลากหลายทางวัฒนธรรม ทางสังคมและคติความเชื่อต่างๆ

อรรถสาระเบื้องต้นของทวารวดี

คำว่า “ทวารวดี” เป็นภาษาสันสกฤต แปลว่า ประกอบด้วยประตู ซึ่งอาจหมายถึง เมืองท่าเป็นปากประตูทางการค้า ชุมทางการค้า และคำว่า “ทวารวดี” อาจเทียบได้กับ “ทวารกา” ซึ่งเป็นเมืองของพระกฤษณะในมหากาพย์อินเดียเรื่องมหาภารตยุทธ คำว่า “ทวารวดี” เป็นข้อสันนิษฐานมาจากคำว่า “โถ-โล-โป-ตี” (To-Lo-po-ti) ซึ่งปรากฏในบันทึกการเดินทางของพระภิกษุเหียนจั่ง ที่เดินทางจากจีนไปสืบพระพุทธศาสนาในอินเดียทางบก ในพ.ศ. 1172 และเดินทางกลับจีนในพ.ศ. 1188 ในบันทึกการเดินทางนี้ได้กล่าวถึงชื่ออาณาจักรโถโลโปตีด้วย ซึ่งนักวิชาการเชื่อว่า คำว่า “โถโลโปตี” ตรงกับภาษาสันสกฤตคือทวารวดี เป็นเมืองที่ตั้งอยู่ทางทิศตะวันออกของศรีเกษตรในประเทศพม่า และตั้งอยู่ทางทิศตะวันตกของอิตานปุระในประเทศกัมพูชา อาณาจักรทวารวดีนี้ตั้งอยู่ในดินแดนประเทศไทยปัจจุบัน (ธิดา สารยา, 2545) ในบันทึกอีกชิ้นหนึ่ง ได้แก่ บันทึกของพระภิกษุฮัจจิง ผู้ที่เดินทางจากจีนไปสืบพระพุทธศาสนาในอินเดียโดยทางทะเล ระหว่าง พ.ศ. 1214 - 1218 ท่านออกเดินทางจากเมืองกวางตุ้ง ในบันทึกกล่าวถึงเมืองท่าและอาณาจักรตามชายฝั่งทะเลที่ท่านได้เดินทางผ่าน (ศักดิ์ชัย สายสิงห์, 2562) ที่ปรากฏชื่อได้แก่ หลินยี่ ฟูนัน ทวารวดี ลังเจียชู ศรีวิชัย และโมโลยู ศาสตราจารย์ ยอร์ช เซเดส์ และสมเด็จฯ กรมพระยาดำรงราชานุภาพ เป็นกลุ่มบุคคลแรกที่กำหนดเรียกชื่อดินแดนที่เมืองโบราณเหล่านี้ตั้งอยู่ รวมทั้งงานศิลปกรรมที่พบมากมาย โดยเฉพาะในบริเวณลุ่มน้ำแม่ น้ำเจ้าพระยานั้นว่าทวารวดี โดยใช้เหตุผลของตำแหน่งที่ตั้งอาณาจักรและอายุตามบันทึกของจีน กับอายุของงานศิลปกรรมที่ตรงกัน อาณาจักรทวารวดีจึงกลายเป็นอาณาจักรแรกในดินแดนไทย (มานพ นักการเรือน, 2564)

“ทวารวดี” เป็นกลุ่มวัฒนธรรมแรกในสมัยประวัติศาสตร์ตอนต้นในดินแดนที่เป็นประเทศไทยในปัจจุบัน วัฒนธรรมทวารวดีได้เจริญขึ้นในภาคกลางของประเทศไทยในราวพุทธศตวรรษที่ 11 หรือ

12-16 โดยมีพื้นฐานมาจากการติดต่อกับผู้คนจากภายนอกโดยเฉพาะอย่างยิ่งจากอินเดีย ดังปรากฏหลักฐานว่าในราวพุทธศตวรรษที่ 3-5 ซึ่งตรงกับยุคเหล็กตอนปลาย ชุมชนโบราณแถบภาคกลางของประเทศไทยได้มีการติดต่อกับชาวกับผู้คนจากอินเดีย กลุ่มประเทศแถบเมดิเตอร์เรเนียน และเปอร์เซีย เป็นต้น โดยมีศูนย์กลางการค้าในภูมิภาคอยู่แถบบริเวณลุ่มแม่น้ำแควน้อย ดังปรากฏแหล่งโบราณคดีที่สำคัญในพื้นที่แถบนั้นเป็นจำนวนมาก เช่น แหล่งโบราณคดีบ้านเก่า อำเภอเมือง จังหวัดกาญจนบุรี และแหล่งโบราณคดีบ้านดอน-ตาเพชร อำเภอพนมทวน จังหวัดกาญจนบุรี เป็นต้น นอกจากนี้ยังพบหลักฐานในบริเวณลุ่มน้ำลพบุรี ที่แหล่งโบราณคดี อำเภอเมือง จังหวัดลพบุรี (กรมศิลปากร, 2554)

ต่อมาในราวพุทธศตวรรษที่ 6-9 ชุมชนแถบภาคกลางของประเทศไทยได้ติดต่อกับพ่อค้าที่มาจากชาติทางซีกตะวันตกของแหลมทองเพิ่มมากขึ้น สินค้าที่เป็นที่นิยมในสมัยนั้น เช่น เครื่องประดับ ลูกปัดแก้วและหิน ภาชนะแก้ว เครื่องถ้วยเปอร์เซีย เป็นต้น ตลอดจนวัตถุต่าง ๆ ที่เกี่ยวเนื่องกับการค้า เช่น ตราประทับสลักจากหิน แสดงให้เห็นการติดต่อกับพ่อค้าชาวอินเดียและโรมัน สินค้าที่เลียนแบบสินค้าโรมันได้หลังไหลเข้ามาถึงเมืองท่าการค้า และศูนย์กลางการค้าใหญ่ในภูมิภาคนี้ ซึ่งกระจายอยู่ตามพื้นที่ภาคกลางตอนล่าง บริเวณลุ่มน้ำแม่กลอง - ท่าจีน ลุ่มน้ำลพบุรี - ป่าสัก และลุ่มน้ำบางปะกง ทำให้ชุมชนในพื้นที่เหล่านั้นมีพัฒนาการทางวัฒนธรรมต่อมา (บัณฑิต ลิวชัยชาญ และคณะ, 2553)

ชุมชนโบราณสมัยทวารวดีในลุ่มน้ำป่าสักและลุ่มน้ำเลยน่าจะมีความสัมพันธ์ระหว่างกันแต่ความสัมพันธ์ดังกล่าวอาจเป็นไปได้ในลักษณะของการแลกเปลี่ยนทางวัฒนธรรมมากกว่าเรื่องอำนาจทางการเมืองซึ่งปรากฏหลักฐานที่แสดงให้เห็นถึงร่องรอยความสัมพันธ์ เช่น การพบใบเสมาหินแบบทวารวดีในเขตพื้นที่ตะวันออกเฉียงเหนือ โดยมีแนวคิดที่ว่า วัฒนธรรมทวารวดีในภาคตะวันออกเฉียงเหนือมีเอกลักษณ์เฉพาะตนที่สำคัญอย่างหนึ่ง คือ ประเพณีการสร้างใบเสมาหิน ซึ่งมีหน้าที่การใช้งานหลากหลายปกติมักจะเข้าใจว่า สร้างปกไว้เพื่อบอกขอบเขตศักดิ์สิทธิ์ทางศาสนาแต่เพียงอย่างเดียว แต่จากการศึกษาของนักวิชาการหลายคน เช่น รองศาสตราจารย์ ศรีศักร วัลลิโภดม และศาสตราจารย์ สุรพล ดำริห์กุล ได้พบข้อมูลที่คล้ายคลึงกันว่า ใบเสมาหินบางใบอาจสร้างขึ้นเพื่อการบุญการกุศล บางใบอาจเป็นสิ่งศักดิ์สิทธิ์ที่สมบูรมณ์ในตนเองเช่นเดียวกันกับพระพุทธรูปหรือสถูปเจดีย์ และรูปแบบหินเสมาทวารวดีในเมืองก็มีการค้นพบเช่นเดียวกัน ดังนั้น การพบใบเสมาหินแบบทวารวดีภาคตะวันออกเฉียงเหนือในเมืองศรีเทพมีความเป็นไปได้ว่า น่าจะมีความสัมพันธ์หรือเกี่ยวเนื่องกับชุมชนโบราณสมัยทวารวดีในลุ่มน้ำเลย เพราะเป็นชุมชนโบราณสมัยทวารวดีในภาคตะวันออกเฉียงเหนือที่อยู่ใกล้เมืองศรีเทพและมีเส้นทางคมนาคมระหว่างกัน ซึ่งมีความเป็นไปได้ว่าเมืองศรีเทพอาจรับเอารูปแบบการทำใบเสมาหินเช่นนี้มาจากชุมชนโบราณที่ร่วมสมัยกันในลุ่มน้ำเลยก็เป็นได้ รวมไปถึงมีการพบร่องรอยเส้นทางคมนาคมโบราณระหว่างลุ่มน้ำป่าสักและลุ่มน้ำเลยที่แสดงให้เห็นถึงการติดต่อเชื่อมความสัมพันธ์ระหว่างพื้นที่เช่นเดียวกัน (ธีระวัฒน์ แสนคำ, 2555)

กลุ่มชนในอาณาจักรทวารวดีนับถือทั้งวิญญานนิยมซึ่งเป็นความเชื่อดั้งเดิม ในพุทธศตวรรษที่ 8 หรือก่อนหน้านั้น ผู้คนสมัยทวารวดีได้รับเอาพระพุทธศาสนาทั้งเถรวาทและมหายานมานับถืออย่างเคร่งครัด แต่จากหลักฐานรูปเคารพและจารึกพบว่า ส่วนใหญ่สร้างขึ้นในพระพุทธศาสนาเถรวาท ที่เกี่ยวเนื่องกับพระพุทธศาสนาเถรวาทและศาสนาพราหมณ์มีเพียงเล็กน้อยเป็นส่วนประกอบเท่านั้น (พลาตศิษฐ์ สิทธิธัญกิจ และคณะ, 2555) โดยเฉพาะศาสนาพราหมณ์จะพบอยู่เป็นแหล่ง ๆ หรือปะปนอยู่บางแหล่ง ในส่วนการนับถือวิญญานนิยม ซึ่งเป็นความเชื่อดั้งเดิม คนในอาณาจักรทวารวดีมีความเชื่อ

ดั้งเดิมเหมือนคนพื้นเมืองอื่น ๆ ในเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ คือ มีความเชื่อในเรื่องภูตผีวิญญาน ชีวิตหลังความตาย การนับถือต้นไม้ ก้อนหิน แท่งหิน ภูเขา ว่ามีฤทธิ์อำนาจ บนพื้นฐานความเชื่อนี้นำไปสู่การนับถือวิญญานของบรรพบุรุษที่ตายแล้ว ดังปรากฏในการขุดค้นของนักโบราณคดี พบว่า มีการเตรียมวัตถุศิลาฤกษ์ที่ฐานเจดีย์จุลประโทนประกอบด้วยแผ่นอิฐมีลวดลายพันธุ์พฤกษาแบบแปลกหลายแผ่นประดับด้วยทองคำเปลว มีแผ่นทองและแก้วผลึกขนาดเล็ก แผ่นแก้วระบายสี แผ่นสำริดวางรวมอยู่ด้วยกันตรงกลางเจดีย์ พร้อมกระดูก 2-3 ชิ้น เศษกระดูกเต่าขนาดใหญ่อยู่ต่ำลงไป และมีความเชื่อว่า มีอำนาจศักดิ์สิทธิ์เหนือธรรมชาติที่จะดลบันดาลให้เกิดความอุดมสมบูรณ์แก่ชีวิตพืชผลของตน (ศักดิ์ชัย สายสิงห์, 2562) ส่วนหลักฐานสำคัญที่แสดงว่า คนในอาณาจักรทวารวดีมีความเชื่อเรื่องการสะเดาะเคราะห์ คือ มีการค้นพบตุ๊กตาดินเผาประเภทตุ๊กตาเสียบบาลจำนวนมาก มีทั้งที่เป็นเพศชายและเพศหญิง ซึ่งส่วนศีรษะจะขาดหายไป ในกลุ่มตุ๊กตาเสียบบาลนี้ รูปแบบที่พบมากคือประติมากรรมดินเผารูปคนจูงลิง ซึ่งอาจวิเคราะห์ได้ว่า เป็นตุ๊กตาที่สร้างขึ้นจากความเชื่อว่าเป็นตัวแทนให้รับเคราะห์แทนคนเป็นเคล็ดว่าตุ๊กตาได้รับเคราะห์แทนไปแล้ว คนจะได้ไม่เป็นอะไร ตุ๊กตาเสียบบาลจึงมักทำขึ้นเมื่อมีคนเจ็บป่วย ไม่สบาย คนท้องแก่ที่กำลังจะคลอดลูก คนถูกคุณไสย ของขลังต่าง ๆ สรูปได้ว่า คนในอาณาจักรทวารวดีมีความเชื่อในเรื่องภูตผีวิญญาน (มานพ นักการเขียน, 2564)

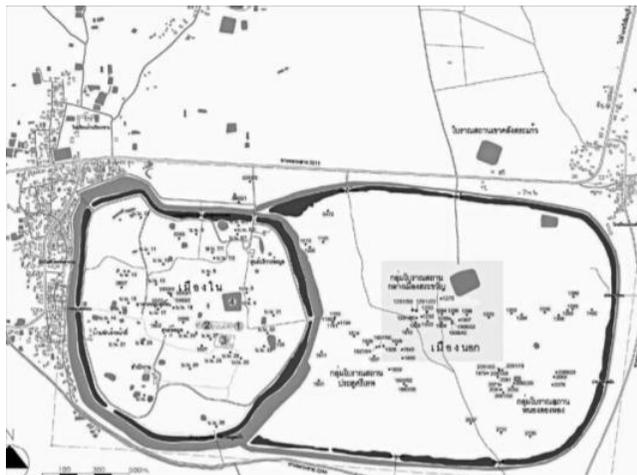
ในด้านศิลปกรรมประติมากรรมระยะแรกเลียนแบบศิลปะอินเดีย ต่อมาจึงดัดแปลงเป็นฝีมือช่างพื้นเมือง ส่วนใหญ่เป็นศิลาจำหลักและลายปูนปั้น มีทั้งพระพุทธรูป เสมาธรรมจักร รอยพระพุทธรูป พระพิมพ์ และลายปูนปั้นแสดงวิถีชีวิตความเป็นอยู่ ส่วนอาคารสร้างด้วยอิฐขนาดใหญ่ และศิลาแลงประดับลายปูนปั้น ชาวทวารวดีเป็นพุทธมามกะที่เคร่งครัด มีการสร้างพระพุทธรูปเพื่อการเคารพบูชาเป็นจำนวนมาก ลักษณะพระพุทธรูปสมัยนี้ คือรูปร่างองค์พระสะดือสอง พระอังสอใหญ่ บั้นพระองค์เล็ก จีวรบางแนบติดองค์ พระพักตร์แบนบ่งความเป็นท้องถิ่น คือขมวดพระเกศาใหญ่ พระพักตร์กว้าง พระขนงโค้งติดกันเป็นรูปปีกกา พระเนตรโปน พระนาสิกค่อนข้างแบน พระโอษฐ์หนา พระพุทธรูปมักเป็นท่าประทับยืนตรง พระหัตถ์มักอยู่ในกิริยาแสดงธรรมทั้งสองพระหัตถ์ แบบประทับนั่งสมาธิและแบบนั่งห้อยพระบาททั้งสองข้างคล้ายนั่งเก้าอี้ ส่วนใหญ่มักสร้างด้วยศิลา มีชิน (หมายถึง โลหะเจือชนิดหนึ่ง ประกอบด้วยตะกั่วและดีบุก นิยมใช้ทำพระเครื่อง) บ้างก็มีแต่ทองคำเล็ก นอกนั้นก็พบมักเป็นรูปธรรมจักรมีกวางหมอบอยู่ข้างล่างด้านหน้า พระพุทธรูป มีทั้งสลักจากหินทำด้วยดินเผา และหล่อด้วยสำริด สมัยแรกทำตามอย่างอินเดียอย่างมาก ต่อมาผสมผสานอิทธิพลพื้นเมืองจนเป็นแบบเฉพาะของทวารวดี ธรรมจักรและกวางหมอบ สลักจากหิน แสดงถึงปฐมเทศนาพระพิมพ์ พบมากเช่นกัน สร้างขึ้นเพื่อสืบอายุพระศาสนา พบคล้ายคลึงกันในเมืองโบราณทุกแห่ง ทุกภาคของประเทศ ประติมากรรมสมัยนี้ได้รับอิทธิพลอินเดียสมัยคุปตะ ซึ่งเจริญแพร่หลายทางภาคกลางและตะวันตกของอินเดียระหว่างพุทธศตวรรษที่ 10-11 จนถึงระหว่างพุทธศตวรรษที่ 12-13 ซึ่งสมัยคุปตะเป็นสมัยที่เจริญสูงสุด เรียกว่าคลาสสิกของอินเดีย (คณาจารย์วิทยาลัยสงฆ์พุทธปัญญาศรีทวารวดี, 2562)

การล่มสลายของทวารวดี ตอนปลายสมัยทวารวดี เมืองต่างๆ ของอาณาจักรทวารวดีส่วนใหญ่ ถูกทิ้งร้างสาเหตุเกิดจากแม่น้ำสำคัญเคยไหลหล่อเลี้ยงเมืองต้นเขิน หรือเปลี่ยนเส้นทางเดิน ทำให้ขาดแคลนน้ำ เมืองบางเมืองต้องย้ายที่ตั้งไปอยู่ที่ใหม่ใกล้ทางน้ำ แต่ก็มีบางเมืองมีการอยู่อาศัยติดต่อกันอย่างไม่ขาดช่วงจนถึงสมัยอยุธยา ในช่วงปลายพุทธศตวรรษที่ 16 อิทธิพลทางวัฒนธรรมและการเมืองจากเขมรจากด้านตะวันออกได้แผ่เข้ามายังภาคกลางของประเทศไทยวัฒนธรรมทวารวดีที่เคยรุ่งเรืองได้ถูก

วัฒนธรรมเขมรเข้าครอบงำจนล่มสลายลงการสิ้นสุดของอาณาจักรทวารวดีอาจเป็นเพราะสาเหตุ 2 ประการ คือ ประการแรก ความแปรเปลี่ยนของสภาพภูมิศาสตร์แม่น้ำเปลี่ยนทางเดินเช่นในเมืองอุทองหรือทะเลต้นเงินกลายเป็นแผ่นดินงอกลึกออกไปในทะเล ทำให้ตัวเมืองที่เคย ตั้งอยู่ริมทะเลเช่นเมืองนครปฐมเดิมต้องร่นเข้าไปอยู่ในแผ่นดิน เพราะมีหลักฐานว่า ได้พบซากสมอเรือและเปลือกหอยทะเลมากมายที่บริเวณเมืองนครปฐมเก่า ทำให้การคมนาคมติดต่อยากลำบาก ประการที่สอง อาจเป็นเพราะอิทธิพลของขอมที่แผ่ขยายเข้ามาในพุทธศตวรรษที่ 16 ทั้งทางด้านการปกครองและวัฒนธรรมจนยากที่จะป้องกันได้ (คณาจารย์วิทยาลัยสงฆ์พุทธปัญญาศรีทวารวดี, 2562)

เมืองโบราณศรีเทพ

ศรีเทพ เป็นเมืองโบราณที่มีความสำคัญยิ่งในเขตลุ่มน้ำป่าสัก พัฒนาการของเมืองโบราณแห่งนี้สืบเนื่องมาจากชุมชนในสมัยก่อนประวัติศาสตร์ตอนปลายเมื่อประมาณ 2,000 ปีที่ผ่านมา เมื่อชุมชนแห่งนี้ได้รับอิทธิพลทางวัฒนธรรมจากภายนอก โดยเฉพาะอย่างยิ่งจากอินเดีย จึงก่อให้เกิดพัฒนาเรื่อยมาจนกระทั่งพัฒนาสู่สังคมเมืองที่มีความซับซ้อน มีความก้าวหน้าทางเทคโนโลยี ศิลปะ และวิทยาการ โดยเจริญอยู่ภายใต้วัฒนธรรมทวารวดีและเขมรโบราณตามลำดับ (กรมศิลปากร, 2554) โดยเมืองศรีเทพมีพื้นที่โดยรวมอยู่หลายพันไร่ ซึ่งแบ่งเป็นเมืองสองชั้น คือ เมืองในและเมืองนอก พื้นที่เมืองในมีรูปร่างกลมล้อมรอบด้วยคูน้ำและคันดินมีพื้นที่ประมาณ 1,300 ไร่ และได้มีการขยายพื้นที่ออกไปทางทิศตะวันออกเป็นที่ที่เรียกว่า เมืองนอก ประกอบด้วยขนาด 1,589 ไร่ มีคูน้ำคันดินล้อมรอบเช่นกัน ยกเว้นในด้านที่เชื่อมติดกับเมืองในที่มีคูน้ำและคันดินของเมืองในอยู่แล้วตามเดิมจึงทำให้เมืองศรีเทพมีรูปร่างเป็นสี่เหลี่ยมมุมมน (กรมศิลปากร, 2554)

รูปภาพที่ 1 ผังเมืองศรีเทพ ที่มา ชีระวัฒน์ แสนคำ. (2555). ความสัมพันธ์ระหว่างชุมชนโบราณสมัยทวารวดี: ลุ่มน้ำป่าสักกับลุ่มน้ำเลย, “วารสารศิลปวัฒนธรรมเพชรบุรี”, หน้า 7.

ในประเด็นเรื่องพัฒนาการของเมืองศรีเทพนั้น จากการศึกษาทางโบราณคดีทำให้ทราบว่า ภายในพื้นที่เมืองศรีเทพมีชุมชนในสมัยก่อนประวัติศาสตร์ตอนปลายเข้ามาตั้งถิ่นฐานอยู่แล้ว ตั้งแต่ประมาณ 2,000 ปีที่ผ่านมา หรือราวพุทธศตวรรษที่ 5-11 โดยหลักฐานทางโบราณคดีที่พบคือโครงกระดูกมนุษย์ที่ฝังอยู่ในพื้นที่เดียวกันในลักษณะแหล่งฝังศพ พบเครื่องประดับและเครื่องมือเครื่องใช้ฝังร่วมกันกับโครงกระดูกเหล่านั้น เช่น ภาชนะดินเผา เครื่องมือสำริดและเหล็ก เป็นต้น สังคมเมืองโดยทั่วไปปรับตัวพัฒนาจากภายนอก ได้แก่ วัฒนธรรมทวารวดี (พุทธศตวรรษที่ 12-16) และ วัฒนธรรมเขมรโบราณ (พุทธศตวรรษที่ 16-18) ในช่วงที่เมืองศรีเทพอยู่ในวัฒนธรรมทวารวดีนั้น ได้มีการสร้างศาสนสถานและสิ่งที่เป็นคุณูปการทางการดำรงชีวิต (กรมศิลปากร, 2554) เมืองศรีเทพเจริญอยู่ได้ราว 700 ปี จึงล่มสลายไปเมื่อประมาณปลายพุทธศตวรรษที่ 18 ซึ่งปัจจุบันนักวิชาการยังไม่สามารถหาคำตอบของการล่มสลายที่แท้จริงได้ ข้อสันนิษฐานส่วนใหญ่จะให้ความสนใจในเรื่องการเกิดโรคระบาด ทั้งนี้เนื่องจากเมืองโบราณแห่งนี้ เป็นศูนย์กลางทางการค้าจึงมีผู้คนมากมายผ่านไปมาซึ่งอาจนำโรคระบาดมาแพร่สู่เมือง ทำให้ผู้คนต้องอพยพเคลื่อนย้ายไปตั้งหลักแหล่งในพื้นที่แห่งใหม่เป็นชุมชนเล็ก ๆ ซึ่งอยู่ไม่ไกลจากเมืองศรีเทพนัก จึงพบว่ามีชุมชนขนาดเล็กจำนวนมากที่เกิดขึ้นในช่วงปลายพุทธศตวรรษที่ 18 หรือต้นพุทธศตวรรษที่ 19 กระจัดกระจายในบริเวณแถบนั้น (กรมศิลปากร, 2554)

หลักฐานทางโบราณคดีที่ปรากฏในเมืองโบราณศรีเทพ เนื่องจากศรีเทพเป็นเมืองโบราณขนาดใหญ่ ทำให้พบซากโบราณสถานมากกว่า 100 แห่ง กระจายอยู่ภายในเมือง เช่น โบราณสถานเขาค้างใน เป็นโบราณสถานขนาดใหญ่อยู่กลางเมืองใน เป็นศาสนสถานในศาสนาพุทธ สันนิษฐานว่า มีมาในราวพุทธศตวรรษที่ 12 (จิริฐิ เจริญราษฎร์, 2565) โบราณสถานปราสาทศรีเทพ และโบราณสถานปราสาทสองพี่น้อง เป็นต้น และนอกเมืองศรีเทพทางทิศเหนือ เช่น โบราณสถานเขาค้างนอก และโบราณสถานปราสาทฤๅษี นอกจากนี้ยังมีโบราณสถานที่มีความสัมพันธ์กับเมืองศรีเทพ แต่มีที่ตั้งอยู่ห่างไกลออกไปจากเมืองศรีเทพในรัศมี 20 กิโลเมตร ได้แก่ โบราณสถานถ้ำเขาดมอร์ตันและโบราณสถานเขาค้างเกาะแก้ว เป็นต้น (กรมศิลปากร, 2554)

รูปภาพที่ 2 และ 3 เขาค้างนอกและเขาค้างใน
ที่มา: อุทยานประวัติศาสตร์ศรีเทพ <https://zhort.link/ySj>

โบราณวัตถุที่พบจากการขุดค้นโบราณสถาน เช่น พระพุทธรูปและพระโพธิสัตว์สำริด และหลักฐานทางโบราณคดีอื่น ๆ ทำให้เชื่อว่าเขาค้างในถูกสร้างขึ้นเมื่อราวพุทธศตวรรษที่ 11 – 12 ซึ่งคงจะ

เป็นระยะเดียวกับการก่อตั้งเมืองศรีเทพ ส่วนองค์เจดีย์ที่อยู่ด้านนอกเมืองหรือที่เรียกว่าเขาค้างนอกได้มีการค้นพบพระพุทธรูปศิลาศิลปะทวารวดี ประทับยืนแสดงปางแสดงธรรม (วิตรรกุมทรา) ทั้ง 2 พระหัตถ์ ขนาดพระพุทธรูปสูงประมาณ 60 เซนติเมตร โดยนักวิชาการทางด้านวิชาประวัติศาสตร์ศิลปะ เชื่อว่าโบราณสถานเขาค้างนอกน่าจะมีอายุราวพุทธศตวรรษที่ 12 – 13 (กรมศิลปากร, 2554)

รูปภาพที่ 4 และ 5 พระพุทธรูปและพระโพธิสัตว์สำริดค้นพบที่โบราณสถานเขาค้างใน
ที่มา กรมศิลปากร อุทยานประวัติศาสตร์ศรีเทพ สำนักศิลปากรที่ 4 ลพบุรี. (2550). อุทยานประวัติศาสตร์ศรีเทพ.
นครปฐม: บริษัท รุ่งศิลป์การพิมพ์ (๑๙๙๗) จำกัด, หน้า 60.

อีกส่วนสำคัญของโบราณสถานศรีเทพมีสิ่งที่เป็นหลักฐานที่แสดงให้เห็นถึงลัทธิความเชื่อก็คือ เขาค้างนอก บันยอดเขาค้างนอกจะมีถ้ำหินปูนซึ่งที่ผนังมีการจำหลักรูปเคารพเป็น 3 กลุ่มรวม 11 องค์ ซึ่งเป็นศิลปะทวารวดีประมาณพุทธศตวรรษที่ 13 ซึ่งร่วมสมัยกับเมืองโบราณศรีเทพ กลุ่มที่ 1 คือเมื่อเดินเข้าตั้งแต่ปากทางเข้าถ้าจะเห็นแท่งหินธรรมชาติที่สูงจากพื้นจรดเพดานและสามารถเดินวนรอบได้ มีรูปแกะสลักพระพุทธรูปประธาน ศิลปะทวารวดีปางวิตรรกะยืนหน้าตรงอยู่บนฐานรูปดอกบัวขนาดใหญ่ สูงประมาณ 2.5 เมตร กลุ่มที่ 2 ด้านขวาของพระพุทธรูปประธานเป็นกลุ่มภาพพระพุทธรูปยืน (วิศิษฐ์ โฆษิตานนท์, 2560) กลุ่มที่ 3 อยู่ด้านในสุดเป็นกลุ่มภาพสลักประกอบด้วย พระโพธิสัตว์สี่กร เข้าใจว่าน่าจะเป็นพระโพธิสัตว์ศรีอาริยะเมตไตรย์ โดยมีพระพุทธรูปนั่งปางสมาธิเป็นศูนย์กลางของกลุ่ม ด้านซ้ายของพระพุทธรูปมีธรรมจักรรองรับด้วยเสาเหลี่ยม ส่วนด้านขวา มีสรูปจำลองช้อน่าสังเกตคือ ถ้ำบันยอดเขาค้างนอกเป็นสถานที่ซึ่งรวมรูปเคารพทั้งพระโพธิสัตว์ซึ่งเป็นรูปเคารพของศาสนาพุทธในคติแบบมหายาน และพระพุทธรูป เสาธรรมจักร และสรูปจำลอง ซึ่งเป็นคติแบบเถรวาท การผสมผสานคติความเชื่อทั้งสองรูปแบบนั้นนับได้ว่าเป็นลักษณะเด่นประการหนึ่งของคติความเชื่อแบบศรีเทพ ซึ่งเป็นสังคมที่มีการผสมผสานแนวคิดทั้งสองแบบเข้าด้วยกันแต่ทั้งหมดนี้ น่าเสียดายเป็นอย่างยิ่ง ที่เมื่อ พ.ศ. 2503 มีผู้ลักลอบสกัดเศียรพระพุทธรูปและพระโพธิสัตว์ไปทุกองค์ แต่ภายหลังเมื่อ พ.ศ. 2505 ตามกลับคืนมาได้เพียงบางส่วน และปัจจุบันได้เก็บรักษาไว้ที่พิพิธภัณฑสถานแห่งชาติพระนคร (กรมศิลปากร, 2554)

เนื่องจากศรีเทพเป็นเมืองที่มีศาสนาพุทธและศาสนาฮินดูผลัดกันรุ่งเรืองหรืออาจจะรุ่งเรืองมาควบคู่กัน ดังนั้น ประติมากรรมรูปเคารพต่าง ๆ ที่เกี่ยวเนื่องในสองศาสนานี้ ตัวอย่างเช่น พระวิษณุ

ประทับยืนเอียงกายแบบตรีภังค์ มี 4 กร สวมหมวกทรงกระบอกทรงผ้าสมพทคือผ้าโจงกระเบนสั้นสลักอย่างคร่าว ๆ ไม่มีริ้ว เทวรูปพระกฤษณ์โควรรธนะเป็นเทวรูปประทับยืนเอียงกายแบบตรีภังค์ เทวรูปพระอาทิตย์ลักษณะเป็นประติมากรรมรูปบุรุษมีหนวดเคราสวมตุ้มหู ประทับยืนตรงสวมเสื้อคลุมยาว เนื้อเขาแบบเนื้อเห็นสรีระชัดเจน และยังมีการค้นพบเทวรูปสำริด จากการขุดแต่งโบราณสถานเขาค้าง ในปี 2534 เป็นเทวรูปขนาดเล็ก 2 องค์ เป็นเทวรูปพระนารายณ์และพระลักษมี และส่วนที่สำคัญในด้านโบราณคดีคือเทวรูปปูนทองที่มีเคลื่อนย้ายไปเก็บรักษาไว้ที่พิพิธภัณฑน์ออร์ตันไซมอนประเทศสหรัฐอเมริกา (อุทยานประวัติศาสตร์ศรีเทพ, 2550)

รูปภาพที่ 6 7 และ 8 เทวรูปปูนทองรูปพระนารายณ์ /เทวรูปพระอาทิตย์
ที่มา มติชนออนไลน์ “ทวารวดี (แท้ๆ) เมืองศรีเทพ ลุ่มน้ำป่าสัก จ.เพชรบูรณ์”
<https://shorturl.asia/fgwzN>

วิเคราะห์ลัทธิความเชื่อและศาสนา

ในส่วนของลัทธิความเชื่อและศาสนานั้น ชุมชนที่อาศัยอยู่บริเวณเมืองศรีเทพมีพัฒนาการมาตั้งแต่สมัยก่อนประวัติศาสตร์ตอนปลาย ในราวพุทธศตวรรษที่ ๕ เป็นต้นมา พื้นฐานทางความเชื่อในระยะแรก ๆ นั้น ก็คงจะเกิดจากปัจจัยพื้นฐานทางธรรมชาติเช่นเดียวกับชุมชนสมัยก่อนประวัติศาสตร์แห่งอื่น ๆ กล่าวคือมีความเคารพนับถือและเกรงกลัวในธรรมชาติ อธิบายปรากฏการณ์ต่าง ๆ ที่เกิดขึ้นตามธรรมชาติว่าเกิดจากอำนาจบันดาลของภูตผีวิญญาน และมีความเชื่อในเรื่องของชีวิตหลังความตาย ดังนั้นจึงพบว่า ชุมชนโบราณสมัยก่อนประวัติศาสตร์ที่เมืองศรีเทพนี้ก็มีประเพณีเกี่ยวกับการตาย เช่นเดียวกับชุมชนอื่น ๆ ในสมัยเดียวกัน โดยพบทั้งในเมืองและนอกเมืองศรีเทพพบว่ามีประเพณีการฝังศพมนุษย์ พร้อมกับสิ่งของเครื่องใช้ลงไปด้วย เพราะการฝังสิ่งของเครื่องใช้ซึ่งเหมือนกับสิ่งของที่ใช้ในชีวิตประจำวันนี้ก็คงมีเจตนาที่จะให้ผู้ตายนำไปใช้ในโลภหน้า

ในระยะต่อมา ได้มีพัฒนาการทางวัฒนธรรมขึ้นมาอีกระดับหนึ่ง โดยมีการเปลี่ยนแปลงประเพณีการฝังศพที่ฝังทั้งโครงมาเป็นการฝังแบบนำกระดูกมาใส่ในหม้อดินพร้อมด้วยสิ่งของเครื่องใช้แล้วจึงฝัง การเปลี่ยนแปลงประเพณีดังกล่าวนี้ได้เกิดขึ้นเฉพาะที่ศรีเทพเท่านั้น แต่ยังพบรูปแบบการฝัง

ศพบแบบเดียวกันในเขตภูมิภาคอื่น ๆ แสดงให้เห็นถึงการเดินทางติดต่อสัมพันธ์กันของผู้คนในบริเวณแถบนี้ ตลอดจนการเผยแพร่ถ่ายทอดลัทธิความเชื่อให้แก่กัน วัฒนธรรมทางด้านศาสนาที่เมืองศรีเทพยังไม่ปรากฏชัดเจนนักในเวลานั้นจนกระทั่งราวพุทธศตวรรษที่ 11-12 เป็นต้นมาซึ่งคงเป็นระยะที่เมืองศรีเทพพัฒนาขึ้นเป็นสังคมเมืองและเป็นระยะเวลาเดียวกับที่อาณาจักรเจนละได้ถือกำเนิดขึ้น ซึ่งประจวบกับเป็นเวลาเดียวกันที่วัฒนธรรมทวารวดีก็เริ่มเจริญขึ้นในบริเวณพื้นที่ภาคกลางของประเทศไทยเมืองศรีเทพซึ่งอยู่ในทำเลซึ่งเปรียบเสมือนเป็นประตูค้าขายระหว่างดินแดนบนที่ราบสูงภาคตะวันออกเฉียงเหนือกับที่ราบลุ่มภาคกลาง จึงได้รับเอาอิทธิพลทางศาสนาและวัฒนธรรมจากทั้งสองแหล่งมาประยุกต์ใช้ในบ้านเมืองของตน จากการศึกษาข้อมูลด้านประวัติศาสตร์เกี่ยวกับเมืองโบราณศรีเทพและหลักฐานทางด้านโบราณคดีผ่านศิลปกรรมที่หลงเหลืออยู่ก็พอที่จะทำการวิเคราะห์เกี่ยวกับลัทธิความเชื่อและศาสนาในเมืองโบราณศรีเทพตั้งแต่ก่อนพุทธศตวรรษที่ 11 จนถึงพุทธศตวรรษที่ 18 ดังนี้

พุทธศตวรรษ ที่	ลัทธิความเชื่อ/ ศาสนา	หลักฐานทางโบราณคดี
ก่อนพุทธ ศตวรรษที่ 11	เคารพนับถือ ธรรมชาติ/ภูตผี วิญญาณ	หลุมฝังศพโบราณ
11-13	ศาสนาพุทธ	พบพระพุทธรูปอิทธิพลศิลปะอินเดียแบบคุปตะที่โบราณสถาน เขาค้างในและจารึกคากาในพุทธศาสนาแบบเถรวาท
	ศาสนาฮินดู	พบประติมากรรมศิลารูปพระวิษณุและพระกฤษณะ
14-15	ศาสนาพุทธ	พบพระพิมพ์ดินเผามีจารึกอักษรหลัง ปัลลวะและอักษรจีน ภาษาสันสกฤตและภาษาจีน พบ โบราณสถานขนาดใหญ่คือ เขาค้างในซึ่งมีลักษณะของ สถาปัตยกรรมแบบทวารวดี
	ศาสนาฮินดู	พบประติมากรรมรูปพระอาทิตย์หรือสุริยเทพ
16-17	ศาสนาพุทธ	พบพระพุทธรูปปูนปั้นบางองค์ที่โบราณสถานเขาค้างในมี ลักษณะซึ่งได้รับอิทธิพลจากศิลปกรรมขอมแบบบาปวนหรือ อยู่ร่วมสมัยกับศิลปะลพบุรี
	ศาสนาฮินดู	พบศิลาจารึกอักษรขอมภาษาสันสกฤตและภาษาขอม 3 หลัก รวมทั้งพบโบราณสถานปรางค์สองพี่น้องและปรางค์ศรีเทพ
18	ศาสนาพุทธ	พบพระโพธิสัตว์ที่ด้านหน้าปรางค์ศรีเทพ

ตารางที่ 1 ตารางแสดงลัทธิความเชื่อและศาสนาในเมืองโบราณศรีเทพจากหลักฐานทางโบราณคดี ตั้งแต่ก่อนพุทธศตวรรษที่ 11 จนถึง พุทธศตวรรษที่ 18

จากตารางข้างต้นแสดงให้เห็นว่า ในเมืองโบราณศรีเทพ ระดับแรกเป็นเรื่องของความเชื่อที่เกี่ยวกับอำนาจเหนือธรรมชาติบนพื้นดินหรือบนโลกเป็นส่วนใหญ่ อย่างเช่น การนับถือผี ต้นไม้ ภูเขา เป็นต้น เป็นความเชื่อในเรื่องอำนาจเหนือธรรมชาติ แต่เมื่อหลังได้รับอิทธิพลทางด้านศาสนาหรือลัทธิความเชื่อจากอินเดียจึงทำให้ชุมชนหรือผู้นำในเมืองโบราณปรับเปลี่ยนการนับถือศาสนาหรือความเชื่อโดยสรุปได้ดังนี้

1. ลัทธิความเชื่อดั้งเดิม

ในสถานการณ์นับถือวิญญาณนิยม ซึ่งเป็นความเชื่อดั้งเดิม คนในอาณาจักรทวารวดีมีความเชื่อดั้งเดิมเหมือนคนพื้นเมืองอื่น ๆ ในเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ คือ มีความเชื่อในเรื่องภูตผีวิญญาณ ชีวิตหลังความตาย การนับถือต้นไม้ ก้อนหิน แท่งหิน ภูเขา ว่ามีฤทธิ์อำนาจบนพื้นฐานความเชื่อนี้นำไปสู่การนับถือวิญญาณของบรรพบุรุษที่ตายแล้ว โดยมีการค้นพบโครงกระดูกและอุปกรณ์เครื่องมือการใช้ชีวิตถูกฝังลงไปพร้อมกับโครงกระดูกเช่นเดียวกัน

2. ศาสนาพุทธ

พระพุทธศาสนาคือคำสั่งสอนของพระพุทธเจ้า พระพุทธศาสนาเป็นศาสนาที่เกิดในประเทศอินเดีย ก่อนพุทธศักราช 45 ปี (พระพุทธศาสนาเริ่มตั้งแต่ปีที่พระพุทธเจ้าเสด็จปรินิพพาน) ลักษณะเด่นของพระพุทธศาสนาคือเป็นศาสนาแห่งความรู้และความเป็นจริง เพราะเป็นศาสนาแห่งการตรัสรู้จากพระปัญญาอันยิ่งของพระองค์เอง พระพุทธศาสนานับว่าเป็นศาสนาที่สำคัญที่สุดในโลกศาสนาหนึ่ง โดยศาสนาพุทธที่เข้ามาเผยแผ่ในดินแดนทวารวดีเมืองโบราณศรีเทพมีปรากฏ 2 นิกาย คือ

2.1 นิกายเถรวาท กำเนิดขึ้นในประเทศอินเดียและเฟื่องฟูมากในสมัยของพระเจ้าอโศกมหาราชแห่งราชวงศ์โมริยะ พระองค์ทรงเลื่อมใสในพระพุทธศาสนาและสร้างศิลปกรรมทางศาสนาไว้มากมาย รวมทั้งส่งสมณะทูตไปเผยแผ่พุทธศาสนายังที่ต่าง ๆ จนอาณาจักรต่าง ๆ ในแถบดินแดนบริเวณสุวรรณภูมิหรือในเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ได้รับอิทธิพลจากพระพุทธศาสนา ซึ่งพิจารณาได้จากศิลปกรรมรูปแบบคุปตะและการค้นพบรูปแบบภาษาบาลีจากจารึกต่าง ๆ

2.2 นิกายมหายาน เป็นนิกายหนึ่งทางด้านพระพุทธศาสนาที่แพร่ขยายเข้าสู่ดินแดนทวารวดีเช่นเดียวกัน โดยมีแนวคิดหลัก ๆ ด้านภาวะที่พุทธศาสนิกชนทุกคนล้วนเป็นผู้ประกอบไปด้วยความเป็นพุทธะ คือ ภาวะของการเป็นผู้เข้าถึงพระนิพพานได้ โดยรูปแบบของศาสนาพุทธนิกายมหายานนี้ปรากฏในเมืองโบราณศรีเทพในช่วงที่เห็นได้ชัดก็คือ ยุคสมัยของพระเจ้าชัยวรมันที่ 7 (พ.ศ. 1724-1760) ซึ่งเป็นกษัตริย์ผู้ยิ่งใหญ่ของเขมรพระองค์สุดท้าย

3. ศาสนาฮินดู

เป็นศาสนาเก่าแก่ที่มีกำเนิดมาจากลัทธิพระเวท ซึ่งพวกอารยันได้นำเข้ามาในประเทศอินเดียผสมกับลัทธิพื้นเมืองที่มีอยู่ก่อนแล้ว ศาสนาฮินดูได้มีวิวัฒนาการมาโดยตลอด โดยศาสนาฮินดูนับถือเทพเจ้าหลายองค์ แต่ให้ความสำคัญแก่เทพเจ้าสามองค์ได้แก่ พระพรหม พระวิษณุ และพระศิวะ ซึ่งรวมกันเรียกว่า“ตรีมูรติ” ที่เมืองโบราณศรีเทพมีการเคารพนับถือศาสนาฮินดูทั้งสองนิกาย คือ ไชยณพนิกายและไศวนิกาย

3.1 ไชยณพนิทาย จารึกที่เกี่ยวกับลัทธิบูชาพระวิษณุในประเทศเขมรปรากฏเป็นครั้งแรกในสมัยเจ้าชายคณวรมันแห่งอาณาจักรฟูนัน (พ.ศ.1000-1050) ยืนยันได้ว่าสมัยคฤปะมีลัทธิไชยณพนิทายแผ่เข้ามายังประเทศเขมรแล้ว และที่เมืองโบราณศรีเทพค้นพบเทวรูปพระวิษณุและพระกฤษณะโคววรรณซึ่งอนุমানตามการกำหนดอายุขององค์เทวรูปดังกล่าว

3.2 ไชยนิทาย ลัทธิไสยนิทายที่พบที่เมืองโบราณศรีเทพปรากฏในราวพุทธศตวรรษที่ 16-17 เป็นลัทธิไสยนิทายปาศุปัต ซึ่งเน้นในเรื่องการบำเพ็ญโยคะ บูชาพระศิวะหรือพระอิศวรเป็นเทพเจ้าสูงสุดโดยมีศิวลึงค์เป็นเครื่องหมายแทนพระองค์ เทวสถานในลัทธินี้ที่ยังเหลืออยู่คือโบราณสถานปรางค์สองพี่น้องและปรางค์ศรีเทพ

3.3 ลัทธิบูชาพระอาทิตย์ การบูชาพระอาทิตย์ในเมืองศรีเทพไม่มีหลักฐานปรากฏชัดว่าได้รับอิทธิพลมาจากที่ไหนหและเมื่อใด สุริยเทพหรือพระอาทิตย์ที่ได้จากเมืองศรีเทพจำนวน 4 องค์นั้น 3 องค์ไม่ทราบตำแหน่งที่พบ แต่มีอยู่องค์หนึ่งที่พบเมื่อปี พ.ศ. 2535 ทราบตำแหน่งที่พบแน่ชัดคือพบที่หน้าทางเข้าเทวสถานปรางค์สองพี่น้องซึ่งเป็นเทวสถานในศาสนาฮินดู

สรุป

คนในเมืองโบราณศรีเทพสมัยนั้นมีลัทธิความเชื่อโดยรับอิทธิพลจากอินเดียและในก่อนยุคสมัยของอาณาจักรทวารวดีจะเข้ามามีบทบาททางด้านความเป็นอยู่และวัฒนธรรม ความเชื่อในเรื่องภูตผี วิญญาณเหมือนคนพื้นเมืองอื่น ๆ ในเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ก็ปรากฏให้เห็นเช่นเดียวกัน เมืองโบราณศรีเทพเคยถูกมองว่าเป็นศูนย์กลางของพระพุทธศาสนาทั้งเถรวาทและมหายาน จากหลักฐานที่มีการค้นพบธรรมจักรขนาดใหญ่และจารึกภาษาบาลีและภาษาสันสกฤต อีกทั้งได้มีการค้นพบรูปปั้นพระอมิตาภพุทธเจ้า ซึ่งเป็นคติแบบพระพุทธศาสนาเถรวาท และพระโพธิสัตว์ในคติแบบมหายาน อีกทั้งยังมีการค้นพบเทวรูปซึ่งเป็นรูปแบบของศาสนาอื่น ๆ ที่ต่างจากศาสนาพระพุทธศาสนาโดยมีการค้นพบเทวรูปตามลำดับชั้นอายุ โดยผ่านการตรวจจากสสารที่ปรากฏบนหลักฐานทางโบราณคดี แต่ทั้งนี้จากการศึกษาค้นพบนั้นทำให้เห็นชัดชัดว่ารูปแบบของลัทธิความเชื่อและศาสนาที่ปรากฏในเมืองโบราณศรีเทพทำให้เห็นถึงความเกี่ยวเนื่องของลัทธิและศาสนาอยู่ปะปนกัน และอาจจะเกี่ยวข้องกับทางการเมืองการปกครองเนื่องจากหากได้มองย้อนไปในช่วงระยะเวลาก่อนศตวรรษที่ 11 จนถึง 18 ได้มีการค้นพบหลักฐานทางโบราณคดีที่เกี่ยวกับเรื่องของศาสนา จึงทำให้ทราบได้ว่าเมืองโบราณศรีเทพในสมัยทวารวดีอาจจะมีส่วนเกี่ยวข้องกับเรื่องการเมืองโดยที่ผู้นำอาจจะเป็นตัวเป็นผู้ชักนำให้กับชุมชนในพื้นที่หันเข้ามาเคารพบูชาลัทธิความเชื่อและศาสนาอย่างใดอย่างหนึ่ง ตัวอย่างเช่นในสมัยศตวรรษที่ 18 ที่พระเจ้าชัยวรมันที่ 7 ได้หันมานับถือพระพุทธศาสนาแบบมหายานและมีหลักฐานปรากฏที่เมืองโบราณศรีเทพด้วยเช่นเดียวกัน

เอกสารอ้างอิง

กรมศิลปากร. (2554). *ศรีเทพ เมืองศูนย์กลางความเจริญแห่งลุ่มน้ำป่าสัก*. กรุงเทพมหานคร: บริษัท รุ่งศิลป์การพิมพ์ (๑๙๙๗) จำกัด.

กรมศิลปากร อุทยานประวัติศาสตร์ศรีเทพ สำนักศิลปากรที่ 4 ลพบุรี. (2550). *อุทยานประวัติศาสตร์ศรีเทพ*. นครปฐม: บริษัท รุ่งศิลป์การพิมพ์ (๑๙๙๗) จำกัด.

- กรมศิลปากร กระทรวงวัฒนธรรม (2550), “จารึกเมืองศรีเทพ,” ในอุทยานประวัติศาสตร์ศรีเทพ. กรุงเทพมหานคร: ห้างหุ้นส่วนจำกัด พีวเจอร์เพรส.
- คณาจารย์วิทยาลัยสงฆ์พุทธปัญญาศรีทวารวดี. (2562). *พื้นชีวิตคตินจิตวิญญานทวารวดี*. นครปฐม: สาละพิมพ์การ.
- จิรัฐิ เจริญราษฎร์. (13 กุมภาพันธ์ 2565). *ทวารวดี มหาวิทยาลัยราชภัฏนครปฐม*. เข้าถึงได้จาก ศูนย์การเรียนรู้ทวารวดีศึกษา: <http://tvaravati.npru.ac.th/PDF/0011.pdf>.
- ธิดา สาระยา. (2545). *ทวารวดี ต้นประวัติศาสตร์ไทย*. กรุงเทพมหานคร: ด้านสุทธาการพิมพ์.
- _____. (2532). *(ศรี) ทวารวดี : ประวัติศาสตร์ยุคต้นของสยามประเทศ*, กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์พิมพ์ลักษณ์
- ธีระวัฒน์ แสนคำ. (2555). ความสัมพันธ์ระหว่างชุมชนโบราณสมัยทวารวดี: ลุ่มน้ำป่าสักกับลุ่มน้ำเลย. *วารสารศิลปวัฒนธรรมเพชรบุรี*, 7.
- บัณฑิต ลีชัยชาญ และคณะ. (2553). รายงานผลการวิจัยเรื่อง *การประดิษฐ์พระพุทธรูปจากลึงกาทวิปในดินแดนประเทศไทยสมัยวัฒนธรรมทวารวดี*. กรุงเทพมหานคร: สำนักพิมพ์สมาพันธ์ จำกัด.
- บานชื่น นักการเรือน มานพ นักการเรือน. (๒๕๖๔). *ทวารวดี : มิติทางความเชื่อและศาสนา. วารสารสิรินธรปริทรรศน์*, 254-255.
- พลาดิษฐ์ สิทธิธัญกิจ และคณะ. (2555). *อาณาจักรทวารวดี*. กรุงเทพมหานคร: บริษัท เพื่อนเรียนเด็กไทย จำกัด.
- ศักดิ์ชัย สายสิงห์. (2562). *ศิลปะทวารวดี วัฒนธรรมทางศาสนายุคแรกเริ่มในดินแดนไทย*. กรุงเทพมหานคร: สำนักพิมพ์เมืองโบราณ (ในนามบริษัทวิริยะธุรกิจ จำกัด).
- สถาพร เทียงธรรม. (2554). *ศรีเทพ เมืองศูนย์กลางความเจริญแห่งลุ่มน้ำป่าสัก*. กรุงเทพมหานคร: บริษัทรุ่งศิลป์การพิมพ์ (๑๙๗๗) จำกัด.
- สุรพล ดำริห์กุล. (2528). ความรู้ใหม่เกี่ยวกับเมืองศรีเทพ. *วารสารศิลปวัฒนธรรม*. ปีที่ 6 ฉบับที่ 8 มิ.ย. 2528.

นครปฐม : ศูนย์กลางพุทธเถรวาทในอาณาจักรทวารวดี
NAKHON PATHOM : THE CENTER OF THARAVADA BUDDHISM
IN THE DVARAVATI KINGDOM

พระมหาปริทัศน์ วรกิจโจ, นัยนา เมืองฉิม, นีรัช พิษเพ็ง และ ไตรทศ โถวสกุล
วิทยาลัยสงฆ์พุทธปัญญาศรีทวารวดี

Pramaha Paritat Varakicco, Naiyana Muengchim,
Nirat Phuapheng and Tritos Thosakoon
Buddhaphanya Sri Thawarawadee Buddhist College
Email:

บทคัดย่อ

ในทางภูมิศาสตร์และวัฒนธรรมทางพระพุทธศาสนาที่ปรากฏอยู่ตามภูมิภาคต่าง ๆ ของประเทศไทยในปัจจุบัน สะท้อนให้เห็นถึงความสำคัญทางพระพุทธศาสนาต่อวิถีชีวิตของคนที่อยู่อาศัยในอาณาจักรแห่งนี้ เป็นระยะเวลาอันยาวนาน พัฒนาการทางพระพุทธศาสนาเกิดจากการแลกเปลี่ยนทางวัฒนธรรมที่เกิดขึ้นระหว่างกลุ่มคนต่าง ๆ ที่อยู่ร่วมกัน ซึ่งไม่ได้เพียงมีการติดต่อกันในเชิงการค้าขายเท่านั้น แต่ยังรับเอาวัฒนธรรมอื่น ๆ เข้ามาด้วย

พระพุทธศาสนาไม่ได้มีแหล่งกำเนิดอยู่ในประเทศไทย แต่เป็นศาสนาที่เข้ามาสู่ประเทศไทยจากแหล่งภายนอก ซึ่งพบว่าพระพุทธศาสนาได้เผยแผ่เข้ามาสู่ดินแดนสุวรรณภูมิตั้งแต่พุทธศตวรรษที่ ๓ ตามหลักฐานข้อมูลทางเอกสารวิชาการและข้อมูลทางโบราณคดีพบว่ามีอยู่สองนิกายหลักคือนิกายเถรวาทและนิกายมหายาน ซึ่งทั้งสองนิกายนี้ถือกำเนิดขึ้นในประเทศอินเดียหลังจากที่พระพุทธเจ้าปรินิพพานแล้ว เมื่อพระพุทธศาสนาได้แยกออกเป็นสองนิกายดังกล่าว ทำให้แต่ละนิกายแผ่ขยายออกไปยังประเทศต่าง ๆ สำหรับพระพุทธศาสนาที่เข้ามาสู่ดินแดนสยามหรือประเทศไทยในปัจจุบันนี้

สมัยทวารวดี พระพุทธศาสนาได้เจริญรุ่งเรืองในช่วงพุทธศตวรรษที่ ๑๑ - ๑๖ สันนิษฐานว่าศูนย์กลางอาณาจักรทวารวดีน่าจะอยู่ในบริเวณจังหวัดนครปฐม ราชบุรี สุพรรณบุรี ในปัจจุบัน ซึ่งมีหลักฐานทางโบราณคดีทางพระพุทธศาสนาที่สำคัญ เช่น ธรรมจักรกับกวางมอช เสาศาสนาศิลา พระพุทธรูปศิลาขาว พระปฐมเจดีย์ เจดีย์จุลประโทน เป็นต้น

เมื่อพิจารณาลักษณะทางภูมิศาสตร์ ลักษณะทางสถาปัตยกรรมและศิลปกรรมจากหลักฐานโบราณคดีรวมทั้งจำนวนศิลปวัตถุเด่น ๆ ที่พบในเมืองนครปฐมโบราณ เช่น ศิลาธรรมจักร ทำให้นักวิชาการ ต่างสันนิษฐานให้เมืองนครปฐมโบราณเป็นศูนย์กลางของรัฐทวารวดีและน่าจะเป็นศูนย์กลางของพระพุทธศาสนาที่สำคัญที่สุดของอารยธรรมทวารวดีด้วย

คำสำคัญ: นครปฐม , พุทธเถรวาท , อาณาจักรทวารวดี

Abstract

In the geography and Buddhist culture that appears in different regions of Thailand today reflects the importance of Buddhism to the way of life of the people living in this area for a long time The development of Buddhism came from the cultural exchange that took place between different groups of people living together. which is not only a communication in terms of trade only but also adopting other cultures

Buddhism did not originate in Thailand. but a religion that entered Thailand from external sources It was found that Buddhism propagated into the land of Suvarnabhumi since the 3rd Buddhist century. According to evidence from academic documents and archaeological data, it was found that there are two main sects, namely Theravada sect. and Mahayana Sect Both of these sects were born in India after the Buddha passed away. When Buddhism split into two such sects causing each sect to spread out to different countries for Buddhism that entered the territory of Siam or Thailand today

Dvaravati period, Buddhism flourished during the 11th - 16th Buddhist centuries. It is assumed that the center of the Dvaravati Kingdom should be in the present-day provinces of Nakhon Pathom, Ratchaburi, and Suphan Buri, where there are important Buddhist archaeological evidences such as Thammachak and Kwang Bob, Sao Sema. Stone, white stone Buddha image, Phra Pathom Chedi, Chulaprathon Chedi, etc.

When considering geographical features Architectural and artistic features from archeological evidence, including the number of outstanding artefacts found in ancient Nakhon Pathom, such as the Thammachak stone, make scholars They assumed that ancient Nakhon Pathom was the center of Dvaravati state and was probably the most important center of Buddhism in the Dvaravati civilization.

Keyword: Nakhon Pathom , Tharavada Buddhism , Dvaravati Kingdom

บทนำ

การศึกษาประวัติศาสตร์ คือ การศึกษาเรื่องราวที่ผ่านมา ซึ่งต้องอาศัยหลักฐาน ร่องรอย หรือสิ่งที่หลงเหลือที่สามารถให้ข้อมูลเชื่อมโยงถึงเรื่องราวในอดีตได้ เช่น บ้านทีกของคนในสมัยก่อน งานศิลปะ ภาพวาด รูปภาพ ตลอดจนเครื่องใช้ต่าง ๆ รวมไปถึงคำบอกอันเป็นเนื้อหา ก็นับเป็นหลักฐานได้ทั้งหมด เมื่อนำหลักฐานข้างต้นมาประกอบกันเข้า กล่าวคืองานทางด้านเอกสารที่มีการบันทึกไว้ งานด้านศิลปกรรมทางโบราณคดี และข้อสันนิษฐานจากนักวิชาการทั้งหลาย สามารถเป็นแนวทางในการนำเสนอเค้าโครงประวัติศาสตร์ที่ต้องการศึกษา เช่นเดียวกับอาณาจักรทวารวดีที่ต้องอาศัยความรู้ทั้งศาสตร์และศิลป์แขนงต่าง ๆ มาประกอบกัน ทำให้ ได้ข้อสรุปว่าอาณาจักรทวารวดี ดำรงอยู่ในประเทศไทยในยุคเริ่มต้นก่อนประวัติศาสตร์ไทยราว ๆ พุทธศตวรรษ ที่ ๑๒ - ๑๖ และ

สันนิษฐานว่าศูนย์กลางอาณาจักรทวารวดีคือเมืองนครปฐมโบราณ แต่ก็ยังมีข้อถกเถียงกัน ในเรื่องดังกล่าวจากนักวิชาการหลายท่าน ทั้งยังสรุปไม่ได้ หลักฐานที่จะยืนยันข้อสันนิษฐานดังกล่าวได้เพียงพอ แต่จากการศึกษาและการค้นคว้าของกลุ่มมีหลักฐานที่สามารถจะยืนยันได้ว่า เมืองนครปฐมโบราณเป็นศูนย์กลางทางอารยธรรมพุทธศาสนาฝ่ายเถรวาทในอาณาจักรทวารวดี

อาณาจักรทวารวดีมีความเป็นมาอย่างไร

คำว่า “สมัยทวารวดี” (Dvaravati period) เป็นคำที่นักวิชาการกำหนดขึ้นเพื่อเรียกยุคสมัยแรกเริ่มทางประวัติศาสตร์โบราณคดีและประวัติศาสตร์ศิลปะของประเทศไทย ราว ๆ พุทธศตวรรษที่ ๑๒ - ๑๖ (คือตั้งแต่ พ.ศ. ๑๑๐๐ - ๑๖๐๐) หรือประมาณ ๙๕๐ - ๑,๔๕๐ ปีมาแล้ว

จากการสืบค้นของที่มาของคำว่า “ทวารวดี” คณะผู้เขียนได้พบหลักฐานอันเป็นที่มาของชื่อนี้ด้วยกันอย่างน้อย ๒ แหล่ง (ทองทิพย์, ๒๕๕๙) คือ

๑) หลักฐานจดหมายเหตุของจีน โดยมีบันทึกของพระภิกษุ ๒ รูป คือ พระเสวียนจั้ง กับพระฮ้อจั้ง ได้บันทึกเรื่องราวการเดินทางที่มีการกล่าวถึงราชอาณาจักร “โตโลโปตี” หรือ “ตฺยโหโปตี” ซึ่งนักโบราณคดีที่ได้ทำการศึกษาเรื่องราวของรัฐโบราณในภูมิภาคนี้ ได้สันนิษฐานว่าชื่อทั้งสองนี้น่าจะหมายถึงอาณาจักรทวารวดีซึ่งตั้งอยู่บริเวณภาคกลาง ของประเทศไทย

๒) หลักฐานทางโบราณคดีที่สำรวจพบบริเวณลุ่มแม่น้ำเจ้าพระยา โดยได้พบหลักฐาน ทางโบราณคดีที่ยืนยันได้อย่างน่าเชื่อถือ คือ เหรียญเงินสองเหรียญที่มีจารึกภาษาสันสกฤต ซึ่งมีอายุราวพุทธศตวรรษที่ ๑๒ จากเมืองนครปฐมโบราณ ปรากฏข้อความว่า “ศรีทวารวดีศวรปุณณะ” ซึ่งคำนี้แยกศัพท์ออกได้เป็น ศรี + ทวารวดี + อิศวร + ปุณณะ หมายความว่า พระเจ้าทวารวดีผู้มีบุญ หรือ พระเจ้าทวารวดีผู้มีบุญอันประเสริฐ (แก้วคล้าย, ๒๕๓๔ ฉบับที่ ๒)

และในปี พ.ศ. ๒๔๒๗ เป็นจุดเริ่มต้นในการค้นคว้าเกี่ยวกับรัฐทวารวดี หลังจากที่ นายแซมมวล บิล (Samuel Beal) นักวิชาการด้านตะวันออกศึกษาชาวอังกฤษ ได้ตีพิมพ์ผลงานที่ได้แปลจากเอกสารการบันทึกของพระภิกษุจีนที่มีชื่อเสียงที่สุด คือ พระเสวียนจั้ง (Xuan Zang) หรือที่รู้จักกันดีในนามพระถังซำจั๋งในเรื่องไซอิ๋ว ที่เดินทางจาริกไปตามเส้นทางสายแพรสายไหมทางบก Skill Road) จากประเทศจีนไปสืบศาสนา ในอินเดีย ในช่วง พ.ศ. ๑๑๗๐ และเดินทางกลับจีนใน พ.ศ. ๑๑๘๘ (ครึ่งหลังพุทธศตวรรษที่ ๑๒) เอกสารนี้ มีชื่อว่า “Si-yu-ki: Buddhist Records of the Western World” (สายสิงห์, ๒๕๖๒) ในขณะที่เดินทางมายังแคว้นสมตฺถ (ปัจจุบันอยู่ในประเทศบังคลาเทศ) ท่านได้กล่าวถึงบ้านเมืองที่มีชื่อว่า “โตโลโปตี” (To-lo-po-ti) ดังข้อความว่า

ทิศตะวันออกเฉียงเหนือจากนี้ไป ตามฝั่งทะเลพันภูเขาและหุบเขาไปแล้วมีแคว้นชิตหลี่ ต้าล้อ (Shi-li-ch'a-ta-lo) ถัดไปทางตะวันออกเฉียงใต้ตอนปากอ่าว เรียกว่า แคว้น เกียมลั้งเกีย (Kia-mo-lang-kia) ต่อจากนี้ไปทางทิศตะวันออกเรียกว่าแคว้นโตโลโปตี (To-lo-po-ti) ต่อไปทางทิศตะวันออกคือแคว้นอ้อเซียงน้ำป้อล้อ (I-shang-na-po-lo) ต่อจากนั้นไปทางทิศตะวันออกคือแคว้นม้ออเจียมป้อ (Mo-ho-chen-po) ซึ่งเรา (ชาวจีน) เรียกว่า หลินยี่ (Lin-yi) ถัดไปทางทิศตะวันตกเฉียงใต้เป็นแคว้นเย่นโมน่า (Yen-nio-na-cheu) ในดินแดนทั้ง ๖ แคว้นนี้ การเดินทางลำบากจะต้องผ่านภูเขา และห้วยธาร แม้(พระถังซำจั๋ง) จะมีได้ไปถึงก็จริงแต่พอทราบขนบธรรมเนียมและขอบเขตของอาณาจักร (Beal, 1969) (วัลลิโกดม, ทวารวดีอยู่ที่ไหน, ๒๕๑๕ ปีที่ ๑๖ ฉบับที่ ๒)

แซมมวล บิล เสนอว่า "โตโลโปติ" ตรงกับคำว่า "ทวารวดี" ในภาษาสันสกฤตที่แปลว่า "มีประตู" (which has gates) หรือ "เมืองที่มีประตูเป็นกำแพง" หรือ "ประกอบด้วยประตู" (ขุนทรง, ม.ป.ป.)

ในปี พ.ศ. ๒๔๓๙ นายกาตาสุกุ (J. Takakusu) ได้แปลบันทึกการเดินทางของพระภิกษุจีนอีกรูปหนึ่ง คือ ท่าน อี้จิง (I-Tsing) ที่ได้เดินทางไปแสวงบุญที่ประเทศอินเดีย โดยทางทะเลตามเส้นทาง สายไหมแพรรทะเล (maritime silk road) ในพุทธศตวรรษที่ ๑๓ ซึ่งบันทึกนี้มีชื่อว่า "A Recode of the Buddhist Religion; as Practised in India and the Malay Archipelago (A.D. 671-695 By I – Tsing)" (สายสิงห์, ศิลปะทวารวดี วัฒนธรรมทางศาสนายุคแรกเริ่มในดินแดนไทย, ๒๕๖๒) โดยอาศัยเรือพ่อค้า ล่องผ่านมายังเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ แล้วแวะพักที่ศรีวิชัย ก่อนเดินทางไปยังแผ่นดินอินเดีย ซึ่งพระอึ้ง ได้บันทึกไว้ว่า

ดินแดนทางตะวันออกของมหาวิทยาลัยนาลันทา (ใกล้เมืองราชคฤห์) ไกลออกไป ๕๐๐โยชน์ เรียกว่า ปัจจันตประเทศฝ่ายตะวันออก ณ ที่สุด (เขตแดน) ถึงเทือกภูเขาดำใหญ่ ซึ่งอาจเป็นพรหมแดนฝ่ายใต้ของตรุพัน (ทิเบต) กล่าวกันว่า (เทือกเขานี้) อยู่ทางทิศตะวันตกเฉียงใต้ของมณฑลจก (เสฉวน) อาจเดินไปถึงภูเขานี้ได้ในเวลาเดือนกว่า ทางใต้นี้ไม่มีบ้านเมืองจดทะเล เรียกว่า แคว้นชิดหลี่ด้าลื้อ ทางตะวันออกเฉียงใต้ของแคว้นนี้เป็นแคว้นล้งเกี้ยวคู่ ต่อมาทางตะวันออก คือ แคว้นตยโหไปตี ต่อไปทางตะวันออกในที่สุดจะถึงแคว้นหลินยี่ (จามปา) พลเมืองของแคว้นเหล่านี้ทั้งหมดนับถือ พระรัตนตรัยเป็นอย่างดี" (Takakusu, 1966) (วัลลิโกดม, ทวารวดีอยู่ที่ไหน, ๒๕๑๕ ปีที่ ๑๖ ฉบับที่ ๒)

จากข้อมูลทั้งหมดสามารถเป็นหลักฐานได้ว่าอาณาจักรทวารวดีเป็นอาณาจักรโบราณที่มีอยู่จริงในประเทศไทย ในช่วงพุทธศตวรรษที่ ๑๒ – ๑๖ และรับอิทธิพลทางอารยธรรมเกี่ยวกับพระพุทธศาสนาเข้ามาเกี่ยวข้องจนกลายเป็นศาสนาประจำของประเทศไทยในที่สุด

พระพุทธศาสนาที่เข้ามามีอิทธิพลในอาณาจักรทวารวดี

ในทางภูมิศาสตร์และวัฒนธรรมทางพระพุทธศาสนาที่ปรากฏอยู่ตามภูมิภาคต่าง ๆ ของประเทศไทยในปัจจุบัน สะท้อนให้เห็นถึงความสำคัญทางพระพุทธศาสนาต่อวิถีชีวิตของคนที่อยู่อาศัยในอาณาบริเวณนี้ เป็นระยะเวลาอันยาวนาน พัฒนาการทางพระพุทธศาสนาเกิดจากการแลกเปลี่ยนทางวัฒนธรรมที่เกิดขึ้นระหว่างกลุ่มคนต่าง ๆ ที่อยู่ร่วมกัน ซึ่งไม่ได้เพียงมีการติดต่อกันในเชิงการค้าขายเท่านั้น แต่ยังรับเอาวัฒนธรรมอื่น ๆ เข้ามาด้วย เช่น วัฒนธรรมทางความคิด คติ ความเชื่อต่าง ๆ รวมถึงการแสดงออกด้วยแนวทางหลากหลาย ได้แก่ ศิลปกรรม สถาปัตยกรรม ซึ่งมีบทบาทอย่างมาก ผสมผสานสอดคล้องสอดรับกัน การที่มีคนต่างวัฒนธรรมมารวมตัวอยู่ในที่เดียวกัน อิทธิพลทางวัฒนธรรมที่มีซึ่งกันและกัน จึงมีลักษณะการผสมผสานกลมกลืนไป ซึ่งในระยะที่เริ่มเกิดเป็นชุมชนเมืองขึ้น พระพุทธศาสนามีบทบาทอย่างมากในการเกิดของชุมชนเมืองและวางรากฐานของชุมชนเมืองของประเทศไทยในอดีต (พระมหาเสรีชน นริสสโร, ๒๕๕๗)

พระพุทธศาสนาไม่ได้มีแหล่งกำเนิดอยู่ในประเทศไทย แต่เป็นศาสนาที่เข้ามาสู่ประเทศไทยจากแหล่งภายนอก ซึ่งพบว่าพระพุทธศาสนาได้เผยแผ่เข้ามาสู่ดินแดนสุวรรณภูมิตั้งแต่พุทธศตวรรษที่ ๓ ตามหลักฐานข้อมูลทางเอกสารวิชาการและข้อมูลทางโบราณคดีพบว่า มีอยู่สองนิกายหลักคือนิกายเถรวาท และนิกายมหายาน ซึ่งทั้งสองนิกายนี้ถือกำเนิดขึ้นในประเทศอินเดียหลังจากที่พระพุทธเจ้าปรินิ

พานแล้ว เมื่อพระพุทธศาสนาได้แยกออกเป็นสองนิกายดังกล่าว ทำให้แต่ละนิกายแผ่ขยายออกไปยังประเทศต่าง ๆ สำหรับพระพุทธศาสนาที่เข้ามาสู่ดินแดนสยามหรือประเทศไทยในปัจจุบัน (ทองทิพย์, ภูมิศาสตร์วัฒนธรรม ประวัติศาสตร์ เส้นทางการเผยแผ่พระพุทธศาสนาและหลักพุทธธรรมในประเทศไทย, ๒๕๕๙) นักวิชาการได้แบ่งออกเป็น ๔ ยุค ดังนี้คือ

๑) ยุคพระพุทธศาสนาเถรวาทแบบพระเจ้าอโศก (ประมาณ พ.ศ. ๒๓๔) หลังสมัยพุทธกาล พระเจ้าอโศกได้ทรงอุปถัมภ์การทำสังคยานาครั้งที่ ๓ ขึ้นในประเทศอินเดีย และได้ส่งสมณทูตออกไป ๙ สายในการเผยแผ่พระพุทธศาสนา ซึ่งพระเจ้าอโศกมหาราชได้จัดส่งพระโสณะ กับพระอุตตระให้มาเป็นศาสนาทูตเข้ามาเผยแผ่พระพุทธศาสนาในดินแดนสุวรรณภูมิ

๒) ยุคพระพุทธศาสนาแบบมหายาน (พ.ศ. ๑๐๐๒ - ๑๒๐๐) อาณาจักรขอมหรือประเทศกัมพูชาในปัจจุบันได้รับเอาพระพุทธศาสนาแบบมหายานมาจากอาณาจักรศรีวิชัย เข้ามาในอาณาจักรขอมในรัชสมัยของพระเจ้าสุริยวรมันที่ ๑ พระพุทธศาสนาแบบมหายาน จึงได้แผ่ขยายมายังบริเวณแถบลุ่มแม่น้ำเจ้าพระยาและลุ่มแม่น้ำโขง แต่ปรากฏว่าไม่ได้มีอิทธิพลต่อชาวพุทธในดินแดนแถบนี้มากนัก เพราะชาวมอญที่เป็นชุมชนในแถบนี้ได้นำเอาพระพุทธศาสนาแบบเถรวาทมาเผยแผ่ในดินแดนแถบนี้ก่อนแล้ว และในที่สุดพระพุทธศาสนาแบบมหายานตั้งอยู่ได้ไม่นานก็หมดสิ้นอิทธิพลในดินแดนแถบนี้ลงไป แต่ร่องรอยทางประวัติศาสตร์ยังมีความสำคัญต่อการศึกษาภูมิศาสตร์วัฒนธรรมพระพุทธศาสนาในอาณาบริเวณนี้เป็นอย่างมาก

๓) ยุคเถรวาทแบบพุกาม (พ.ศ. ๑๖๐๐) ยุคนั้นชาวพุกามได้เรืองอำนาจ อยู่ในดินแดนทางตอนเหนือของประเทศไทยในปัจจุบัน จึงได้นำเอาพระพุทธศาสนาเถรวาทแบบพุกามเข้ามาเผยแผ่ให้เจริญแพร่หลายอยู่ในดินแดนแถบนั้นเรื่อยมาจนถึงยุคสมัยสุโขทัยจึงลดอิทธิพลลงไป

๔) ยุคพระพุทธศาสนาเถรวาทแบบลังกาวงศ์ (ประมาณ พ.ศ. ๑๘๐๐) ผู้นำคนไทยที่ปกครองบ้านเมืองในลุ่มแม่น้ำเจ้าพระยาพระองค์แรกคือ พ่อขุนศรีอินทราทิตย์ ปฐมกษัตริย์แห่งอาณาจักรสุโขทัยได้ประกาศเอกราชและได้ขับไล่อิทธิพลของพวกขอมออกไปแล้วตั้งนครสุโขทัยเป็นราชธานี พระพุทธศาสนาในยุคสุโขทัยมีทั้งนิกายเถรวาทและนิกายมหายานปะปนกัน เนื่องมาจากทั้งสองนิกายได้เผยแผ่อยู่ในดินแดนแถบนี้มาก่อนหน้านั้นจนถึงรัชสมัยของพ่อขุนรามคำแหงมหาราช พระมหากษัตริย์องค์ที่ ๓ ของราชวงศ์พระร่วง ซึ่งพระองค์ขึ้นครองราชย์ เมื่อพ.ศ. ๑๘๒๒ - ๑๘๔๒ ได้ทรงสดับกิตติคุณความเคร่งครัดของพระสงฆ์ลังกาวงศ์ ที่เมืองนครศรีธรรมราช จึงโปรดให้นิมนต์คณะพระสงฆ์ลังกาขึ้นไปตั้งลังกาวงศ์ขึ้นที่กรุงสุโขทัย เมื่อพระพุทธศาสนาเถรวาทแบบลังกาวงศ์ขึ้นไปประดิษฐานที่สุโขทัยแล้ว นิกายเถรวาทแบบมอญเก่าก็ดี นิกายมหายานก็ดี เริ่มค่อย ๆ สลายตัวลงจนหมดไปในระหว่างพุทธศตวรรษที่ ๑๘ - ๑๙ ประเทศต่าง ๆ เช่น ประเทศไทย พม่า กัมพูชา มอญ ลาว ได้เปลี่ยนมานับถือพระพุทธศาสนาเถรวาทแบบลังกาวงศ์ทั้งหมดและได้นับถือติดต่อกันเรื่อยมาตามลำดับจนถึงปัจจุบัน

การแบ่งยุคสมัยของความรุ่งเรืองของพระพุทธศาสนาในประเทศไทยก่อนยุคประวัติศาสตร์ถึงยุคประวัติศาสตร์พอจะกล่าวสรุปได้ดังนี้

สมัยทวารวดี พระพุทธศาสนาได้เจริญรุ่งเรืองในช่วงพุทธศตวรรษที่ ๑๒ - ๑๖ สันนิษฐานว่า ศูนย์กลางอาณาจักรทวารวดีน่าจะอยู่ในบริเวณจังหวัดนครปฐม ราชบุรี สุพรรณบุรี ในปัจจุบัน ซึ่งมี

หลักฐานทางโบราณคดีทางพระพุทธศาสนาที่สำคัญ เช่น ธรรมจักรกับกวางมอช เสาศาเสมาศิลา พระพุทธรูปศิลาขาว พระปฐมเจดีย์ เจดีย์จุลประโทน เป็นต้น

สมัยศรีวิชัย พระพุทธศาสนาได้เจริญรุ่งเรืองในช่วงพุทธศตวรรษที่ ๑๓ - ๑๘ สันนิษฐานว่า ศูนย์กลางของอาณาจักรศรีวิชัยน่าจะครอบคลุมถึงบริเวณจังหวัดนครศรีธรรมราช อำเภอไชยยา จังหวัดสุราษฎร์ธานี อำเภอสติงพระ จังหวัดสงขลา ในปัจจุบันมีหลักฐานทางโบราณคดีทางพระพุทธศาสนาที่สำคัญ เช่น พระบรมธาตุไชยา พระพุทธสิหิงค์ ภูมิศาสตร์วัฒนธรรม : ประวัติศาสตร์เส้นทางการเผยแผ่พระพุทธศาสนาและหลักพุทธธรรมในประเทศไทยเป็นพระพุทธศาสนาแบบลังกาที่เผยแผ่ไปยังกรุงสุโขทัยและได้มีอิทธิพลอยู่ในประเทศไทยจนถึงปัจจุบัน เป็นต้น

สมัยลพบุรี พระพุทธศาสนาได้เจริญรุ่งเรืองในช่วงพุทธศตวรรษที่ ๑๑ - ๑๔ สันนิษฐานว่า ศูนย์กลางของอาณาจักรลพบุรีน่าจะอยู่ในอาณาบริเวณจังหวัดลพบุรีในปัจจุบัน หลักฐานทางโบราณคดีทางพระพุทธศาสนาในสมัยลพบุรีได้รับอิทธิพลจากทวารวดีและขอมที่สำคัญ เช่น พระพุทธรูปศิลาปางนาคปรกประติมากรรมแบบทวารวดี พระพุทธรูปปางมารวิชัย ปางเสด็จจากสวรรค์ชั้นดาวดึงส์ ปางห้ามญาติ ปางห้ามสมุทร ปางป่าเลไลยก์ เป็นต้น

สมัยสุโขทัย ในยุคนี้พระสงฆ์ในพระพุทธศาสนามีอยู่ ๒ นิกาย คือ นิกายเถรวาทกับนิกายมหายาน แต่ชาวพุทธส่วนใหญ่นับถือพระสงฆ์นิกายเถรวาท วัดที่สำคัญ คือ วัดมหาธาตุ เจดีย์ที่สำคัญเป็นแบบพุ่มข้าวบิณฑ์ เจดีย์ทรงแบบนี้มีเฉพาะที่อาณาจักรสุโขทัยเท่านั้น คือมีในจังหวัดสุโขทัย กำแพงเพชร ตาก ยังมีเมืองที่สำคัญอยู่ทางเหนือ ห่างประมาณ ๖๐ กิโลเมตร คือ ศรีสัชชาลัย โบราณสถานคล้ายคลึงกับสุโขทัย เช่น วัดเจดีย์ ๗ แถว เป็นสถูปแบบพุ่มข้าวบิณฑ์ เป็นเมืองอุปราชของสุโขทัย และในสมัยนั้นยังมีการสร้างพระพุทธรูปต่าง ๆ ไว้เคารพบูชาอีกด้วย

สมัยล้านนา ประมาณปี พ.ศ. ๑๘๓๙ พระยามังรายแห่งอาณาจักรล้านนา ได้ทรงสร้างราชธานีขึ้นชื่อว่า “นพบุรีศรีนครพิงค์เชียงใหม่” ณ ลุ่มแม่น้ำปิง และได้สร้างวัดต่าง ๆ ทั้งที่เป็นฝ่ายคามวาสีและอรัญวาสี จนพระพุทธศาสนาเจริญรุ่งเรืองเป็นลำดับ เมืองในอาณาจักรล้านนา ต่างนับถือพระพุทธศาสนา พิธีกรรมและความเชื่อทางศาสนา ซึ่งมีอิทธิพลต่อวิถีชีวิตของชาวล้านนาเป็นอย่างมาก ในปี พ.ศ. ๒๐๒๐ รัชสมัยพระเจ้าติโลกราชแห่งเชียงใหม่ ได้ทำสังคยานาพระไตรปิฎกขึ้นเป็นครั้งแรกในดินแดนประเทศไทยในปัจจุบัน ณ วัดมหาโพธาราม หรือวัดเจ็ดยอดสมัยล้านนา ทำให้เกิดพระเถระนักปราชญ์ชาวล้านนาหลายรูปและได้รจนาคัมภีร์ทางพระพุทธศาสนาไว้เป็นจำนวนมาก เช่น พระสิริมังคลาจารย์ แห่งมิ่งคลัตถทีปนี เวสสันดรทีปนี จักรวาลทีปนี สังขยาปกาสกฏีกา, พระญาณกิตติเถระ แห่งโยชนาวินัย โยชนาภิธรรม, พระรัตนปัญญา แห่งวชิรสารัตถสังคหะ และชินกาลมาลีปกรณ์, พระโพธิรังษี แห่งจามเทวีวงศ์, พระนันทาจารย์ แห่งสารัตถะสังคหะ และพระสุวรรณรังษี แห่งปฐมสมโพธิสังเขป เป็นต้น (ปยุตโต), ๒๕๔๐ พิมพ์ครั้งที่ ๑ เดือนกุมภาพันธ์)

สมัยอยุธยา การสถาปนาอาณาจักรอยุธยาเริ่มขึ้นใน พ.ศ. ๑๘๙๓ และสิ้นสุดลงเมื่อ พ.ศ. ๒๓๑๐ งานประณีตศิลป์สมัยอยุธยาส่วนใหญ่ทำขึ้นเพื่อประดับตกแต่งพุทธศาสนสถานและพุทธศาสนวัตถุต่าง ๆ ให้ความงามวิจิตรสวยงาม งานประณีตศิลป์ที่เกิดขึ้นมีหลายประเภท เช่น เครื่องไม้จำหลัก ได้แก่ ตู้พระธรรม ธรรมาสน์ พระพุทธรูป บานประตู หน้าต่าง หน้าบันพระอุโบสถ ตู้เก็บหนังสือลายรดน้ำ คือการนำทองมาปิดลงบนรักสีด้าบนพื้นที่เขียนภาพหรือลวดลายแล้วรดน้ำล้างออกนิยมใช้ในบานประตูโบสถ์วิหาร ตู้พระธรรม ตู้ใส่หนังสือ เป็นต้น

ประวัติเกี่ยวกับพระพุทธศาสนาได้เข้ามามีอิทธิพลในดินแดนสุวรรณภูมิตั้งแต่ยุคก่อนประวัติศาสตร์ จากการเดินทางเข้ามาของสมณทูตที่พระเจ้าอโศกมหาราชได้จัดส่งเข้ามาเพื่อเผยแผ่พระพุทธศาสนาคือพระโสณะกับพระอุตตระซึ่งเป็นสาวกพระพุทธศาสนาในนิกายเถรวาทซึ่งเป็นนิกายดั้งเดิม

ในพุทธศตวรรษที่ ๓ ซึ่งมีชาวอินเดียในสมัยก่อนพุทธกาลได้เข้ามาค้าขายติดต่อกับสุวรรณภูมิอยู่เสมอ จึงเป็นข้อสันนิษฐานได้ว่า คงจะมีชาวอินเดียเข้ามาตั้งรกรากเผยแพร่อารยธรรมแก่ชาวเมืองในดินแดนแถบนี้ตั้งแต่โบราณกาลมาแล้ว โดยเฉพาะเมื่อพระพุทธศาสนาได้มีความเจริญขึ้นในอินเดียสมัยพระเจ้าอโศกมหาราช ดังกล่าวข้างต้น และพระพุทธศาสนาไม่ถือลัทธิรังเกียจการไปตั้งหลักแหล่งต่างถิ่นเหมือนพวกที่นับถือลัทธิศาสนาพราหมณ์บางเหล่า จึงทำให้พวกอินเดียที่นับถือพระพุทธศาสนาเข้ามาอยู่ในแหลมอินโดจีนมากขึ้น และในเวลาต่อมาพวกที่นับถือลัทธิพราหมณ์ก็พลอยหายรังเกียจการอพยพมาแสวงโชคมากขึ้นกว่าเดิม และพวกนี้ไม่เพียงแต่มาสอนลัทธิศาสนาเท่านั้น แต่ยังมาสร้างบ้านสร้างเมืองตั้งเป็นอาณาจักรขึ้นหลายแห่งและปกครองพวกเจ้าถิ่นเดิมอีกด้วย

ส่วนสุวรรณภูมิอันเป็นแหล่งแรกที่พระพุทธศาสนาเข้ามาตั้งมั่น เข้าใจว่าดินแดนสุวรรณภูมิน่าจะได้แก่บริเวณตอนใต้ของพม่าในปัจจุบัน (ซึ่งสมัยต่อมาเป็นอาณาจักรมอญ) กินแดนตลอดลงมาถึง ภาคกลางของประเทศไทยมีศูนย์กลางสำคัญอยู่ที่จังหวัดนครปฐม มีพวกมอญ ละว้าเป็นชนพื้นเมือง บริเวณจังหวัดดังกล่าว ปราภคณาภิธานสถานมากมายล้วนแต่ใหญ่โต สร้างตามคตินิยมเก่าในสมัยพระเจ้าอโศกมหาราช เช่น พระสถูปพระปฐมเจดีย์องค์เดิมซึ่งอยู่ภายในพระสถูปใหญ่ที่เห็นอยู่ในปัจจุบัน ตามรูปเดิม ก็สร้างเป็นรูปทรงโอคว่ำอย่างพระสถูปสัณฐิในอินเดียและภาพุเทสิกเจดีย์อื่น ๆ ที่ทำเป็นรูปพระธรรมจักรมีกวางหมอบ รูปพระแท่นเปล่า ๆ ฯลฯ ซึ่งสร้างกันในสมัยที่ชาวอินเดียยังไม่นิยมสร้างพระพุทธรูป (โพธิ์นันทะ, ๒๕๔๓)

นครปฐมเป็นศูนย์กลางพุทธเถรวาทยุคทวารวดีได้อย่างไรมีหลักฐานอะไรบ้าง

นครปฐมเป็นเมืองโบราณที่มีประวัติศาสตร์มายาวนาน ปราภคณาภิธานของหลักฐานของการสร้างชุมชนมาตั้งแต่ต้นสมัยประวัติศาสตร์ และมีการพัฒนาสืบเนื่องจนเติบโตเป็นอาณาจักรหรือแคว้นอันที่มีชื่อว่า “ทวารวดี”

ในการศึกษาทางโบราณคดีด้านการพัฒนาการความเจริญรุ่งเรืองและความสำคัญของเมืองและรัฐโบราณต่าง ๆ คงไม่อาจใช้การตีความจากหลักฐานอย่างใดอย่างหนึ่ง แต่ต้องใช้การศึกษาและการตีความจากหลักฐานหลายอย่าง เข้ามาประกอบกัน อาทิเช่น ที่ตั้ง, ขนาดของเมือง, ศาสนสถาน และโบราณวัตถุ ที่ค้นพบรวมถึงการติดต่อกับโลกภายนอก

จากการศึกษาที่ผ่านมา เมืองนครปฐมมีความสำคัญมาตั้งแต่เป็นชุมชนก่อนสมัยประวัติศาสตร์จนเข้าสู่ยุคประวัติศาสตร์ในราวพุทธศตวรรษที่ ๑๐ - ๑๑ ซึ่งเริ่มตั้งแต่ช่วงพุทธศตวรรษที่ ๙ - ๑๐ ชุมชน ในแถบนี้มีการพัฒนาตนเองอย่างเห็นได้ชัดจากหลักฐานทางศิลปกรรมซึ่งแสดงถึงร่องรอยการรับอารยธรรมจากโลกภายนอกและมีการสร้างสรรค์งานมีลักษณะเฉพาะของตนเอง (สายสิงห์, ศิลปะทวารวดี วัฒนธรรมทางศาสนายุคแรกเริ่มในดินแดนไทย, ๒๕๖๒)

ซึ่งพอจะสรุปความสำคัญของเมืองนครปฐมโบราณได้ดังนี้

๑. เป็นศูนย์กลางของเมืองโบราณสมัยทวารวดี แม้นักวิชาการจะตั้งสมมติฐานเกี่ยวกับเมืองที่น่าจะเป็นศูนย์กลางของอาณาจักรทวารวดีไว้ ๓ แห่ง คือ เมืองอู่ทอง, เมืองลพบุรี, และเมืองนครปฐม โบราณก็ตาม แต่เมืองนครปฐมโบราณจัดเป็นเมืองที่มีขนาดใหญ่ที่สุดในกลุ่มเมืองโบราณสมัยทวารวดี มีคูน้ำและคันดินล้อมรอบ เพื่อป้องกันอุทกภัยและเข้าศึกมีขนาด ๓.๖ X ๒ กิโลเมตร และยังมีพบโบราณสถานขนาดใหญ่กว่าที่อื่น ๆ เช่น เจดีย์องค์เดิม ของพระปฐมเจดีย์, พระประโทนเจดีย์, จุลประโทนเจดีย์และเจดีย์วัดพระเมรุ เป็นต้น และยังมีพบประติมากรรมที่สำคัญบางชิ้นที่มีขนาดใหญ่อีกเป็นจำนวนมาก เช่น ศิลารธรรมจักร, เหรียญเงินมีจารึกคำว่า “ศรีทวารวดี ศวปุลณยะ”, จารึกพระพิมพ์ตราประทับดินเผา เป็นต้น

๒. เป็นเมืองสำคัญทางด้านการค้าขายในสมัยโบราณ จากการศึกษาได้ค้นพบหลักฐานว่า บริเวณที่ราบลุ่มภาคกลางถึงภาคตะวันตกบริเวณที่ราบลุ่มภาคกลางถึงภาคตะวันตก โดยเฉพาะบริเวณเมืองนครปฐมโบราณและเมืองอู่ทอง น่าจะเป็นแหล่งรับอารยธรรมมาจากภายนอกและมีการพัฒนาเป็นงานศิลปกรรมที่เกี่ยวข้องกับศาสนาเป็นของตนเองขึ้นก่อน บริเวณอื่น และยังพิจารณาจากสภาพทางภูมิศาสตร์ของแนวชายฝั่งทะเลเดิมของเมืองโบราณสมัยทวารวดีแล้วจะเห็นว่าอ่าวไทยอยู่ถึงเข้ามาประมาณ ๑๔๒ กิโลเมตร

ฉะนั้นเมืองโบราณอย่างอู่ทอง, คูบัว และเมืองโบราณนครปฐมจึงน่าจะเคยเป็นเมืองท่าสำคัญ โดยเฉพาะเมืองนครปฐมโบราณที่มีทางน้ำขนาดใหญ่ผ่ากลางเมืองอย่างคลองบางแก้วเชื่อมต่อกับทะเล และยังมีพบหลักฐานด้านศิลปกรรมและโบราณวัตถุ เช่น ลูกปัด, ตราประทับ ฯลฯ ที่บ่งบอกถึงการเป็นเมืองท่าทางการค้า ที่สำคัญและมีความเจริญรุ่งเรืองจากหลักฐานทางโบราณวัตถุ ซึ่งบ่งบอกถึงการติดต่อค้าขายกับชุมชนภายใน และชุมชนต่างถิ่นหลายแห่ง เช่น การพบตราดินเผารูปเรือสำเภา, แผ่นดินเผารูปชก-ลักษณะไม้เท้า ที่สามารถเป็นเครื่องรางของพ่อค้าและหลักฐานที่น่าสนใจเป็นดินเผาชิ้นหนึ่งพบที่เมืองนครปฐม แต่ปัจจุบันเก็บรักษาไว้ที่พิพิธภัณฑสถานแห่งชาติพระนคร ซึ่งผู้เชี่ยวชาญด้านภาษาโบราณวิเคราะห์ว่าเป็นการจารึกอักษรพราหมี ภาษาปรากฏที่อ่านว่า “Varapata(na)” (วรูปตณ) แปลว่า “เมืองท่าประเสริฐ” (ขุนทรง, การค้าระหว่างประเทศสมัยทวารวดี มุมมองจากงานโบราณคดี เมืองนครปฐม, ๒๕๓๗)

เมื่อพิจารณาลักษณะทางภูมิศาสตร์ ลักษณะทางสถาปัตยกรรมและศิลปกรรมจากหลักฐานโบราณคดีรวมทั้งจำนวนศิลปวัตถุเด่น ๆ ที่พบในเมืองนครปฐมโบราณ เช่น ศิลารธรรมจักร ทำให้นักวิชาการ ต่างสันนิษฐานให้เมืองนครปฐมโบราณเป็นศูนย์กลางของรัฐทวารวดีและน่าจะเป็น**ศูนย์กลางของพระพุทธศาสนาที่สำคัญที่สุดของอารยธรรมทวารวดีด้วย**

หลักฐานทางสถาปัตยกรรม ประติมากรรมเนื่องในพระพุทธศาสนาและโบราณวัตถุอื่น ๆ ชุมชนโบราณในประเทศไทยตั้งแต่ก่อนสมัยประวัติศาสตร์ถึงต้นสมัยประวัติศาสตร์ ชุมชนไม่ได้อยู่อย่างโดดเดี่ยว หากแต่มีการติดต่อค้าขายและการแลกเปลี่ยนทางวัฒนธรรมกับภายนอก โดยเฉพาะการรับอิทธิพล ทางวัฒนธรรมอินเดียที่แพร่หลายเข้ามาอย่างน้อยตั้งแต่พุทธศตวรรษที่ ๗-๘ แต่อารยธรรมอินเดียที่แพร่หลายเข้ามาและมีผลต่อการเปลี่ยนแปลงในเอเชียตะวันออกเฉียงใต้นั้นคงราวพุทธศตวรรษที่ ๙-๑๐ เป็นต้นมา เนื่องมาจากหลักฐานทางโบราณคดี เช่น รูปเคารพทางศาสนา มีทั้งประติมากรรมในศาสนาฮินดู เช่น รูปพระวิษณุ พระศิวะ พระกฤษณะ สุริยเทพและศิวลึงค์ที่เผยแพร่ในภาคใต้ของไทย ในช่วงพุทธศตวรรษที่ ๑๑ - ๑๒ ถึงพุทธศตวรรษที่ ๑๕ - ๑๖

จะมุ่งถึงการบรรลุเป็นพระโพธิสัตว์ กับทั้งภายหลังได้มีพระโบราณาจารย์ได้รจนาคัมภีร์ทางพระพุทธศาสนาเถรวาท สืบทอดเป็นอันมาก เป็นเครื่องประกอบ

จากหลักฐานทางโบราณคดีและจากข้อมูลต่างๆ ที่ทางกลุ่มได้ทำการค้นคว้าทำให้สรุปได้ว่า เมืองนครปฐมโบราณน่าจะเป็นศูนย์กลางทางอารยธรรมพุทธศาสนาฝ่ายเถรวาทในอาณาจักรทวารวดี ที่มีการสืบทอดต่อกันมาจนถึงยุคปัจจุบัน ที่ทำให้ประเทศไทย เป็นประเทศที่มีศาสนาพุทธเป็นศาสนาประจำชาติจนถึงทุกวันนี้

อ้างอิง

จิรัฐ เจริญราษฎร์, มนัสศักดิ์ รุก่อ นุกูล ชมภูนิช. (๒๕๕๒). *สรรพสาระอารยธรรมทวารวดี*. นครปฐม: เพชรเกษมพรินติ้ง กรุ๊ป จำกัด.

ชะเอม แก้วคล้าย. (๒๕๓๔ ฉบับที่ ๒). *ศรีทวารวดี*. ศิลปากร, ๕๙.

ทวีศักดิ์ ทองทิพย์. (๒๕๕๙). *ภูมิศาสตร์วัฒนธรรม ประวัติศาสตร์ เส้นทางการเผยแผ่พระพุทธศาสนา และหลักพุทธธรรมในประเทศไทย*. กรุงเทพฯ: สถาบันวิจัยพุทธศาสตร์ มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย วิทยาเขตสุรินทร์ .

นุกูล ชมภูนิช. (๒๕๕๑). *ทวารวดี ศรีนครปฐม*. นครปฐม: โรงพิมพ์เพชรเกษมการพิมพ์.

พระธรรมปิฎก (ประยุตต์ ปยุตโต). (๒๕๔๐ พิมพ์ครั้งที่ ๑ เดือนกุมภาพันธ์). *พระพุทธศาสนาในเอเชีย*. กรุงเทพฯ:ธรรมสภา.

พระมหาเสรีชน นริสโร. และคณะ (๒๕๕๗). *พุทธศิลปะในเอเชียบนเส้นทางประวัติศาสตร์และการเปลี่ยนแปลงในยุคโลกาภิวัตน์*. กรุงเทพมหานคร: สถาบันวิจัยพุทธศาสตร์ มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย.

มานิต วัลลิโกดม. (๒๕๑๕). *ทวารวดีอยู่ที่ไหน*. ศิลปากร ปีที่ ๑๖ ฉบับที่ ๒, หน้า ๕๔.

ศักดิ์ชาย สายสิงห์. (๒๕๖๒). *ศิลปะทวารวดี วัฒนธรรมทางศาสนายุคแรกเริ่มในดินแดนไทย*. นนทบุรี: สำนักพิมพ์เมืองโบราณ (ในนามบริษัทวิริยะธุรกิจ).

สฤกษ์พงศ์ ขุนทรง. (๒๕๓๗). *การค้าระหว่างประเทศสมัยทวารวดี มุมมองจากงานโบราณคดี เมืองนครปฐม*. วารสารมหาวิทยาลัยศิลปากร ปี ๓๔ ฉบับที่ ๑, ๑๑ - ๑๒.

สฤกษ์พงศ์ ขุนทรง. (ม.ป.ป.). *ทวารวดี-ศรีวิชัย พัฒนาการทางสังคม วัฒนธรรม และเศรษฐกิจของชุมชนและบ้านเมืองโบราณ สมัยประวัติศาสตร์ตอนต้นบนแผ่นดินไทย*. กรุงเทพมหานคร: มหาวิทยาลัยศิลปากร คณะโบราณคดี ภาควิชาโบราณคดี.

เสถียร โปธินันทะ. (๒๕๔๓). *พระพุทธศาสนาในราชอาณาจักรไทย*. นครปฐม: โรงพิมพ์มหามกุฏราชวิทยาลัย.

อรุณศักดิ์ กิ่งมณี. (๒๐ - ๒๒ ธันวาคม ๒๕๔๙). *รูปประติมาและศาสนศิลป์ สมัยทวารวดี มุมมองด้านคติที่มาและเรื่องราว*. การสัมมนาทางวิชาการ "นครปฐม: ศรีทวารวดี ศวรูปนุยะ ศิลป์แผ่นดินถิ่นอารยะ". นครปฐม: มหาวิทยาลัยราชภัฏนครปฐม.

J. Takakusu. (1966). *I-Tsing, A Record of the Buddhist Religion as practised in India and the Malay Archipelago (A.D.671-695)*. Delhi: Munshiram Monoharial.

Samuel Beal. (1969). *Buddhist records of the western world, translated from the Chinese of Hiuen Tsiang (A.D.629)*. Delhi: Oriental Books Reprint Corporation.

ตามรอยทวารวดีเมืองโบราณนครปฐม
FOLLOW IN THE FOOTSTEPS OF DVARAVATI THE ANCIENT CITY OF
NAKHON PATHOM

พระครูใบฎีกาทัดพล จันทวีโส (แผลงปาน)¹, ทชมน เอี่ยมสะอาด และ ปกรณ์กิจ หวังกุ่ม
วิทยาลัยสงฆ์พุทธปัญญาศรีทวารวดี

Phrakrubaidika Thatphol Chanthawangso, Thasamon Aiensaard
and Pakornkrit Wangkum

Buddhaphanya Sri Thawarawadee Buddhist College

Email: watkhaojod@gmail.com¹

บทคัดย่อ

บทความวิชาการนี้ผู้เขียนจะนำเสนอตามหลักฐานของภาษาศาสตร์ และหลักฐานทางวิทยาศาสตร์ เพื่อหาข้อสันนิษฐานเพิ่มเติมของกลุ่มคนที่อาศัยอยู่ในเมืองโบราณนครปฐม และแนวชายฝั่งทะเลสมัยทวารวดี รวมทั้งสรุปสาเหตุการเสื่อมสลายของวัฒนธรรมเมืองโบราณนครปฐม โดยมุ่งนำเสนอข้อมูลดังนี้ ๑) สภาพทางภูมิศาสตร์เมืองโบราณนครปฐม ๒) ความเชื่อดั้งเดิมเมืองโบราณนครปฐม ๓) วัฒนธรรมทางภาษาในเอเชียอาคเนย์ และหลักฐานทางพันธุกรรม (DNA) ๔) ขอบชายฝั่งทะเลทวารวดี ผลที่ได้จากบทความนี้เพื่อลดการเหยียดชาติพันธุ์ที่ฝังรากในสังคมไทย และเพื่อสิทธิเสรีภาพการแสดงออกทางวัฒนธรรมรวมทั้งการแสดงอัตลักษณ์และวิถีชีวิตของตัวเอง

คำสำคัญ: วัฒนธรรมทวารวดี, เมืองโบราณนครปฐม

Abstract

This academic article is presented by the author based on the evidence of linguistics. and the evidence of scientific to find more assumptions of the people who lived in the ancient city Nakhon Pathom and the coastline in the Dvaravati including the summary causes of the degeneration of the culture ancient city Nakhon Pathom, the information as follow

1) Geography of the ancient city Nakorn Pathom 2) The belifes of the ancient Nakorn Patom 3) Culture of language in Southeast Asia, evidence of genetic (DNA) 4) The coastal of the Dvaravati , the results of this article to reduce racist and discriminating in Thai society. for the right of cultural identity and lifestyle

Keywords: Dvaravati culture, Nakhon Pathom ancient city

บทนำ

ในยุคสมัยทวารวดี เมืองโบราณนครปฐมนับว่าเป็นเมืองที่มีขนาดใหญ่ที่สุดในภูมิภาคเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ ด้วยปัจจัยสำคัญทางด้านสภาพภูมิศาสตร์ที่มีตำแหน่งที่ตั้งของเมืองซึ่งอยู่ในบริเวณดินดอนสามเหลี่ยมแม่น้ำเจ้าพระยาฝั่งตะวันตก อยู่ในพื้นที่ตอนในที่ไม่ห่างจากชายฝั่งทะเลมากนัก ประกอบกับมีเส้นทางน้ำที่เรือสินค้าสามารถเดินเรือจากอ่าวไทย ผ่านปากน้ำเข้ามาจนถึงในบริเวณเมืองนครปฐมโบราณได้ และยังมีเส้นทางคมนาคมทางน้ำที่สามารถติดต่อสัมพันธ์กับชุมชนพื้นที่ภายใน เช่น ชุมชนกำแพงแสน ชุมชนพงตึก ชุมชนคูบัว เป็นต้น ผลจากการเป็นเมืองท่าที่ตั้งอยู่ในภูมิศาสตร์ที่เหมาะสมเอื้อต่อการเติบโตของเมืองนี้ จึงเป็นรากฐานของการพัฒนากลายเป็นนครรัฐขนาดใหญ่ขึ้น นับตั้งแต่พุทธศตวรรษที่ ๑๒ ทั้งมีการแลกเปลี่ยนทางการค้าทั้งกับชุมชนโดยรอบและชุมชนทางไกล จึงก่อให้เกิดรูปแบบความสัมพันธ์ที่เป็นเครือข่ายระหว่างชุมชน โดยมีเมืองนครปฐมโบราณเป็นเมืองหลักสำคัญในการติดต่อแลกเปลี่ยนทางเศรษฐกิจและวัฒนธรรมกับชุมชนโดยรอบ และชุมชนทางไกล จึงอาจกล่าวได้ว่าเมืองนครปฐมโบราณเป็นศูนย์กลางในกลุ่มเมืองทางฝั่งตะวันตกของกลุ่มน้ำเจ้าพระยาที่ทำได้

กรมศิลปากรเคยได้สำรวจและพบหลักฐานทางโบราณคดีที่มีอายุอยู่ในสมัยก่อนประวัติศาสตร์ เช่น ชิ้นส่วนกำไลหิน ภาชนะสัมฤทธิ์ลักษณะคล้ายขัน ขวานหินและชิ้นส่วนกระดูกมนุษย์ และยังพบหลักฐานการฝังศพของมนุษย์สมัยก่อนประวัติศาสตร์โดยกำหนดอายุเชิงเทียบอยู่ในราว ๓,๐๐๐-๒,๐๐๐ ปีมาแล้ว (กรมศิลปากร, ๒๕๔๘) ซึ่งยังไม่อาจทราบได้ว่า กลุ่มคนพวกแรกที่เข้ามาตั้งถิ่นฐานในเขตเมืองนครปฐมโบราณนี้เคลื่อนย้ายมาจากพื้นที่ใด หรือมีการพัฒนาการมาจากชุมชนในสมัยก่อนหน้าแห่งใดแห่งหนึ่งหรือไม่ ประชากรเมืองโบราณนครปฐมนั้นมีความเชื่อดั้งเดิมเหมือนคนพื้นเมืองอื่น ๆ ในเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ คือ มีความเชื่อในเรื่องภูตผีวิญญาณ บรรพบุรุษที่ตายแล้ว และพระพุทธรูปศาสนาทั้งเถรวาท และมหายาน แต่จากหลักฐานรูปเคารพและจารึกพบว่าส่วนใหญ่แล้วสร้างขึ้นในพระพุทธรูปศาสนาเถรวาท ส่วนที่เกี่ยวข้องกับพระพุทธรูปศาสนาพุทธ และศาสนาพราหมณ์ปะปนร่วมกันแต่มีจำนวนไม่มากนัก (ศ.ดร.ศักดิ์ชัย สายสิงห์, ๒๕๖๒) ส่วนทางด้านประชากร และวัฒนธรรมทางภาษานักวิชาการสันนิษฐานว่า ประชากรในสมัยทวารวดีนี้อาจเคลื่อนย้ายมาจากตอนใต้ของจีน แล้วเอาภาษาตระกูลไทมา และกลายมาเป็นบรรพบุรุษของคนไทย โดยคนพื้นเมืองที่อาศัยอยู่ก่อนแล้วเป็นบรรพบุรุษของกลุ่มคนที่พูดภาษาตระกูลออสโตรเอเชียติกในปัจจุบัน อันนี้คือความเป็นไปได้ทางหนึ่ง แต่วิธีที่ตรงไปตรงมาที่สุดคือให้ความสำคัญทางด้านพันธุกรรม ซึ่งน่าจะบ่งบอกถึงเหตุการณ์ในอดีตของการอพยพของคนกลุ่มใหญ่ทั้งชายและหญิงได้เป็นอย่างดี ดังนั้นปัจจัยทางด้านสภาพภูมิศาสตร์ ความเชื่อรวมวัฒนธรรมทางภาษา และหลักฐานทางด้านพันธุกรรม จึงเป็นเรื่องที่ควรจะศึกษาให้ชัดเจน เพื่อตอบข้อสงสัยถึงเหตุการณ์ในอดีตได้เป็นอย่างดี

สภาพภูมิศาสตร์เมืองนครปฐมโบราณ

เมืองนครปฐมโบราณเป็นเมืองที่ตั้งอยู่ในบริเวณดินดอนสามเหลี่ยมแม่น้ำเจ้าพระยาฝั่งตะวันตก ในพื้นที่ระหว่างแม่น้ำแม่กลองและแม่น้ำท่าจีน โดยมีลำน้ำสายต่างๆเชื่อมระหว่างแม่น้ำทั้งสองสายและไหลไปออกทะเลอ่าวไทยทางทิศใต้ ลำน้ำที่สำคัญได้แก่ คลองบางแก้ว และ คลองบางแถม ทั้งสองลำน้ำไหลมาจากแม่น้ำแม่กลองแล้วไหลมาจรดที่แม่น้ำท่าจีน ลักษณะผังเมืองของเมืองนครปฐมโบราณเป็นเมืองสี่เหลี่ยมมุมมนขนาดใหญ่ ตัวเมืองมีความกว้างประมาณ ๒ กิโลเมตรและยาวประมาณ

๓.๖ กิโลเมตร ไม่มีคันดินแต่มีคลองคูเมืองล้อมรอบ มีคลองบางแก้วไหลผ่านในเมือง และมีคลองพระประโทนเป็นคลองกลางเมืองขนาดของเมืองเชื่อมคลองเมืองทางด้านทิศเหนือและทิศใต้เข้าด้วยกัน ส่วนนอกเมืองทางทิศตะวันตกก็เป็นที่ตั้งของกลุ่มชุมชนและโบราณสถานที่สำคัญ คือ โบราณสถานพระปฐมเจดีย์ โบราณสถานวัดพระเมรุ และบางส่วนที่อยู่ใกล้คลองบางแก้ว เช่น วัดพระงาม และวัดห้วยจรเข้มะ เป็นต้น ขณะที่ทางทิศใต้ของเมืองนครปฐมโบราณแต่เดิมเคยมีการสำรวจพบแนวคันดินขนานลงมากับคลองขุดทางทิศใต้เรียกว่า คลองถนนขาด ตัดผ่านคลองวังไทรหรือบางแถม (สันนิษฐานว่าเป็นทั้งทั้งถนนและคันดินชะลอน้ำ) (สุจิตต์ วงษ์เทศ, ๒๕๔๕) ถัดลงมาจากตัวเมืองประมาณ ๑๐ กิโลเมตร พบโบราณสถานเจดีย์เนินพระที่ตำบลคอนยายหอมซึ่งกันจะเป็นชุมชนขนาดเล็กอีกแห่งหนึ่ง เมื่อพิจารณาจากตำแหน่งที่ตั้งของโบราณสถานเนินพระแล้วพบว่าเป็นที่ดอนซึ่งต่อกับพื้นที่ราบลุ่ม สันนิษฐานว่าในช่วงสมัยทวารวดีพื้นที่ราบลุ่มถัดมาจากคอนยายหอมนั้นมีสภาพเป็นพื้นที่ชุ่มน้ำ (swamp) ลักษณะเป็นพื้นที่น้ำท่วมถึง ไม่เหมาะแก่การตั้งถิ่นฐานอันเป็นส่วนหนึ่งของดินดอนสามเหลี่ยมใหม่ (young delta) ในขณะนั้น และขอบเขตของพื้นที่สามเหลี่ยมดินดอนใหม่ยังครอบคลุมพื้นที่ในเขตฝั่งตะวันตกของแม่น้ำเจ้าพระยาค่อนข้างกว้าง ดังจะเห็นว่าไม่พบหลักฐานใดที่บ่งบอกถึงการตั้งถิ่นฐานของผู้คนก่อนพุทธศตวรรษที่ ๑๙ ขณะเดียวกันแหล่งโบราณคดีและโบราณสถานที่พบทางฝั่งตะวันตกของแม่น้ำเจ้าพระยาในช่วงสมัยก่อนประวัติศาสตร์จนถึงสมัยทวารวดีพบว่ามีที่ตั้งอยู่ตามขอบพื้นที่ดินดอนสามเหลี่ยมใหม่ทั้งสิ้น เช่น โบราณสถานคอนยายหอม มาจนถึงแหล่งโบราณคดีโคกพลับ (สมัยก่อนประวัติศาสตร์) และยังคงติดต่อกับแนวสันทรายเก่าจากเมืองคูบัว (ในจังหวัดราชบุรี) เป็นสันทรายยาวลงมาถึงเมืองเพชรบุรี เป็นต้น ดังนั้นด้วยสภาพภูมิศาสตร์ดังกล่าวจึงทำให้เมืองนครปฐมโบราณไม่ได้ตั้งอยู่อย่างโดดเดี่ยวหากแต่มีการติดต่อสัมพันธ์กับเมืองในบริเวณใกล้เคียง เช่น ในกลุ่มเมืองที่ตั้งอยู่ในลุ่มแม่น้ำแม่กลอง-เพชรบุรี ด้วยเช่นกัน (ศรีศักร วัลลิโภดม, ๒๕๕๘)

ด้วยสภาพทางภูมิศาสตร์เมืองนครปฐมโบราณจึงเป็นเมืองที่มีพัฒนาการจนกลายเป็นนครรัฐขนาดใหญ่ ดังที่ปรากฏหลักฐานขนาดของผังเมืองในปัจจุบัน ก่อนการเกิดขึ้นของเมืองนครปฐมโบราณได้มีการพบแหล่งโบราณคดีที่สะท้อนถึงการตั้งถิ่นฐานในช่วงสมัยก่อนประวัติศาสตร์ราว ๓,๐๐๐ - ๒,๐๐๐ ปีมาก่อน ในเขตพื้นที่ตำบลโพทราย อำเภอดอนตูม และ ตำบลห้วยขวาง อำเภอกำแพงแสน (กรมศิลปากร, ๒๕๔๘) รวมทั้งชุมชนโคกพลับในเขตตำบลโพหัก อำเภอบางแพ จังหวัดราชบุรี ซึ่งสะท้อนให้เห็นว่าในพื้นที่นี้มีผู้คนอยู่อาศัยเป็นชุมชนมาเป็นเวลานานแล้ว และเมื่อปี.ศ. ๒๕๐๗ ได้มีการเผยแพร่บทความเกี่ยวกับเหรียญเงินซึ่งบรรจุอยู่ในภาชนะดินเผาพบที่แหล่งโบราณคดีเนินหินภายในเขตตัวเมืองนครปฐมโบราณ ในจำนวนนี้มีเหรียญเงิน ๒ เหรียญที่จารึกอักษรปัลลวะภาษาสันสกฤต กำหนดอายุจากแบบอักษรอยู่ในช่วงราวพุทธศตวรรษที่ ๑๒ มีข้อความว่าศรีทวารวดีศิวรูปณยะ แปลว่าบุญกุศลของพระราชแห่งศรีทวารวดี หรือพระเจ้าศรีทวารวดีผู้มีบุญอันประเสริฐ เป็นครั้งแรกที่สามารถยืนยันถึงการมีตัวตนของบ้านเมืองทวารวดีในบันทึกของภิกษุจีนชื่อเหียนจิ่ง หรือช่วยจางซึ่งเขียนขึ้นเมื่อปลายพุทธศตวรรษที่ ๑๒ จนในเวลาต่อมาได้พัฒนาขึ้นเป็นบ้านเมืองนครปฐมโบราณที่เป็นเมืองตั้งอยู่บนพื้นที่ราบลุ่ม และเส้นทางคมนาคมทางน้ำที่สามารถติดต่อสัมพันธ์กับชุมชนพื้นที่ภายใน เช่น ชุมชนกำแพงแสน ชุมชนพงตึก ชุมชนคูบัว เป็นต้น รวมทั้งรองรับกับการค้าทางทะเล เนื่องด้วยเป็นเมืองที่อยู่ในพื้นที่ตอนในที่ไม่ห่างจากชายฝั่งทะเลมากนัก ประกอบกับมีเส้นทางน้ำที่เรือสินค้าสามารถเดินเรือจากอ่าวไทยผ่านปากน้ำเข้ามาจนถึงในบริเวณเมืองนครปฐมโบราณได้ ดังที่ปรากฏในข้อความในจดหมายเหตุของสมเด็จพระ

กรมดำรงราชานุภาพ ลงวันที่ ๙ มีนาคม พ.ศ. ๒๔๗๕ ดังข้อความว่า “...ด้วยหม่อมฉันทน์พยายามหา
มูลเหตุที่สร้างเมืองนครปฐมแต่โบราณ ว่าเพราะเหตุใดจึงสร้างมหานครที่ตรงนั้น ค้นหาหลักฐานมา
ตลอดเวลากว่า ๓๐ ปี ขึ้นเดิมได้ความเป็นต้นว่าในสมัยเมื่อสร้างเมืองที่ตรงนั้นอยู่ใกล้ทะเล ด้วยขุดพบ
เครื่องเรือทะเลที่ตำบลธรรมศาลา” (สมเด็จพระเจ้าฟ้ากรมพระยานริศรานุวัดติวงศ์, ๒๕๓๖) พบซากเรือ
โบราณ เรือพนมสุรินทร์ที่บริเวณบ่อทุ่งตำบลพันท้ายนรสิงห์ อำเภอเมือง จังหวัดสมุทรสาคร ห่างจาก
ชายฝั่งทะเลประมาณ ๘ กิโลเมตรและอยู่ไม่ไกลจากเมืองนครปฐมโบราณมากนัก ผลจากการขุดค้นพบ
ว่าเป็นเรือขนาดใหญ่มีความยาวประมาณ ๒๕ เมตร หัวเรือหันไปทางทิศใต้ ลักษณะเป็นเรือแบบอาหรับ
มีไม้กระดุกยาว ๑๗.๖๕ เมตร เสากระโดงเรือมีสองต้น ส่วนโบราณวัตถุที่พบจากการขุดค้นซากเรือลำนี้
เช่น ลูกมะพร้าว หมาก เมล็ดข้าว งาช้าง และเขากวาง รวมทั้งเครื่องถ้วยเงินในสมัยราชวงศ์ถัง เบื้องต้น
สันนิษฐานว่าเรือลำนี้น่าจะมีอายุราวพุทธศตวรรษที่ ๑๔-๑๕ (สฤชต์พิงศ์ ขุนทรง, ๒๕๕๙) การพบซาก
เรือพนมสุรินทร์จึงช่วยขยายให้เห็นภาพของการติดต่อการค้าจากทางทะเลของเมืองนครปฐมโบราณได้
อย่างชัดเจนขึ้น สอดรับกับหลักฐานทางโบราณวัตถุที่ค้นพบในเขตเมืองนครปฐมโบราณ เช่น ลูกปัดแก้ว
เครื่องเคลือบจีนสมัยราชวงศ์ถัง รวมถึงตราดินเผารูปเรือและอิฐที่มีลายคล้ายใบหน้าบุคคลแบบมุสลิม
เป็นภาพสะท้อนให้เห็นถึงการติดต่อค้าขายผ่านทางเรือระหว่างภูมิภาคจากเมืองทางตะวันตก (อาหรับ)
กับ เมืองนครปฐมโบราณ ผลจากการเป็นเมืองท่าที่ตั้งอยู่ในภูมิศาสตร์ที่เหมาะสมเอื้อต่อการเติบโตของ
บ้านเมืองทำให้เห็นได้ว่าเมืองนครปฐมโบราณเต็มไปด้วยโบราณสถานโบราณวัตถุจำนวนมาก
โบราณสถานที่สำคัญคือ เจดีย์ในผังสี่เหลี่ยมยกเก็จซึ่งเจดีย์รูปแบบดังกล่าวเป็นรูปแบบที่แพร่หลายและ
พบได้ตามเมืองในวัฒนธรรมทวารวดี สำหรับในเมืองนครปฐมโบราณมีโบราณสถานที่หลงเหลือร่องรอย
ในปัจจุบัน ได้แก่ โบราณสถานพระประโทนเจดีย์ โบราณสถานเจดีย์จุลประโทน ในขณะที่นอกเมือง
นครปฐมโบราณพบโบราณสถานในสมัยทวารวดีกระจายอยู่โดยรอบได้แก่องค์พระปฐมเจดีย์
โบราณสถานวัดพระเมรุ โบราณสถานวัดพระงาม โบราณสถานวัดห้วยจรเข้ม้า โบราณสถานวัดธรรมศาลา
โบราณสถานเนินพระ (ดอนยายหอม) (พนมกร นวเสลา, <https://lek-prapai.org/home/view.php?id=5352>) เมื่อวันที่ ๒ ตุลาคม พ.ศ. ๒๕๖๒ ได้พบศิลาจารึกสมัยทวาร
วดี จำนวน ๑ หลัก บริเวณการขุดด้านทิศเหนือของเนินโบราณสถานวัดพระงาม วางตามยาวทางด้าน
หน้าที่มีตัวอักษรขึ้น ลักษณะเป็นแท่งรูปสี่เหลี่ยมผืนผ้า ทำด้วยหินสีเทา ขนาดกว้าง ๕๐ เซนติเมตร ยาว
๙๖ เซนติเมตร หนา ๑๔.๕๐ เซนติเมตร พื้นผิวด้านหน้าบางส่วนแตกหลุดร่อนหลายชิ้น ส่วนที่เหลือ
ยังคงปรากฏรูปรอยอักษรบนผิวด้านของจารึก จากการตรวจสอบศิลาจารึกดังกล่าวพบว่าศิลาจารึกมี
จารึกเพียงหนึ่งด้านจำนวน ๖ แถว ซึ่งเป็นอักษรปัลลวะภาษาสันสกฤต มีอายุราวพุทธศตวรรษที่ ๑๑-
๑๒ มีข้อความบางส่วนที่สามารถอ่านได้อย่างชัดเจนกล่าวถึงคำว่า “ทวารวดีวิภูติ” เป็นเบื้องต้น จึง
นับว่าเป็นจารึกที่เป็นข้อมูลใหม่ เป็นหลักฐานทางประวัติศาสตร์ที่น่าสนใจที่สุดในจังหวัดนครปฐมใน
ปัจจุบัน (ศิลปวัฒนธรรม, https://www.silpa-mag.com/news/article_39959) และต่อมาเมื่อวันที่
10 ก.ค. ๒๕๖๓ ในระหว่างการขุดศึกษาโบราณสถานโคกแจง ต.ทุ่งน้อย อ.เมือง จ.นครปฐม ได้พบ
หลักฐานใหม่เป็นแผ่นดินเผาทรงกลมขนาดเส้นผ่านศูนย์กลางประมาณ ๒๖.๒ เซนติเมตร หนาประมาณ
๑.๒ เซนติเมตร วางอยู่ในตำแหน่งทิศตะวันตกเฉียงเหนือภายในพื้นที่ที่รอบอิฐ ซึ่งแผ่นดินเผาทรงกลมนี้
พบการขีดช่องตารางคล้ายกับดวงฤกษ์ โดยมีลักษณะการขีดออกเป็นแฉกจากแกนกลาง แบ่งเป็น ๑๒
ช่อง และขีดเส้นวงกลมซ้อนชั้นจากแกนกลางออกมาเป็นระยะ เกิดเส้นซ้อนทับกันเป็นช่องตารางย่อย

และในแต่ละช่องตารางย่อพบตัวอักษรจารโบราณกำกับอยู่เกือบทุกช่องรวมถึงที่ริมขอบแผ่นดินเผาอีกด้วย เมื่อนักภาษาโบราณชำนาญการพิเศษ พิจารณาเบื้องต้นจากรูปอักษรบางตัวที่ปรากฏมีความเห็นว่ารูปอักษรดังกล่าวเป็นอักษรหลังปัลลวะ กำหนดอายุราวพุทธศตวรรษที่ ๑๔ หรือ กว่า ๑,๐๐๐ ปีมาแล้ว ในการพบโบราณวัตถุครั้งนี้ นับเป็นเรื่องที่น่าทึ่งเพราะเป็นครั้งแรกที่พบแผ่นอักษรทรงกลมที่มีการจารึกตัวอักษรในวัฒนธรรมทวารวดีในประเทศไทย (การศึกษาวัฒนธรรม, <https://mgronline.com/qol/detail/963000074780>) เมืองนครปฐมโบราณมีการขุดค้นตามหลักวิชาการโบราณคดีจนพบร่องรอยหลักฐานของการประกอบกิจกรรมซึ่งน่าจะมีอายุอยู่ในช่วงสมัยก่อนประวัติศาสตร์ในเขตตัวเมืองนครปฐมโบราณ และยังไม่มีอาจทราบได้ในขณะนี้ว่ากลุ่มคนพวกแรกที่เข้ามาตั้งถิ่นฐานในเขตเมืองนครปฐมโบราณนี้เคลื่อนย้ายมาจากพื้นที่ใด หรือมีการพัฒนาการมาจากชุมชนในสมัยก่อนหน้าแห่งใดแห่งหนึ่ง ทั้งโบราณสถานและโบราณวัตถุทางศาสนาที่พบเป็นจำนวนมากย่อมสะท้อนให้เห็นถึงพัฒนาการของบ้านเมืองที่มีการแลกเปลี่ยนทางเศรษฐกิจและวัฒนธรรม ขณะเดียวกันก็สะท้อนให้เห็นถึงทรัพยากรและกำลังแรงงานในการสร้างโบราณสถานและโบราณวัตถุดังกล่าว การเป็นเมืองท่าที่มีการแลกเปลี่ยนทางการค้าทั้งกับชุมชนโดยรอบและชุมชนทางไกล ก่อให้เกิดรูปแบบความสัมพันธ์ที่เป็นเครือข่ายระหว่างชุมชน โดยมีเมืองนครปฐมโบราณเป็นเมืองหลักสำคัญในการติดต่อแลกเปลี่ยนทางเศรษฐกิจและวัฒนธรรมกับชุมชนโดยรอบและชุมชนทางไกล จึงอาจกล่าวได้ว่าเมืองนครปฐมโบราณเป็นศูนย์กลางในกลุ่มเมืองทางฝั่งตะวันตกของกลุ่มน้ำเจ้าพระยาเป็นศูนย์กลางเครือข่าย โดยมีเมืองนครปฐมโบราณเป็นศูนย์กลางนั้นมิใช่การใช้อำนาจทางการเมืองปกครองชุมชนโดยรอบ หากแต่เป็นความสัมพันธ์ทางเศรษฐกิจและวัฒนธรรม ขณะเดียวกันพัฒนาการของบ้านเมืองในช่วงพุทธศตวรรษที่ ๑๒ ก็ไม่ได้มีเพียงเมืองนครปฐมโบราณเท่านั้น หากแต่ทางตอนใต้ในเขตบริเวณคาบสมุทรลพบุรีก็มีพัฒนาการของบ้านเมืองที่มีสถานะรวมกลุ่มเมืองทำด้วยเช่นกัน ดังเช่น มณฑลนครศรีวิชัย ที่มีพัฒนาการในช่วงพุทธศตวรรษที่ ๑๒ เป็นต้นมา และน่าจะมีความสัมพันธ์ทางการค้ากับทางกับเมืองนครปฐมโบราณเป็นศูนย์กลางด้วยเช่นกัน

ความเชื่อดั้งเดิม

คนในอาณาจักรทวารวดีมีความเชื่อดั้งเดิมเหมือนคนพื้นเมืองอื่น ๆ ในเอเชียตะวันออกเฉียงใต้คือ มีความเชื่อในเรื่องภูตผีวิญญานบรรพบุรุษที่ตายแล้ว และการนับถือพระพุทธศาสนาทั้งเถรวาทรวมทั้งพระพุทธศาสนาแบบมหายาน แต่จากหลักฐานรูปเคารพและจารึกพบว่าส่วนใหญ่สร้างขึ้นในพระพุทธศาสนาเถรวาท ที่เกี่ยวเนื่องกับพระพุทธศาสนา มหายาน และศาสนาพราหมณ์มีเพียงเล็กน้อยเป็นส่วนประกอบเท่านั้น โดยเฉพาะศาสนาพราหมณ์จะพบอยู่เป็นแห่ง ๆ หรือปะปนอยู่บางแห่ง (ศ.ดร. ศักดิ์ชัย สายสิงห์, ๒๕๖๒) ดังปรากฏในการขุดค้นของนักโบราณคดี พบว่ามีการเตรียมวัตถุศิลาฤกษ์ที่ฐานเจดีย์จุลประโทนประกอบด้วยแผ่นอิฐมีลวดลายพันธุ์พฤกษาแบบแปลกหลายแผ่น ประดับด้วยทองคำเปลว มีแผ่นทองและแก้วฝลิกขนาดเล็ก แผ่นแก้วระบายสี แผ่นสำริดวางรวมอยู่ด้วยกันตรงกลางเจดีย์ พร้อมกระดูก ๒-๓ ชิ้น เศษกระดูกเต่าขนาดใหญ่อยู่ต่ำลงไป (ดร.ธิดา สาระยา, ๒๕๔๕) ในเขตเมืองโบราณนครปฐมมีการพบหลักฐานศิลปกรรมของศาสนาพราหมณ์ปะปนร่วมกับประติมากรรมในพระพุทธศาสนาแต่มีจำนวนไม่มากนัก เช่น รูปเคารพพระนารายณ์สวมหมวกทรงกระบอก ศิวลึงค์ เป็นต้น ทั้งนี้อาจแสดงให้เห็นว่ามีกลุ่มคนที่นับถือศาสนาพราหมณ์ทั้งที่เป็นไศวนิกายและไวษณพิกายอาศัย

อยู่ร่วมกับผู้ที่นับถือพระพุทธศาสนา และอีกประการหนึ่งคือศาสนาพราหมณ์อาจมีบทบาทควบคุมสถาบัน กษัตริย์ และพิธีกรรมบางอย่างของชาวบ้าน เช่นเดียวกับความเชื่อในปัจจุบันที่แม้จะนับถือ พระพุทธศาสนาแต่ก็ยังมีการนับถือหรือทำพิธีกรรมที่เป็นของพราหมณ์ร่วมอยู่ด้วยเสมอ (ศ.ดร.ศักดิ์ชัย สายสิงห์, ๒๕๖๒) ได้มีการพบธรรมจักรและกวางหมอบซึ่งเป็นสัญลักษณ์ของการแสดงปฐมเทศนาโปรด ปัญจวัคคีย์ที่ป่าอิสิปตนมฤคทายวัน แขวงเมืองพาราณสี โดยที่บนธรรมจักรและส่วนประกอบต่าง ๆ เช่น เสาศาฐานรองรับซึ่งง่ามกับพจารีกคาคาต่าง ๆ โดยเฉพาะจารีกคาคา เย ธมมา อันเป็นหัวใจสำคัญใน พระพุทธศาสนา ซึ่งพระคาคาเต็ม ๆ ดังที่ปรากฏในพระวินัยปิฎก มหาวรรค คือ เย ธมมา เหตุปภวา เตสึ เหตุ ตถาคโต อาห เตสยจ โย นิโรธो จ เอว วา ที่ มหาสมโณติ ฯ คำแปล ธรรมเหล่าใดเกิดแต่เหตุ พระตถาคตตรัสเหตุแห่งธรรมเหล่านั้น และความดับแห่งธรรมเหล่านั้น พระมหาสมณะมีปกติตรัสอย่างนี้ ฯ (วิ.ม. ๔/๖๐/๗๓) ประชากรชาวเมืองโบราณสมัยทวารวดีนิยมจารีกคาคา เย ธมมา ลงบนวัสดุต่าง ๆ แต่จารีกหลักธรรมคำสอนที่ลึกซึ้งนั้นดูเหมือนจะนิยมจารีกไว้บนธรรมจักรโดยจะพบอยู่ตามเมืองโบราณ สมัยทวารวดีในบริเวณภาคกลางเท่านั้น ในบริเวณเมืองโบราณนครปฐมจะพบธรรมจักรเป็นจำนวนมาก และธรรมจักรยังมีขนาดใหญ่กว่าที่พบในแหล่งอื่น ๆ เช่น ที่บริเวณพระปฐมเจดีย์มีจารีกบนธรรมจักร ศิลา (บริเวณส่วนต่าง ๆ ของธรรมจักร จำนวน ๒๔ บรรทัด) จารีกด้วยตัวอักษรปัลลวะภาษาบาลีราว พุทธศตวรรษที่ ๑๒ จารีกกล่าวถึงคำสั่งสอนใน พระพุทธศาสนา ข้อความในจารีกแปลได้ความโดย สรุพบว่า “จักรคือพระธรรมของพระสัมมาสัมพุทธเจ้า ผู้ทรง แสงหาคุนอันยิ่งใหญ่ ทรงแสดงไว้ ๔ อย่าง (คือทุกข์ สมุทัย นิโรธ มรรค) ทั้ง ๔ อย่าง หมุนวนครบ ๓ รอบ เป็น สัจญาณ กิจญาณ กตญาณ มีอาการ ๑๒ (กรมศิลปากร, ๒๕๔๒) และค้นพบหลักฐานที่เป็นพระพุทธรูปในสมัยคุปตะและหลังสมัยคุปตะ ใน ราวพุทธศตวรรษที่ ๑๑-๑๒ ที่พระปฐมเจดีย์ เป็นพระพุทธรูป ซึ่งครองจีวรห่มคลุม จีวรเป็นริ้วห่างบาง ๆ คล้ายคลื่น ลักษณะพระพักตร์ขมวดพระเกศา และพระเกตุมาลา ซึ่งขมวดเป็นมุ่นหรือเป็นตุ้ม เมือง โบราณนครปฐมไม่เพียงแต่จะสร้างประติมากรรมเลียนแบบงานประติมากรรมเนื่องในพระพุทธศาสนา ของชาวอินเดียเท่านั้น แต่ยังได้คิดสร้างรูปแบบใหม่เพื่อให้สื่อความหมายตามความเข้าใจของชุมชนใน อาณาจักรทวารวดี คือชาวทวารวดีได้สร้างพระพุทธรูปที่แสดงลักษณะเฉพาะของศิลปะทวารวดีอย่าง แท้จริงเนื่องจากพบอยู่ในวัฒนธรรมทวารวดีเท่านั้นในระยะเวลาระหว่างพุทธศตวรรษที่ ๑๓-๑๕ ได้แก่ พระพุทธรูปประทับนั่งห้อยพระบาทแบบยุโรป พบที่วัดพระเมรุเมืองนครปฐมเป็นพระพุทธรูปขนาดใหญ่ สลักจากหินมีทั้งหมด ๕ องค์ องค์หนึ่งประดิษฐานที่ลานประทักษิณด้านทิศใต้ขององค์พระปฐมเจดีย์ อีก องค์หนึ่งประดิษฐานในพระอุโบสถวัดพระปฐมเจดีย์ ส่วนองค์อื่น ๆ อยู่ที่พิพิธภัณฑสถานแห่งชาติ พระ นคร พิพิธภัณฑสถานแห่งชาติเจ้าสามพระยา และองค์ที่ ๕ ประดิษฐานในโบสถ์น้อย ที่วัดหน้าพระเมรุ พระนครศรีอยุธยา เป็นงานในยุคที่รุ่งเรืองที่สุดของทวารวดี และพบอยู่บริเวณที่น่าจะเป็นศูนย์กลางของ อาณาจักรหรือศูนย์กลางศิลปกรรมที่เมืองโบราณนครปฐม (ศ.ดร.ศักดิ์ชัย สายสิงห์, ๒๕๖๒)

สรุปว่าคนในอาณาจักรทวารวดีมีความเชื่อดั้งเดิมเหมือนคนพื้นเมืองอื่น ๆ ในเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ คือ มีความเชื่อในเรื่องภูตผีวิญญาน บรรพบุรุษที่ตายแล้ว และพระพุทธศาสนาทั้งเถรวาท และ มหายาน แต่จากหลักฐานรูปเคารพและจารีกพบว่าส่วนใหญ่สร้างขึ้นในพระพุทธศาสนาเถรวาท และใน เขตเมืองโบราณนครปฐม มีการพบหลักฐานศิลปกรรมของศาสนาพราหมณ์ปะปนร่วมกันกับ ประติมากรรมในพระพุทธศาสนาแต่มีจำนวนไม่มากนัก ทั้งนี้แสดงให้เห็นว่ามีกลุ่มคนที่นับถือศาสนา พราหมณ์ทั้งที่เป็นไศวนิกายและไวษณพนิกาย อาศัยอยู่ร่วมกับผู้ที่นับถือพระพุทธศาสนา และอีก

ประการหนึ่งคือศาสนาพราหมณ์อาจมีบทบาทควบคุมสถาบันกษัตริย์ และพิธีกรรมบางอย่างของชาวบ้าน ที่บริเวณพระปฐมเจดีย์มีจารึกบนธรรมจักรศิลา (บริเวณส่วนต่าง ๆ ของธรรมจักร จำนวน ๒๔ บรรทัด) จารึกด้วยตัวอักษรปัลลวะ ภาษาบาลี ราวพุทธศตวรรษที่ ๑๒ จารึกกล่าวถึงคำสั่งสอนในพระพุทธศาสนา ข้อความในจารึก แปลได้ความโดยสรุปว่า “จักรคือพระธรรมของพระสัมมาสัมพุทธเจ้าผู้ทรง แสงหา คุณอันยิ่งใหญ่ ทรงแสดงไว้ ๔ อย่าง (คือทุกข์ สมุทัย นิโรธ มรรค) ทั้ง ๔ อย่าง หมุนวนครบ ๓ รอบ เป็น สัญลักษณ์ กิจญาณ กตญาณ มีอาการ ๑๒) และได้มีการพบธรรมจักรและกวางหมอบซึ่งเป็นสัญลักษณ์ ของการแสดงปฐมเทศนา โดยที่บนธรรมจักรและส่วนประกอบต่าง ๆ เช่น เสาฐานรองรับ ซึ่งก้ามักพบ จารึกคาถาต่าง ๆ โดยเฉพาะจารึกคาถา เย ธมมา อันเป็นหัวใจสำคัญใน พระพุทธศาสนา และชาวทวาร วดียังได้คิดสร้างรูปแบบใหม่เพื่อให้สื่อความหมายตามความเข้าใจของชุมชนในอาณาจักรทวารวดี คือ พระพุทธรูปประทับนั่งห้อยพระบาทแบบยุโรป พบที่วัดพระเมรุเมืองนครปฐม เป็นพระพุทธรูปขนาด ใหญ่สลักจากหินมีทั้งหมด ๕ องค์

วัฒนธรรมทางภาษา และหลักฐานทางพันธุกรรม (DNA)

วัฒนธรรมทางภาษาในเอเชียอาคเนย์ซึ่งพบปรากฏการณ์ที่น่าสนใจอย่างหนึ่ง คือภาษาที่ ปัจจุบันเราเรียกรวมๆ กันว่าภาษาตระกูลไท ถูกใช้แพร่กระจายกว้างขวาง ภาษาที่พูดกันในประเทศไทย คือภาษาไทย มีญาติทางภาษาที่สืบรากเหง้ามาจากต้นตระกูลเดียวกันกว้างขวางมาก ตั้งแต่ภาค ตะวันออกเฉียงเหนือของอินเดียในรัฐอัสสัม แล้วก็แพร่กระจายผ่านภาคเหนือของพม่า ภาคใต้ของจีน และภาคเหนือของเวียดนาม ฉะนั้นคาดว่าพื้นที่ภาคเหนือของเอเชียอาคเนย์ต่อเนื่องไปถึงจีนตอนใต้ คือ ขอบเขตการกระจายตัวที่กว้างขวางของภาษาตระกูลไท และภาษาตระกูลไทที่กระจายตัวกว้างขวาง อย่างนี้มีความหลากหลายไม่เท่ากันในแต่ละบริเวณ บางบริเวณภาษาหลากหลายสูง ขณะที่ในบาง บริเวณภาษาหลากหลายต่ำ นักภาษาศาสตร์มีหลักอยู่ว่าหากภาษามีพัฒนาการอยู่ในพื้นที่ใดพื้นที่หนึ่ง เป็นเวลานานจะสั่งสมความหลากหลายเอาไว้ในตัวเองจะแตกตัวเป็นภาษาถิ่นย่อยๆ แล้วมีความแตกต่าง จากกันมาก ฉะนั้นบริเวณไหนที่ภาษามีความหลากหลายสูง ก็แสดงว่าภาษานั้นจะบ่มเพาะตัวเองในพื้นที่ นั้นเป็นเวลานาน ถ้าความหลากหลายต่ำกว่าก็แสดงว่าอยู่มาไม่นาน ในกรณีนี้ ภาษาตระกูลไทที่พูดกัน อยู่ในเอเชียตะวันออกเฉียงใต้มีความหลากหลายค่อนข้างต่ำ เมื่อเทียบกับขอบเขตการกระจายตัวของ ภาษาโดยภาพรวม ส่วนทางตอนใต้ของจีนแควมณฑลยูนนาน กวางซี ต่อเนื่องกับภาคเหนือของเวียดนาม พบว่าภาษาตระกูลไทมีความหลากหลายสูง แสดงให้เห็นว่าภาษาอยู่มานานกว่าที่อยู่ในเอเชียอาคเนย์ แล้ววิธีที่จะอนุมานว่าต้นกำเนิดของภาษาอยู่ที่ไหน นักภาษาศาสตร์ก็ใช้หลักที่ว่าพื้นที่ไหนที่มีความ หลากหลายทางภาษาสูงแสดงว่าบริเวณนั้นภาษาอยู่มาเก่าแก่เหมาะที่จะเป็น center of origin มากกว่า บริเวณที่มีความหลากหลายของภาษาต่ำ ดังนั้นภาษาตระกูลไทจึงไม่ได้ถือกำเนิดในเอเชียตะวันออกเฉียง ใต้ บริเวณที่น่าจะเป็นถิ่นกำเนิดของภาษาคือภาคใต้ของจีน บริเวณรอยต่อของมณฑลยูนนาน มณฑลกว่าง ซี แล้วก็ภาคเหนือของประเทศเวียดนาม และเมื่อภาษาตระกูลไทไม่ได้อยู่ในภูมิภาคเอเชียอาคเนย์มา นานถึงขั้นเก่าแก่ ก็แสดงว่าภาษาตระกูลไทต้องแพร่มาจากภาคใต้ของจีน ไม่ใช่ภาษาพื้นเมืองของ ภูมิภาค เป็นไปได้ว่าบรรพบุรุษของกลุ่มคนไทยเคลื่อนย้ายมาจากตอนใต้ของจีนในภูมิภาคเอเชียอาคเนย์ แล้วเอาภาษาตระกูลไทมา และกลายมาเป็นบรรพบุรุษของคนไทย อันนี้คือความเป็นไปได้ทางหนึ่ง และ ภาษาอาจเคลื่อนย้ายมาจากตอนใต้ของจีนโดยคนจำนวนไม่มากนัก แล้วอาจเป็นไปได้ด้วยกลไกทาง

วัฒนธรรมหรือทางการเมืองบางอย่างทำให้การใช้ภาษาแพร่หลายมากขึ้น แต่วิธีที่ตรงไปตรงมาที่สุดคือให้ความสำคัญทางด้านพันธุกรรม สมมติว่าการแพร่กระจายของภาษาตระกูลไทสัมพันธ์กับการเคลื่อนย้ายครั้งใหญ่ของบรรพบุรุษของคนไทยจากภาคใต้ของจีน ฉะนั้นโดยเชื้อสายเรามาจากภาคใต้ของจีน แต่ถ้าการแพร่กระจายของภาษาเกิดขึ้นด้วยบรรพบุรุษจำนวนน้อย แล้วกลืนกลายมาเป็นคนพื้นเมือง ทำให้คนพื้นเมืองที่อาจจะเคยพูดภาษากลุ่มมอญ-เขมรกลืนกลายภาษาของตัวเองมาพูดภาษาตระกูลไท ถ้าเป็นกรณีนี้โดยเชื้อสายคนที่พูดภาษาตระกูลไทในประเทศไทยปัจจุบันจะต้องมีบรรพบุรุษเป็นคนพื้นเมืองเดิม เราก็ควรมีพันธุกรรมที่คล้ายกับคนพื้นเมืองเดิมของภูมิภาค มากกว่าที่จะคล้ายกับคนที่อยู่ทางตอนใต้ของจีน และจากหลักฐานทางพันธุกรรม (DNA) ศ.ดร.เสมอชัย พูลสุวรรณ อาจารย์ประจำคณะสังคมวิทยาและมานุษยวิทยา มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์ หนึ่งในทีมวิจัยที่ศึกษาเรื่องถิ่นกำเนิดของบรรพบุรุษไทย โดยศึกษาจากหลักฐานทางพันธุกรรม หรือ DNA ตีพิมพ์เป็นวารสารวิชาการในปี ๒๐๑๘ เรื่อง Genetic history of Southeast Asian populations as revealed by ancient and modern human mitochondrial DNA analysis ใน American Journal of Physical Anthropology (AJPA) ระบุว่ามนุษย์ในโลกนี้ล้วนมีความเกี่ยวข้องกัน เพราะมีดีเอ็นเอเหมือนกันมากกว่า ๙๙ เปอร์เซ็นต์ แต่เมื่อเปรียบเทียบรูปแบบความสัมพันธ์แล้ว พบว่าคนไทยปัจจุบันแทนที่จะใกล้ชิดในทางพันธุกรรมกับคนก่อนประวัติศาสตร์ในพื้นที่ซึ่งอยู่อาศัยมาตั้งแต่หลายพันปีก่อน กลับใกล้ชิดกับคนพื้นเมืองทางตอนใต้ของจีน ซึ่งยังอยู่อาศัยบริเวณดังกล่าวในทุกวันนี้ การวิจัยได้นำโครโมโซมยุงก่อนประวัติศาสตร์ในภาคอีสานอายุ ๒-๓ พันปีมาสกัดดีเอ็นเอโบราณสำเร็จเป็นครั้งแรกของภูมิภาคในตอนนั้น โดยพื้นที่ที่ศึกษาคือลุ่มน้ำมูล เลือก ๒๖ ตัวอย่างจาก ๑๐๐ กว่าตัวอย่างมาสกัด รูปแบบความสัมพันธ์ทางพันธุกรรมสนับสนุนว่าบรรพบุรุษคนไทยในปัจจุบันน่าจะมาจากทางภาคใต้ของจีนในระยะเวลาไม่นานมาก นั่นคือระยะเวลาภายหลังจากที่ภูมิภาคนี้มีคนอาศัยอยู่เต็มไปหมดแล้ว เป็นประชากรสมัยก่อนประวัติศาสตร์ นี่เป็นคนอีกกลุ่มหนึ่งที่เข้ามา คนไทยปัจจุบันต่างกลุ่มมีความหลากหลายทางพันธุกรรมค่อนข้างน้อย โดย genetic ของคนไทย ดู homogeneous (เหมือนกัน) พอสมควร เมื่อเปรียบเทียบกับคนเก่าแก่ของภูมิภาคอย่างกลุ่มคนพูดภาษาออสโตรเอเชียติก อย่างกลุ่มมอญ-เขมร ซึ่งฟ้องว่าบรรพบุรุษคนไทยเข้ามาอยู่อาศัยในภูมิภาคมีการแตกตัวเป็นกลุ่มย่อยต่างๆ ภายหลังจากพวกคนพื้นเมืองเก่าแก่ คือพวกที่พูดภาษามอญ-เขมร เพราะฉะนั้นจึงสนับสนุนว่าคนก่อนประวัติศาสตร์เหล่านี้อยู่อาศัยในพื้นที่แล้วส่วนหนึ่งกลายเป็นคนมอญ-เขมรในปัจจุบัน คนก่อนประวัติศาสตร์ก็ดี คนมอญ-เขมร ในปัจจุบันก็ดี มีความห่างกันพอสมควรกับคนไทย คนไทยก็มีความสัมพันธ์ใกล้ชิดกับคนพื้นเมืองทางใต้ของจีนรวมทั้งพวกจ้วงด้วย ด้วยรูปแบบของความสัมพันธ์นี้จึงสนับสนุนทฤษฎีที่ว่าบรรพบุรุษคนไทยในปัจจุบันน่าจะเป็นพวกที่อพยพลงมาจากตอนใต้ของประเทศจีน (ศ.ดร.เสมอชัย พูลสุวรรณ, ออนไลน์)

และงานวิจัยของ รศ.ดร.วิภู กุตะนันท์ ซึ่งเป็นนักชีววิทยาผู้เชี่ยวชาญด้านพันธุศาสตร์เชิงมานุษยวิทยา เขียนรายงานในหัวข้อ Reconstructing the Human Genetic History of Mainland Southeast Asia: Insights from Genome-Wide Data from Thailand and Laos ตีพิมพ์ในวารสาร Molecular Biology and Evolution ฉบับเดือนสิงหาคม ๒๐๒๑ เป็นงานวิจัยชิ้นแรกที่บ่งบอกรายละเอียดโครงสร้างพันธุกรรมของคนไทยในแต่ละภูมิภาคว่ามีความแตกต่างกันอย่างไร แสดงให้เห็นความหลากหลายของดีเอ็นเอของผู้คนในประเทศไทย หลังจากศึกษาดีเอ็นเอทุกรูปแบบ คำตอบคือคนไทยภาคกลางเป็นคนมอญ ซึ่งคำตอบนี้แตกต่างจากดีเอ็นเอคนภาคเหนือ และดีเอ็นเอคนภาคอีสาน ใน

การศึกษาดีเอ็นเอได้แบ่งเป็นสองส่วน คือการศึกษาดีเอ็นเอคนในปัจจุบัน และทำวิจัยร่วมกับนักวิจัยจากทั้งในประเทศไทยและจากสถาบันวิจัยแมกซ์พลังค์ (Max Planck Institute for Evolutionary Anthropology) ประเทศเยอรมนี เริ่มตั้งแต่ปี ค.ศ. ๒๐๑๖ จนถึงปัจจุบัน ผลงานชิ้นนี้เผยแพร่ในวารสาร Molecular Biology and Evolution ซึ่งศึกษาดีเอ็นเอในรูปแบบของ SNPs ในจีโนมของกลุ่มชาติพันธุ์ในประเทศไทย และเปรียบเทียบกับประชากรอื่นๆ ในเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ ผลการศึกษาหลักๆ พบว่าดีเอ็นเอของคนไทยในแต่ละภูมิภาคมีความแตกต่างกัน คนเมืองซึ่งเป็นประชากรหลักในภาคเหนือของไทยมีดีเอ็นเอคล้ายกับชาวไตจากสิบสองปันนาประเทศจีนตอนใต้ ส่วนคนอีสานมีดีเอ็นเอที่มีการผสมผสานระหว่างกลุ่มประชากรที่พูดมอญ-เขมรกับดีเอ็นเอของคนไทยในสิบสองปันนา ซึ่งดีเอ็นเอของคนอีสานมีความต่างระหว่างชายกับหญิง คนลาวอีสานเพศหญิงมีดีเอ็นเอเหมือนคนไทยสิบสองปันนา ในขณะที่ผู้ชายอีสานมีดีเอ็นเอเหมือนคนมอญ-เขมร น่าจะบ่งบอกเหตุการณ์ในอดีตและรูปแบบของการอพยพ ในการอพยพของคนลาวอีสานน่าจะเป็นการอพยพมาทั้งชายและหญิงกลุ่มใหญ่ แต่เนื่องจากประชากรที่เป็นประชากรดั้งเดิมที่อยู่ในพื้นที่ภาคอีสานปัจจุบันเป็นคนกลุ่มมอญ-เขมรมาก่อน เมื่อเกิดรูปแบบการแต่งงานทำให้ดีเอ็นเอของคนอีสานในปัจจุบันเป็นแบบนี้ (รศ.ดร.วิภู กุตะนันท์, ออนไลน์)

สรุปผลจากการศึกษาของทีมศาสตราจารย์เสมอชัย พูลสุวรรณ เป็นการศึกษาดีเอ็นเอไมโทคอนเดรียจากตัวอย่างโบราณที่บ้านโนนวัดกับเนินอุโลง จังหวัดนครราชสีมา สกัดดีเอ็นเอจากฟันโบราณในแหล่งโบราณคดีสมัยสำริดและโลหะเปรียบเทียบกับดีเอ็นเอของคนปัจจุบันในประเทศไทยและในทวีปเอเชีย ได้คำตอบที่สนับสนุนทฤษฎีที่อธิบายว่า บรรพบุรุษทางเชื้อสายของชาวไทยในประเทศไทยน่าจะมีได้เป็นคนพื้นเมืองของภูมิภาคมาแต่ดั้งเดิม แต่อพยพลงมาจากทางตอนใต้ของจีน โดยคนพื้นเมืองที่อาศัยอยู่ก่อนแล้วเป็นบรรพบุรุษของกลุ่มคนที่พูดภาษาตระกูลออสโตรเอเชียติกในปัจจุบัน และคำตอบของรศ.ดร.วิภู กุตะนันท์ สรุปว่าประชากรหลักในภาคเหนือของไทยมีดีเอ็นเอคล้ายกับชาวไตจากสิบสองปันนาประเทศจีนตอนใต้ และคนอีสานมีดีเอ็นเอที่มีการผสมผสานระหว่างกลุ่มประชากรที่พูดมอญ-เขมรกับดีเอ็นเอของคนไทยในสิบสองปันนา ซึ่งบ่งบอกเหตุการณ์ในอดีตถึงการอพยพของคนกลุ่มใหญ่ทั้งชายและหญิง สอดคล้องกับการสันนิษฐานของนักภาษาศาสตร์ว่าภาษาตระกูลไท ไม่ได้ถือกำเนิดในเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ บริเวณที่น่าจะเป็นถิ่นกำเนิดของภาษาคือภาคใต้ของจีน ซึ่งเอเชียตะวันออกเฉียงใต้อยู่บนเส้นทางการค้าโลกอย่างน้อยตั้งแต่ ราว พ.ศ. ๑,๐๐๐ โดยมีพื้นที่ส่วนหนึ่งของประเทศไทยเป็นดินแดนคาบสมุทร เสมือนสะพานแผ่นดินเชื่อมโยงโลกตะวันออก (มหาสมุทรแปซิฟิก) กับตะวันตก (มหาสมุทรอินเดีย) ในยุคที่เทคโนโลยีการเดินทางเรือทะเลสมุทรยังไม่ก้าวหน้า จึงมีผลให้ผู้คน และสังคมวัฒนธรรมในสมัยนั้นมีลักษณะหลากหลาย ดังนั้นกลุ่มคนในเมืองนครปฐมโบราณจึงผสมผสานปะปนอยู่ด้วยกัน ทั้งจากภายในกันเองระหว่างแผ่นดินใหญ่กับหมู่เกาะ และทั้งจากภายนอกที่มาจากตะวันออกและตะวันตก จนไม่มีสิ่งใดยืนยันได้ว่าอะไรเป็นของแท้ๆ ไร้สิ่งเจือปนได้

ขอบชายฝั่งทะเลทวารวดี

ที่ราบภาคกลางสามารถจำแนกออกได้เป็นที่ราบภาคกลางตอนบน และที่ราบภาคกลางตอนล่าง โดยมีพื้นที่ของ จ. นครสวรรค์เป็นรอยต่อแล้วจึงขยายแผ่เป็นที่ลุ่มต่ำในเขตของกลุ่มน้ำเจ้าพระยา ท่าจีน แมกกลอง และบางปะกง ไหลลงมาจรดชายฝั่งทะเลของ จ. สมุทรปราการ สมุทรสาคร และสมุทรสงคราม พื้นที่ตั้งแต่ จ.สิงห์บุรีลงมามีร่องรอยของการท่วมถึงของน้ำทะเลสมัยโฮโลซีน ซึ่งมี ๒

ระดับ ระดับที่ ๑ สูงจากระดับน้ำทะเลปานกลาง ๕-๑๕ เมตร เรียกว่าที่ราบสิงห์บุรี (Sing Buri Plain) และระดับที่ ๒ สูงจากระดับน้ำทะเลปานกลาง ๐-๕ เมตรเรียกว่าที่ลุ่มบางกอก (Bangkok Lowland) (Takaya, ๑๙๖๙) เคยพบแหล่งโบราณคดียุคก่อนประวัติศาสตร์ในที่ลุ่มบางกอกแถบบริเวณแหล่งโบราณคดีโคกพลับ ต.โพหัก อ.บางแพ จ.ราชบุรี (สด แดงเอียด, ๒๕๒๑) แหล่งโบราณคดีบ้านหนองสองห้อง ต.หนองสองห้อง อ.บ้านแพ้ว จ.สมุทรสาคร (สุริยา สุดสวาท และ เตชาสุดสวาท, ๒๕๓๓) แหล่งโบราณคดีบึงไผ่ดำ ต.ศาลาแดง อ.บางน้ำเปรี้ยว จ.ฉะเชิงเทรา บ้านเมืองในเมืองสมัยทวารวดีจำนวนมาก ตั้งอยู่บนที่ราบภาคกลางตอนล่างนี้ ในแถบลุ่มแม่น้ำแม่กลอง-ท่าจีน มีเมืองนครปฐมโบราณ เมืองคูบัว (ราชบุรี) เมืองอู่ทอง (สุพรรณบุรี) ในลุ่มแม่น้ำลพบุรี-ป่าสักมีเมืองจันเสน (นครสวรรค์) ในลุ่มน้ำบางปะกงมีเมืองศรีมโหสถ (ปราจีนบุรี) ในลุ่มแม่น้ำเจ้าพระยามีเมืองตองคอน เมืองอู่ตะเภา เป็นต้น แต่ไม่ปรากฏว่ามีเมืองสมัยทวารวดีตั้งอยู่ที่ลุ่มบางกอก (ผาสุข อินทรารุช, ๒๕๔๒)

จากการศึกษาของTakaya ที่บ่งชี้ว่าที่ลุ่มบางกอกเคยเป็นทะเลมาก่อนทำให้นักวิชาการใช้ผลการศึกษานี้มาพิจารณาระดับเส้นชั้นความสูงประมาณ ๔ เมตรเหนือระดับน้ำทะเลปานกลาง ร่วมกับที่ตั้งของเมืองสมัยทวารวดี เช่น เมืองนครปฐมโบราณ เมืองอู่ทอง และเมืองศรีมโหสถ ประกอบกับในที่ลุ่มบางกอกเองก็มีระดับต่ำกว่า ๔ เมตรเหนือระดับน้ำทะเล และในที่ลุ่มบางกอกนั้นก็ไม่มีปรากฏมีเมืองทวารวดีอยู่เลย จึงเกิดเป็นแนวคิดที่ว่า เมืองสมัยทวารวดีที่ตั้งใกล้เส้นชั้นความสูง ๔ เมตรนี้ล้วนเป็นเมืองท่าชายทะเลสมัยทวารวดี การตีความของนักวิชาการรุ่นนี้ได้เน้นหนักไปที่การเชื่อมโยงร่องรอยการรุกเข้าท่วมของน้ำทะเล กับตำแหน่งที่ตั้งของเมืองสมัยทวารวดีเท่านั้น แต่ไม่ได้กำหนดอายุซากอินทรียิววัตถุที่พบสัมพันธ์กับบริเวณที่เชื่อว่าเป็นแนวชายฝั่งทะเล Tanabe et al. (๒๐๐๓) ได้สันนิษฐานขอบเขตแนวชายฝั่งทะเลเมื่อราว ๒,๐๐๐ ปีมาแล้วตามปีปฏิทิน หรือราวพุทธศตวรรษที่ ๗ ว่าแนวชายฝั่งทะเลนั้นอยู่ในพื้นที่กรุงเทพมหานคร ดังนั้นแนวคิดเรื่องแนวชายฝั่งทะเลสมัยทวารวดี จึงควรรหาหลักฐานทางวิทยาศาสตร์สมัยใหม่ เพื่อความสมบูรณ์ของข้อมูลยิ่งขึ้น (ดร.ตรงใจ หุตางกูร, ๒๕๕๗) ได้บูรณาการข้อมูลด้านธรณีสัณฐาน เรณูวิทยา และการใช้คาร์บอนเรดิโอคาร์บอนตามปีปฏิทิน เพื่อช่วยในการตัดสินใจกำหนดแนวชายฝั่งทะเลโบราณของแต่ละช่วงเวลา ผลการศึกษาแสดงให้เห็นว่า พัฒนาการของภูมิศาสตร์พืชพรรณในที่ลุ่มบางกอกสมัยโฮโลซีน แบ่งออกได้เป็น ๕ ระยะ

ระยะที่ ๑ คือปรากฏการณ์การรุกเข้าสูงสุดของน้ำทะเล เมื่อราว ๘,๔๐๐ ปีมาแล้วตามปีปฏิทิน แนวผืนป่าชายเลนปกคลุมอยู่ในเขต จ.สุพรรณบุรี-อ่างทอง

ระยะที่ ๒ จึงเข้าสู่ช่วงการถดถอยของระดับน้ำทะเล ทำให้แนวผืนป่าชายเลนเคลื่อนที่ลงทางทิศใต้ มาอยู่ในพื้นที่ จ. ปทุมธานี เมื่อราว ๖,๐๐๐ ปีมาแล้วตามปีปฏิทิน

ระยะที่ ๓ แนวผืนป่าชายเลนเคลื่อนตัวลงมาอยู่ในพื้นที่ จ. นนทบุรี เมื่อราว ๔,๐๐๐ ปีมาแล้วตามปีปฏิทิน

ระยะที่ ๔ แนวผืนป่าชายเลนเคลื่อนตัวลงมาอยู่ในพื้นที่ทางตอนเหนือของกรุงเทพมหานคร เมื่อราว ๒,๕๐๐ ปีมาแล้วตามปีปฏิทิน

ระยะที่ ๕ แนวผืนป่าชายเลนเคลื่อนตัวต่อมาอยู่ในพื้นที่ของ อ. พระประแดงจ.สมุทรปราการ เมื่อราว ๑,๕๐๐ ปีมาแล้วตามปีปฏิทิน ดังนั้นลักษณะของภูมิศาสตร์ที่ตรงกับสมัยทวารวดีคือ ระยะที่ ๕ อันแสดงว่าอ่าวทวารวดีมีขอบเขตไม่สูงเกินไปกว่าพื้นที่ของ อ.พระประแดง จ.สมุทรปราการ จากผลการศึกษาแสดงให้เห็นว่า พัฒนาการของภูมิศาสตร์พืชพรรณในที่ลุ่มบางกอกสมัยโฮโลซีน แบ่งออกได้เป็น

๕ ระยะซึ่งสมัยทวารวดีมีลักษณะของภูมิศาสตร์ตรงกับสมัยที่ ๕ และแนวชายฝั่งทะเลสมัยทวารวดี อยู่ในแถบพื้นที่ของ อ.พระประแดง ซึ่งเมืองท่านครปฐมโบราณตั้งอยู่ไม่ไกลจากชายฝั่งทะเล แสดงให้เห็นว่าการค้าตามเส้นทางสายไหมทางทะเลนี้เจริญรุ่งเรืองอย่างมากในช่วงราวพุทธศตวรรษที่ ๑๔-๑๕ ในสมัยราชวงศ์ถังของประเทศจีนและราชวงศ์

อับบาสิยะฮ์ในตะวันออกกลาง อันนำมาซึ่งการเดินเรือสินค้าเข้ามายังน่านน้ำเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ รวมถึง ภาคกลางของประเทศไทย จากนั้นคงเกิดเป็นเครือข่ายการค้าภายในชุมชน (domestic trade) เพราะได้ขุดค้นพบลูกปัดแก้วทั้งตามเมืองท่าซึ่งตั้งอยู่ไม่ไกลจากชายฝั่งทะเล เช่น เมืองนครปฐมโบราณ เมืองอู่ทอง จังหวัดสุพรรณบุรี เมืองดงละคร จังหวัดนครนายก และพบตามชุมชนหรือเมืองตอนในแผ่นดินได้แก่ เมืองชิตชิน จังหวัดสระบุรี พรหมทินใต้ จังหวัดลพบุรี และเมืองศรีเทพ จังหวัดเพชรบูรณ์

สรุป

จากหลักฐานที่ได้จากการขุดค้นแสดงให้เห็นว่าชุมชนระยะแรกยังคงมีการอยู่อาศัยอย่างต่อเนื่องมาในช่วงประมาณพุทธศตวรรษที่ ๑๒-๑๓ และเมื่อมีประชากรที่เพิ่มมากขึ้นตามลำดับเวลาจึงทำให้มีการขยายขยายถิ่นฐานและเกิดการจัดระเบียบต่างๆของเมืองนครปฐมโบราณขึ้น วัฒนธรรมอินเดียที่ปรากฏมาตั้งแต่ระยะแรกเป็นปัจจัยสำคัญการส่งเสริมให้เกิดการพัฒนาเป็นบ้านเมืองขนาดใหญ่ จากตำนานที่กล่าวถึงการสร้างเมืองนครชัยศรีภายหลังปี พ.ศ. ๑๑๓๓ โดยเมืองนี้มีการปกครองในระบบกษัตริย์ทั้งส่วนส่วนปกครองและชาวเมืองต่างนับถือในพุทธศาสนานิกายหินยานเป็นศาสนาหลัก จึงก่อให้เกิดการก่อสร้างอาคารศาสนสถานขึ้นหลายแห่งเพื่อเป็นศูนย์ศูนย์รวมจิตใจของชุมชน ดังตัวอย่างเช่นพระประโทนเจดีย์ซึ่งตั้งอยู่กลางเมืองโบราณและเอกสารหลายฉบับที่ระบุว่ากษัตริย์สร้างขึ้นในปีพ.ศ. ๑๑๔๙ เมืองนครปฐมโบราณมีพื้นฐานระบบเศรษฐกิจของเมืองซึ่งเน้นการทำเกษตรกรรมคือ การเพาะปลูกข้าวและการค้าขายกับต่างประเทศโดยมีปัจจัยทางธรรมชาติที่เกื้อหนุนเป็นอย่างดี คือสภาพที่ตั้งทางภูมิศาสตร์อยู่ไม่ไกลจากชายฝั่งทะเลอ่าวไทยโบราณ ในช่วงราวพุทธศตวรรษที่ ๑๓ เมืองนครปฐมโบราณยกระดับเป็นพ่อค้าคนกลางในการติดต่อค้าขายระหว่างอินเดีย จีน และอาหรับอันนำมาสู่การเปลี่ยนแปลงทางวัฒนธรรมของเมืองนครปฐมโบราณในราวพุทธศตวรรษที่ ๑๔ เป็นต้นมา ซึ่งเห็นได้จากการปรากฏวัตถุสิ่งของเครื่องใช้ที่มาจากต่างถิ่นมากขึ้น เช่นลูกปัดแก้วสีเขียวแบบอินโดแปซิฟิก และเครื่องถ้วยจีนสมัยราชวงศ์ถัง อันสัมพันธ์กับกิจกรรมการค้าขายลูกปัดและการค้าเครื่องถ้วยจีนทางทะเลที่รุ่งเรืองมากในช่วงเวลานั้น

ในช่วงราวพุทธศตวรรษที่ ๑๖ สันนิษฐานว่าอาจมีการเปลี่ยนแปลงทางด้านสภาพภูมิศาสตร์คือมีการถอยร่นของชายฝั่งทะเลอ่าวไทยออกไปไกลกว่าเดิมส่งผลให้แม่น้ำบางแก้วที่เป็นเส้นทางคมนาคมหลักของเมืองโบราณนครปฐมเปลี่ยนทางเดินและหมดความสำคัญลง จึงกระทบต่อการยังชีพของชาวเมืองที่ต้องใช้น้ำในการอุปโภคบริโภคโดยเฉพาะในการทำเกษตรกรรม และยังส่งผลให้กระเทียมต่อระบบเศรษฐกิจของเมืองโดยรวมที่พึ่งพาการติดต่อค้าขายกับต่างประเทศทำให้เมืองนครปฐมโบราณที่เจริญรุ่งเรืองมายาวนานต้องเสื่อมลงไปที่สุดในที่สุด จากหลักฐานที่ได้จากการขุดค้นแหล่งโบราณคดีหอคอกและแหล่งธรรมศาลาที่ตั้งอยู่ในเขตเมืองโบราณและอยู่ติดกับลำน้ำบางแก้วนั้นเป็นข้อบ่งชี้ว่าทั้งสองชุมชนนี้คงถูกทิ้งร้างไปในช่วงพุทธศตวรรษที่ ๑๖ เพราะจากการขุดค้นไม่พบชิ้นวัฒนธรรมหรือ

โบราณวัตถุที่จะมีอายุอยู่ในช่วงหลังพุทธศตวรรษที่ ๑๖ เลยและไม่มีการกลับมาใช้พื้นที่บริเวณนี้อีก เมืองนครปฐมโบราณในช่วงราวพุทธศตวรรษที่ ๑๘ มีหลักฐานปรากฏขึ้นอย่างเด่นชัดที่เกี่ยวข้องกับ พุทธศาสนานิกายมหายาน เพราะได้พบประติมากรรมพระพุทธรูปนาคปรกพระพิมพ์ดินเผาศิลปะแบบ เขมรสมัยนครวัดและบายนหลายชิ้นซึ่งแสดงให้เห็นว่ามีร่องรอยหลักฐานของการกลับเข้ามาใช้พื้นที่ ตามศาสนสถานสำคัญที่มีอยู่เดิมอีกครั้ง

เอกสารอ้างอิง

- กรมศิลปากร. (2548). *โบราณวัตถุในพิพิธภัณฑสถานแห่งชาติพระปฐมเจดีย์*. กรุงเทพมหานคร: สำนักพิพิธภัณฑสถานแห่งชาติ กรมศิลปากร กระทรวงวัฒนธรรม.
- กรมศิลปากร. (2542). *พิพิธภัณฑสถานแห่งชาติ พระปฐมเจดีย์*. กรุงเทพมหานคร : กรมศิลปากร.
- สมเด็จพระเจ้าฟ้ากรมพระยานริศรานุวัดติวงศ์. (2536). *ศาสนสมบัติ เล่ม ๓*. กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์คุรุสภาลาดพร้าว.
- สฤกษ์ดี พงศ์ ขุนทรง. (๒๕๕๙). *โบราณคดีเมืองนครปฐม การศึกษาอดีตของศูนย์กลางแห่งทวารวดี*. กรุงเทพมหานคร: ศูนย์มานุษยวิทยาสิรินธร (องค์การมหาชน).
- พนมกร นวเสลา. (๒๗ ก.พ.๒๕๖๕). *นครปฐมเมืองท่าแห่งสหพันธรัฐทวารวดี*. เข้าถึงได้จาก มูลนิธิเล็กประไพ วิริยะพันธ์ : <https://lek-prapai.org/home/view.php?id=5352>.
- สำนักศิลปากรที่ ๒ สุพรรณบุรี. (๒๗ ก.พ.๒๕๖๕). *พบศิลาจารึกโบราณอายุนับพันปีที่นครปฐม*. เข้าถึงได้จากศิลปวัฒนธรรม : https://www.silpa-mag.com/news/article_39959
- ดร.ธิดา สาระยา. (๒๕๔๕). *ทวารวดี ต้นประวัติศาสตร์ไทย*. กรุงเทพมหานคร: ด้านสุทธาการพิมพ์.
- ศ.ดร.เสมอชัย พูลสุวรรณ. (๒๗ ก.พ.๒๕๖๕). *เปิดผลดีเอ็นเอคนไทย*. เข้าถึงได้จาก มติชนออนไลน์ : https://www.matichon.co.th/education/news_1223477.
- รศ.ดร.วิภู กุตะนันท์. (๒๗ ก.พ.๒๕๖๕). *คนไทยมาจากไหนบนเกลียวดีเอ็นเอ*. เข้าถึงได้จาก The momentum : <https://themomentum.co/theframe-wibhu-kutanant/>
- สด แดงเอียด. (๒๕๒๑). *การปฏิบัติงานขุดสำรวจแหล่งโบราณคดีโคกพลับ*. ศิลปากร ๒๒, ๔ พฤศจิกายน.
- ผาสุข อินทรารุช. (๒๕๔๒). *ทวารวดี การศึกษาเชิงวิเคราะห์จากหลักฐานทางโบราณคดี*. กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์อักษรสมัย.
- ดร.ตรงใจ หุตากร. (๒๕๕๗). *การตีความใหม่เรื่องขอบเขตแนวชายฝั่งทะเลโบราณสมัยทวารวดีบนที่ราบภาคกลางตอนล่าง. ดำรงวิชาการ วารสารรวมบทความทางวิชาการ คณะโบราณคดี*.
- ศักดิ์ชัย สายสิงห์, ศาสตราจารย์ ดร. (๒๕๖๒). *ศิลปะทวารวดี วัฒนธรรมทางศาสนายุคแรกเริ่มในดินแดนไทย*. พิมพ์ครั้งที่ ๒ (ฉบับปรับปรุงใหม่). นนทบุรี : สำนักพิมพ์เมืองโบราณ.
- สุจิตต์ วงษ์เทศ. (๒๕๔๕). *พระปฐมเจดีย์ไม่ใช่เจดีย์แห่งแรกแต่เป็นมหาธาตุหลวงยุคทวารวดี*. กรุงเทพมหานคร: บริษัท มติชน จำกัด.

คติความเชื่อการสร้างรูปสลักศิลาตอนปฐมเทศนา
พุทธประวัติมากรมยุคทวารวดี
THE MOTTO AND BELIEF IN THE CREATION OF STONE CARVINGS AT
THE FIRST SERMON OF BUDDHA AS BUDDHIST SCULPTURES
IN DVARAVATI-ERA

พระครูพิศาลบุญญากร¹, พระครูสังฆกิจจารักษ์ และ พระครูปลัดไพศาล กมพูสิริ
วิทยาลัยสงฆ์พุทธปัญญาศรีทวารวดี

Phrakhru Phisanbunyakorn, Phrakhru Sangkhakitjarak
and Phrakhru Ladphaisan Kamphusiri
Buddhaphanya Sri Thawarawadee Buddhist College
E-mail: pisanboonyakhorn@gmail.com¹

บทคัดย่อ

บทความวิชาการฉบับนี้ มีวัตถุประสงค์เพื่อศึกษาคติความเชื่อการสร้างรูปสลักศิลาตอนปฐมเทศนา พุทธประวัติมากรมยุคทวารวดี โดยการศึกษาประวัติความเป็นมาที่แสดงร่องรอยพัฒนาการของงานพุทธศิลป์กรรมในอินเดียยุคสมัยต่าง ๆ จากการวิเคราะห์คติความเชื่อการสร้างงานพุทธศิลป์แสดงเรื่องราวพุทธประวัติ นับแต่ในอินเดียยุคแรก เชื่อว่าสร้างขึ้นด้วยแรงบันดาลใจจากพุทธดำรัสที่ตรัสกับพระอานนทว่าสถานที่สังเวชนียสถาน 4 แห่ง เป็นสถานที่ที่พุทธบริษัทผู้มีศรัทธาควรไปดู ประติมากรที่สร้างงานประเภทนี้ในยุคแรก ๆ จึงได้สร้างศิลปวัตถุ ประเภทต่าง ๆ ที่สะท้อนเหตุการณ์ตอนประสูติ ตรัสรู้ แสดงปฐมเทศนา และปรินิพพาน กลายเป็นค่านิยมที่สืบทอดและแพร่ขยายไปยังดินแดนที่นับถือพระพุทธศาสนาประเทศต่าง ๆ สืบมา รูปสลักศิลาตอนแสดงปฐมเทศนา พบที่วัดไทร อำเภอนครชัยศรี จังหวัดนครปฐม ได้รับอิทธิพลจากศิลปะปาละ สร้างขึ้นราวพุทธศตวรรษที่ 14 นักวิชาการส่วนใหญ่มีความเห็นตรงกันว่า สร้างขึ้นตามคติความเชื่อพระพุทธศาสนา นิกายเถรวาท สะท้อนภาพจากวรรณกรรมที่บันทึกเรื่องราวตอนที่พระพุทธองค์ประทับอยู่ที่ป่าอิสิปตนมฤคทายวัน เขตกรุงพาราณสี ทรงแสดงปฐมเทศนา ธัมมจักกัปปวัตตนสูตร โปรดปัญจวัคคีย์ ในแง่ของประโยชน์และคุณค่าของศาสนวัตถุ มองว่าการท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรมเพื่อชมศิลปวัตถุ ก็เป็นเสมือนหนึ่งว่านักท่องเที่ยวได้ไปยังสังเวชนียสถาน

คำสำคัญ : คติความเชื่อ, ปฐมเทศนา, พุทธศิลป์กรรม, ทวารวดี

Abstract

This academic article has an objective to study the motto and belief in the creation of stone carvings during the first sermon of Buddha as Buddhist sculpture in Dvaravati-era. The article has been searched by studying the history showing traces of

the development of Buddhist art in India in different periods. From the analysis of motto and beliefs in the creation of Buddhist art works illustrating the history of the Buddha since the early days of India, it is believed that it was built with inspiration from the words of the Buddha who said to Ananda that the 4 places of worship are places where devotees of Buddhists should go and see. The sculptors who created this type of work in the early periods created various types of artefacts that reflect the events of birth, enlightenment, first sermons, and nirvana, which became a value that was inherited and spread to the territories of Buddhism in various countries. The stone sculptures during the first sermon of Buddha were found at Wat Sai, Nakhon Chai Sri District, Nakhon Pathom Province. They were influenced by Pala art built around the 14th Buddhist century, most scholars agree that they were built according to the beliefs of Buddhism, Theravada sect, reflecting the image from the literature that records the story of the Buddha's stay in the forest of Isipat Maruekhathayawan, Varanasi district, during the Buddha gave his first sermon of Dhammacakkappavattana Sutta to Panchawaki in terms of the benefits and values of religious objects pointing of view that cultural tourism to see artefacts, it is as if a tourist has gone to a sanctuary.

Keywords: Motto and Belief, The First Sermon Of The Buddha, Buddhist Sculptures, Dvaravati

บทนำ

พุทธศิลปกรรมนิยมสร้างกันในทุกวัฒนธรรมที่นับถือพุทธศาสนา จากหลักฐานพบว่ามีจุดเริ่มต้นที่ประเทศอินเดียตั้งแต่สมัยทวารวดีมาเรื่อยๆ ต่อเนื่องมา ถึงราชวงศ์ปาละ-เสนะ และแพร่กระจายไปตามเส้นทางการเผยแพร่ศาสนาพุทธสู่อารยธรรมต่าง ๆ จากทางเหนือของอินเดียสู่เนปาล ธิเบต เอเชียกลาง จีน และญี่ปุ่น ส่วนทางใต้ลงมาทางลังกา และแถบเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ เป็นที่น่าสังเกตว่าในแต่ละวัฒนธรรม แม้แต่ในอินเดียซึ่งเป็นประเทศต้นกำเนิดเอง งานพุทธศิลปกรรมแสดงภาพพุทธประวัติตอนเดียวกันอาจมีรูปแบบเหมือนหรือแตกต่างกันไปในแต่ละสมัย แต่ละท้องถิ่น ซ่อนอยู่ซึ่งความเชื่อ คตินิยม อะไรบ้างที่มีอิทธิพลเป็นปัจจัยในการสร้างงานพุทธศิลปกรรมในแต่ละวัฒนธรรม และอะไรบ้างที่ทำให้เกิดความหลากหลายและการเปลี่ยนแปลง

จากที่กล่าวมาข้างต้น มองว่า ในการศึกษาทัศนคติความเชื่อการสร้างงานพุทธศิลปกรรมยุคทวารวดี ย่อมต้องย้อนไปพิจารณาถึงการสร้างภาพพุทธประวัติในอินเดีย เนื่องจากทราบกันดีอยู่ว่าศิลปะทวารวดีได้รับอิทธิพลทางศิลปะมาจากอินเดีย ผสมผสานกันหลายสมัยตั้งแต่ศิลปะอมราวดี ศิลปะคุปตะ หลังคุปตะ จนถึงปาละ สำหรับภาพพุทธประวัติในศิลปะอินเดีย มีการศึกษาทั้งด้านรูปแบบศิลปะและประติมากรรม วิทยาว้อย่างกว้างขวาง ประเด็นหนึ่งที่นักวิชาการบางท่านให้ความสนใจ คือ ความสัมพันธ์ระหว่างเรื่องราวที่บรรยายไว้ในวรรณกรรมกับภาพประติมากรรม โดยมีการอ้างอิงที่มาของภาพจากวรรณกรรม

ทางศาสนา อย่างไรก็ตามก็เชื่อว่าศิลปินผู้สร้างน่าจะสร้างจากประเพณีการบอกเล่าที่สืบต่อกันมา (oral tradition) ที่มีมาก่อนงานวรรณกรรม

ส่วนรูปแบบศิลปะนั้น จากสมัยอินเดียโบราณผ่านยุคคลาสสิกในศิลปะคุปตะมาจนถึงยุคของ ปาละ-เสนะ มีการคลี่คลายจากภาพเล่าเรื่องสู่การแสดงด้วยท่าทาง มุทราและสัญลักษณ์ นอกจากนั้นยังมี ปัจจัยอื่น ๆ ที่มีอิทธิพลต่อการสร้างภาพพุทธประวัติด้วย เช่น ความนิยมของท้องถิ่นในการสร้างภาพ พุทธประวัติตอนใดตอนหนึ่ง เพราะมีความสัมพันธ์กับเหตุการณ์นั้น ๆ เช่น เป็นสถานที่ที่พระพุทธเจ้า ตรัสรู้ ก็จะนิยมสร้างภาพพุทธประวัติตอนดังกล่าวมากกว่าที่อื่น เป็นต้น

สำหรับงานพุทธศิลป์กรรมในยุคทวารวดี พบทั้งในภาคกลาง ภาคตะวันออกเฉียงเหนือ และ ภาคใต้ โดยอยู่ในรูปของงานประติมากรรมและพระพิมพ์ พุทธประวัติในภาคกลางที่เป็นงาน ประติมากรรมแม้มีอยู่ไม่มากนัก แต่เป็นงานชิ้นสำคัญแทบทั้งสิ้น ส่วนพุทธประวัติในภาค ตะวันออกเฉียงเหนือที่เป็นงานประติมากรรมพบจำนวนมากกว่า และมีเรื่องราวหลากหลายกว่า มักอยู่ใน รูปของภาพสลักบนใบเสมา ซึ่งมีความสัมพันธ์กับศิลปะทวารวดีภาคกลางผสมผสานกับความเชื่อของ ท้องถิ่นและอิทธิพลของศิลปะขอมในบางยุคสมัย

ปัจจัยสำคัญในการศึกษาที่มาและคติการสร้างงานพุทธศิลป์กรรมในศิลปะทวารวดี คือ ความสัมพันธ์กับวรรณกรรมพุทธศาสนาในสมัยนั้น ทั้งของลัทธิเถรวาทและมหายานจากอินเดีย และ ลังกาที่อาจเผยแพร่มาสู่ทวารวดีตามเส้นทางการค้าและการติดต่อทางวัฒนธรรม โดยจะต้องพิจารณา ควบคู่ไปกับหลักฐานอื่น เช่น ภาษาที่ใช้และข้อความในจารึก รวมทั้งรูปแบบศิลปะ ขณะที่ภาพพุทธ ประวัติในศิลปะจีนสมัยใกล้เคียงกันมักมีการอ้างอิงถึงคัมภีร์สัทธรรมปุณฑริกสูตร ส่วนศิลปะขวาโดย เฉพาะที่บุรีรัมย์ มักมีการอ้างอิงถึงคัมภีร์ลลิตวิสูตรเช่นเดียวกับศิลปะขอม รูปพุทธประวัติในศิลปะทวาร วดีมักจะถูกเปรียบเทียบกับคัมภีร์ในนิกายเถรวาทเป็นหลัก โดยที่บางรูปมีคติของลัทธิมหายานปะปนอยู่ (พิริยะ ไกรฤกษ์, 2517) ที่น่าสนใจ คือ รูปอื่น ๆ จะมีร่องรอยของคติมหายานหรือไม่ และจะสามารถ แยกแยะออกมาได้ชัดเจนหรือไม่ หรือการผสมผสานของทั้งสองคตินี้เกิดขึ้นก่อนการเผยแพร่มาสู่ทวารวดี ซึ่งเป็นประเด็นที่สนใจใคร่ศึกษา

พุทธประวัติที่นำมาแต่งเป็นนิทานในสมัยของอศวิษยะ ซึ่งเป็นยุคที่นิกายมหายานก่อตัวนั้น เข้ามาแทรกอยู่ในคัมภีร์พุทธศาสนานิกายเถรวาทจนแยกไม่ออก และเป็นที่ยอมรับของชาวไทย พม่า และลังกา นอกจากนั้นศูนย์กลางพุทธศาสนาที่สำคัญแห่งหนึ่งในอินเดียตะวันออกเฉียงใต้ (เมืองอมราวดี และเมืองนาคารชุนโกณฑะ) ช่วงพุทธศตวรรษที่ 8-12 ยังเป็นศูนย์รวมพุทธศาสนานิกายต่าง ๆ ซึ่งมีทั้ง พระสงฆ์ฝ่ายเถรวาทจากลังกาและนิกายที่แยกออกมาจากนิกายเถรวาท เช่น มหาสังฆิกะ ซึ่งเป็นต้น กำเนิดคติมหายาน แนวคิดและคติความเชื่อจากที่นี่เป็นแหล่งหนึ่งที่เผยแพร่มาสู่ทวารวดี (ผาสุข อินทราวุธ, 2542)

อย่างไรก็ดีสำหรับประเด็นที่กล่าวมานี้ ตั้งเป็นข้อสังเกตเพิ่มเติมว่า น่าจะมีความเป็นไปได้ที่ว่ ในการเผยแพร่ศาสนาได้คัดลอกแบบพุทธศิลป์กรรมที่สร้างขึ้นสะท้อนภาพพุทธประวัติบางชิ้นมาจาก อินเดีย แล้วช่างศิลปะของทวารวดีและผู้ที่ได้รับผิดชอบในการออกแบบนำมาดัดแปลงให้สอดคล้องกับ ธรรมเนียมของท้องถิ่น พิจารณาจากการวางองค์ประกอบที่คล้ายกันมากในบางรูป ซึ่งในที่นี้จะนำเอารูป สลักศิลาดอนแสดงปฐมเทศนา พบที่วัดไทร อำเภอนครชัยศรี จังหวัดนครปฐม มาเป็นกรณีศึกษาคติ

ความเชื่อการสร้างงานพุทธประติมากรรมยุคทวารวดีที่ได้รับอิทธิพลมาจากศิลปะอินเดีย ดังมีรายละเอียดตามลำดับ ต่อไปนี้

พุทธศิลปกรรมในศิลปะอินเดีย

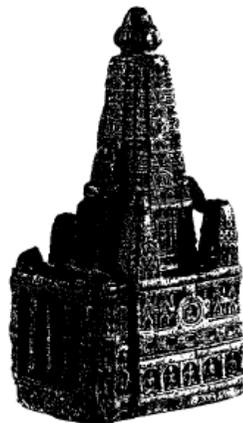
พุทธศิลปกรรมในประเทศอินเดียนั้นพบตั้งแต่สมัยอินเดียโบราณ ราวพุทธศตวรรษที่ 3 ในยุคที่นิยมสร้างมากที่สุด ได้แก่ ภาพที่แสดงเหตุการณ์ที่สำคัญที่สุดของพระพุทธองค์ 4 แห่ง ที่เรียกว่าสังเวชนียสถาน 4 คือ การประสูติที่ลุมพินี ตรัสรู้ที่พุทธยา ปฐมเทศนาที่เมืองพาราณสี (ตำบลสารนาถ) และปรินิพพานที่เมืองกุสินารา ซึ่งเป็นสถานที่ที่พระพุทธเจ้าได้ตรัสอนุญาตไว้แก่พระอานนท์ในมหาปรินิพพานสูตร ความว่า

“ท่านพระอานนท์กราบทูลว่า ข้าแต่พระองค์ผู้เจริญ เมื่อก่อนภิกษุทั้งหลายผู้จำพรรษาในทิศทั้งหลายมาเฝ้าพระตถาคต ข้าพระองค์ทั้งหลาย ย่อมได้พบ ได้ใกล้ชิด ภิกษุทั้งหลายผู้เป็นที่เจริญใจ ก็เมื่อพระผู้มีพระภาคเสด็จล่องลับไป ข้าพระองค์ทั้งหลายจะไม่ได้พบ ไม่ได้ใกล้ชิดภิกษุทั้งหลายผู้เป็นที่เจริญใจอีก

พระผู้มีพระภาคตรัสว่า อานนท์ สังเวชนียสถาน 4 แห่งนี้เป็นสถานที่เป็นศูนย์รวมที่กุลบุตรผู้มีศรัทธาควรไปดู สังเวชนียสถาน 4 แห่ง อะไรบ้าง คือ” (พระไตรปิฎกภาษาไทย เล่มที่ 10 ข้อ 202)

1. สถานที่ตถาคตประสูติ
2. สถานที่ตถาคตตรัสรู้
3. สถานที่ตถาคตแสดงปฐมเทศนา
4. สถานที่ตถาคตเสด็จดับขันธปรินิพพานด้วยอนุภาติเสสนิพพานธาตุ

สังเวชนียสถานทั้ง 4 แห่งนี้จึงเป็นแหล่งแสวงบุญที่สำคัญที่สุดของพุทธศาสนิกชน จากหลักฐานทางโบราณคดี พบว่า มีการสร้างสรรคงานภาพพุทธประวัติเป็นวัตถุที่ระลึกสำหรับนักแสวงบุญเพื่อเก็บไว้บูชาในลักษณะของสลูปะจำลอง ปรากฏดังภาพที่ 1 (L.A. Museum of Art, 1984)

ภาพที่ 1 : สลูปพุทธศยาจำลอง รัฐพิหาร สูง 13.5 เซนติเมตร ราวพุทธศตวรรษที่ 16-17

และพระพิมพ์ เครื่องบูชาขนาดเล็กบางชิ้นใช้พกติดตัวได้ ปรากฏดังภาพที่ 2 (L.A. Museum of Art, 1984)

ภาพที่ 2 : รูปพุทธประวัติขนาดเล็ก ศิลปะคันธาระ สูง 8.2 เซนติเมตร ราวพุทธศตวรรษที่ 11

นอกจากนี้ยังมีการทำเป็นภาพเล่าเรื่องประดับศาสนสถาน เช่น ที่สถูปสาญจี ภาพสลักที่ถ้ำพุทธ (ราวพุทธศตวรรษที่ 3) ต่อเนื่องมาในศิลปะคันธาระ มถุรา (พุทธศตวรรษที่ 6-9) และอมราวดี (ราวพุทธศตวรรษที่ 6-10) เรื่อยมาจนศิลปะคุปตะ หลังคุปตะ (พุทธศตวรรษที่ 9-13) เช่น จิตรกรรมฝาผนัง และภาพสลักที่ถ้ำอชันตา จนถึงสมัยหลัง เช่น ในศิลปะปาละ (พุทธศตวรรษที่ 14-18)

การสร้างงานพุทธศิลปกรรมจากเดิม 4 แห่ง ได้มีการเพิ่มสถานที่แสดงพุทธปาฏิหาริย์อีก 4 แห่ง เป็นที่แสวงบุญ คือ สถานที่ทรงเสด็จลงจากสวรรค์ชั้นดาวดึงส์ที่เมืองสังกัสสะ ทรงแสดงยมกปาฏิหาริย์ที่เมืองสาวัตถี ทรงทรงมานช้านาฬาศิริที่เมืองราชคฤห์ และทรงรับบาตรจากพญาวานรที่เมืองเวสาลี (สมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอกรมพระยาดำรงราชานุภาพ, 2540) รวมเป็น 8 แห่ง เรียกว่า “อัฐมมหาสถาน” ส่วนพุทธประวัติทั้ง 8 ตอนรวมเรียกว่า “อัฐมมหาปาฏิหาริย์”

ความนิยมในการสร้างพุทธศิลปกรรม แสดงภาพพุทธประวัติแต่ละตอนในแต่ละท้องถิ่นของอินเดียสมัยนั้น มีลักษณะที่แตกต่างกันบ้าง ตามช่วงเวลาและความสัมพันธ์ของสถานที่เกิดเหตุการณ์กับพุทธประวัติตอนนั้น ๆ ความสำคัญของเมืองก็เป็นปัจจัยหนึ่ง มีผู้กล่าวว่าการเลือกเมืองที่เกิดเหตุการณ์ตาม “อัฐมมหาปาฏิหาริย์” นั้น ไม่ใช่เรื่องบังเอิญ โดยให้เหตุผลว่าพุทธคยาและสารนาถเป็นศูนย์กลางทางศาสนาตั้งแต่ก่อนพุทธศาสนาจะเริ่มขึ้น สำหรับ สาวัตถี ราชคฤห์ สังกัสสะ และเวสาลีนั้น สองเมืองแรกเป็นเมืองหลวงของราชอาณาจักรที่มีอำนาจมากที่สุดในสมัยของพระพุทธองค์ คือ แคว้นโกศลและแคว้นมคธ ส่วนเมืองเวสาลีเป็นศูนย์กลางทางการค้าที่สำคัญของกษัตริย์ลิจฉวี และยังเป็นสถานที่สังคายนาครั้งที่ 2 ในเวลาต่อมาอีกด้วย สำหรับสังกัสสะคงเป็นเมืองสำคัญอีกเมืองหนึ่งในการจาริกแสวงบุญ ในพุทธศตวรรษที่ 13 หลวงจันทน์จันได้อธิบายถึงวัดที่สวยงามที่นั่นเมื่อท่านเดินทางไปถึง (L.A. Museum of Art, 1984)

คติความเชื่อเถรวาทและมหายานจากร่องรอยพุทธศิลป์อินเดีย

พุทธศาสนาในอินเดียเริ่มสื่อเค้าความแตกแยกตั้งแต่ก่อนพระพุทธเจ้าเสด็จปรินิพพาน จนมาถึงการสังคายนาครั้งที่ 2 ราวพุทธศตวรรษที่ 1 จึงแบ่งออกเป็นสองนิกาย คือ คณะสงฆ์ที่ยังคงยึดถือพระธรรมวินัยตามมติประชุมสงฆ์ในคราวการทำสังคายนาครั้งแรกอยู่ในนิกายเถรวาท ใช้คัมภีร์ภาษาบาลี ส่วนพวกที่แก้ไขพระธรรมวินัยอยู่ในนิกายมหาสังฆิกะ ซึ่งได้เปลี่ยนแปลงพระสูตรและพระวินัยมากมาย มีคัมภีร์ฉบับสมบูรณ์ของตัวเองเป็นภาษาสันสกฤตผสมปรากฏถุ นิกายนี้มีความเชื่อว่าพระพุทธเจ้าไม่ใช่มนุษย์ธรรมดา แต่เป็นโลกุตระ คตินี้ได้สืบทอดสู่นิกายมหายานซึ่งเกิดขึ้นภายหลังต่อมาในสมัยพระเจ้าอโศกมหาราช ทั้งนิกายเถรวาทและมหายานได้แตกนิกายแยกย่อยออกไปเป็นนิกายอื่น ๆ อีกหลายนิกาย (ผาสุข อินทรารุช, 2543)

นิกายเถรวาทในสมัยคุปตะมีศูนย์กลางอยู่ที่เมืองกาญจี้ กาเวรีปัญฑระ และอุรคปุระ ซึ่งล้วนเป็นเมืองที่อยู่ทางใต้ของประเทศอินเดีย (สุภาพรรณ ณ บางช้าง, 2526) ส่วนในมัธยมประเทศและภาคตะวันออกเฉียงเหนือ นั้น หลวงจินฟาเทียนกล่าวว่าพุทธศาสนามหายานและหินยานเจริญควบคู่กัน (นันทนา ชุติวังศ์, 2520)

ส่วนนิกายมหาสังฆิกะก่อตัวในแคว้นมคธ เมืองสำคัญ คือ กรุงปาฏลีบุตร และเวสาลี แผ่ขยายออกไปทางเหนือและใต้ ทางเหนือเจริญอยู่ในเมืองมถุรา ส่วนทางใต้เจริญอยู่ในแคว้น อานธระ (ผาสุข อินทรารุช, 2543) ซึ่งเดิมคงจะมีนิกายเถรวาทอยู่ก่อนแล้วตั้งแต่สมัยพระมหินทระไปเผยแพร่หลังการทำสังคายนาครั้งที่ 3 ในอินเดียใต้ จึงมีพระสงฆ์อยู่หลายนิกาย รัยะนั้นเมืองหลวงของแคว้นอานธระ คือ อมราวดี เมืองสำคัญทางพุทธศาสนา อีกเมืองหนึ่ง คือ เมืองนาคารชุนโกณฑะ ซึ่งเป็นศูนย์กลางในการเผยแพร่พุทธศาสนาและพุทธศิลป์สู่ประเทศลังกาและประเทศต่าง ๆ ในแถบอุษาคเนย์ รวมถึงประเทศไทยในสมัยทวารวดีในเวลาต่อมา

ส่วนพุทธศาสนามหายานซึ่งใช้ภาษาสันสกฤต ไม่ใช่ภาษาบาลี เจริญรุ่งเรืองอย่างมากในราวพุทธศตวรรษที่ 6-7 สมัยพระเจ้ากนิษกะต่อมาจนถึงสมัยของราชวงศ์คุปตะ พุทธศตวรรษที่ 9-11 (สุภาพรรณ ณ บางช้าง, 2526) อิทธิพลของทั้งนิกายเถรวาทและมหาสังฆิกะได้สะท้อนให้เห็นในศิลปะอมราวดี โดยเฉพาะในส่วนของภาพพุทธประวัติ แม้ว่าจะเป็นตอนเดียวกันก็อาจมีองค์ประกอบที่แตกต่างกันทำให้ตั้งข้อสังเกตได้ว่าอาจมีที่มาแตกต่างกัน ซึ่งจะได้อธิบายต่อไป

ในช่วงพุทธศตวรรษที่ 12-13 การที่พุทธศาสนาได้เผยแพร่อีกที่ต่าง ๆ นั้น บางครั้งก็ยากที่จะระบุได้ว่านิกายใดเป็นฝ่ายเถรวาท นิกายใดเป็นฝ่ายมหายาน จากบันทึกของหลวงจีนฮี้จิงและหัวนังทำให้ทราบว่า พระสงฆ์ผู้ใหญ่ในอินเดียและประเทศอื่น ๆ นั้น ไม่ว่าจะสังกัดนิกายใดก็มักจะศึกษาพระสูตรของนิกายอื่น และมีความรู้ในปรัชญาของนิกายอื่น ๆ อย่างแตกฉาน พระสูตรหลายบทเป็นที่นิยมในหมู่ชาวพุทธทั้งสองฝ่าย (นันทนา ชุติวังศ์, 2520) ดังนั้น ในกรณีของเรื่องราวเกี่ยวกับพุทธประวัติซึ่งมักพบอยู่ในคัมภีร์อรรถกถาที่แต่งขึ้นภายหลัง อาจได้รับอิทธิพลของคติมหายานมาบ้างก็เป็นได้ คงขึ้นอยู่กับผู้นิพนธ์วรรณกรรมนั้น ๆ

สำหรับที่มาในการสร้างพุทธศิลป์กรรมสะท้อนภาพพุทธประวัติของประเทศอินเดียนั้น อาจพิจารณาได้เป็นสองแนวทาง โดยที่นักวิชาการบางท่านเชื่อว่าภาพพุทธประวัติในสมัยอินเดียโบราณส่วนใหญ่ น่าจะสร้างจากประเพณีการเล่าเรื่องที่สืบทอดกันมา และเป็นเรื่องยากที่จะระบุว่าประติมากรรมในยุคแรกขึ้นใดสร้างจากคติเถรวาทหรือมหายาน เนื่องจากคติทั้งสองยังไม่แยกออกจากกันอย่างชัดเจน

(Parimoo, R., 1982) แม้แต่ศิลปะคันธาระก็มีผู้กล่าวว่ามีที่มาจากประเพณีการเล่าเรื่องไม่ได้มาจาก คัมภีร์ทางศาสนา (Nariman, J.K., 1973) คงเพราะเห็นว่าในสมัยพุทธกาล การสอนธรรมะใช้การท่องจำ และเทศนาสืบต่อกันมาด้วยวิธีมุขปาฐะ อีกอย่างหนึ่ง มองได้ว่าช่างประติมากรรมผู้รังสรรค์งานพุทธศิลป์ อาจไม่ได้จัดอยู่ในกลุ่มผู้ที่ฝึกฝอยอยู่กับคัมภีร์เหมือนกลุ่มนักบวช การสร้างงานก็สร้างไปตามจินตภาพจากการเห็น การได้ยิน ได้ฟังเรื่องราวที่ถ่ายทอดสืบต่อกันมา

อีกแนวทางหนึ่ง คือ เชื่อว่าสร้างตามคัมภีร์พุทธศาสนา ซึ่งต้องย้อนกลับไปพิจารณาว่า คัมภีร์พุทธศาสนาเกิดขึ้นเมื่อใด ตามประวัติศาสตร์พระพุทธรูปศาสนากล่าวไว้ว่าภายหลังการสังคายนาครั้งที่ 2 ถึงครั้งที่ 3 (ราวพุทธศตวรรษที่ 1-3) มีคัมภีร์เกิดขึ้นแล้ว ซึ่งเป็นช่วงเวลาใกล้เคียงกับที่มีการสร้างภาพพุทธประวัติในยุคแรก ดังนั้นแนวคิดดังกล่าวนี้ อาจมีความเป็นไปได้เช่นกัน สำหรับผู้เขียนเห็นว่าในยุคต้น สันนิษฐานว่าสร้างจากประเพณีการเล่าเรื่องมากกว่า เพราะในช่วงที่มีการสังคายนาครั้งแรก ๆ น่าจะเน้นความสำคัญของหลักธรรมคำสอนและพระวินัยมากกว่าเรื่องพุทธประวัติ ซึ่งมีผู้กล่าวว่าอาจจะแต่งขึ้นเมื่อเขียนพระไตรปิฎกเสร็จสิ้นแล้ว (สมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอกรมพระยาดำรงราชานุภาพ, 2540) และคงมีจุดประสงค์เพื่อช่วยเสริมศรัทธาและบารมีของพระพุทธรูป สำหรับภาพพุทธประวัติที่สร้างขึ้นหลังจากที่มีการแต่งพุทธประวัติเป็นอักษรแล้วอาจทำไปตามรูปแบบที่เคยทำกันมาผสมกับเรื่องราวตามคัมภีร์ที่เขียนขึ้นในระยะต่อมาก็เป็นได้

อนึ่ง การผสมผสานของคติเถรวาทและมหายานอาจเกิดขึ้นตั้งแต่อยู่ในประเทศอินเดียแล้ว หรืออาจจะมาผสมกันภายหลังในดินแดนที่ได้รับอิทธิพลทางพุทธศาสนา เนื่องจากผู้ที่เผยแพร่อาจนำคัมภีร์ของหลายนิกายนั้น ๆ มาสู่ดินแดนนั้น เช่น อาณาจักรทวารวดี อาณาจักรศรีเกษร เป็นต้น

บริเวณแหล่งที่พบงานพุทธศิลป์กรรมยุคทวารวดี

การติดต่อค้าขายสมัยโบราณระหว่างประเทศอินเดียและดินแดนแถบเอเชียตะวันออกเฉียงใต้มีมาแล้วอย่างน้อยตั้งแต่ราวพุทธศตวรรษที่ 3 และขยายตัวมากขึ้นในเวลาต่อมา พ่อค้าและนักบวชชาวอินเดียเดินทางทั้งทางบกและทางน้ำเข้ามาในเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ ทางบกนั้นผ่านมาจากประเทศพม่า ส่วนทางน้ำจากฝั่งทะเลทางตะวันตกและตะวันออกเฉียงใต้หรืออาจแล่นเรือเลียบชายฝั่งมาขึ้นบกที่ดินแดนแถบนี้ ซึ่งมีเมืองท่าหลายแห่งทั้งทางภาคใต้ของไทย เช่น เมืองไชยา จังหวัดสุราษฎร์ธานี ภาคกลาง เช่น เมืองอู่ทอง และนครปฐมโบราณ และภาคตะวันออก เช่น เมืองศรีมโหสถ จังหวัดปราจีนบุรี แล้วแพร่กระจายเข้าสู่พื้นที่ด้านในตามลุ่มน้ำต่าง ๆ เช่น เมืองศรีเทพ จังหวัดเพชรบูรณ์ เราจะพบทั้งหลักฐานด้านการค้าขาย จารึก และศาสนวัตถุที่มาจากอินเดีย หรือได้รับอิทธิพลจากศิลปะอินเดียอยู่ทั่วไปในบริเวณดังกล่าวนี้ อันแสดงให้เห็นถึงการเผยแพร่พุทธศาสนาจากอินเดียตะวันออกเฉียงใต้ (ศิลปะอมราวดี) และจากอินเดียเหนือ (ศิลปะคุปตะ หลังคุปตะ และปาละ) ในเวลาต่อมา (ผาสุก อินทรารุ, 2542)

สำหรับงานพุทธศิลป์กรรมที่สะท้อนภาพพุทธประวัติในประติมากรรมทวารวดี อาจแบ่งออกได้เป็น 3 กลุ่ม ตามบริเวณที่พบและรูปแบบ ได้แก่

- 1) กลุ่มที่พบในภาคกลาง
- 2) กลุ่มที่พบในภาคตะวันออกเฉียงเหนือ
- 3) กลุ่มที่พบในภาคใต้

จากที่กล่าวมาข้างต้นทำให้ทราบค่าความเป็นมาของการสร้างงานพุทธศิลป์ที่สะท้อนเรื่องราวเกี่ยวกับพระพุทธศาสนา เห็นได้ว่าโดยเฉพาะส่วนที่เกี่ยวกับพุทธประวัติมีความโดดเด่นเป็นพิเศษสืบมาทุกสมัย จนกระทั่งค่านิยมดังกล่าวนี้แพร่ขยายเข้ามาสู่ดินแดนประเทศไทยโบราณในยุคทวารวดี ซึ่งรับเอาคตินิยมการสร้างจากสกุลช่างอินเดียสมัยต่าง ๆ ประกอบด้วย ศิลปะอมราวดี ศิลปะคุปตะ หลังคุปตะ และศิลปะปาละ ในบทความฉบับนี้มุ่งให้ความสนใจศึกษาเฉพาะคติความเชื่อการสร้างรูปสลักศิลาตอนปฐมเทศนา พุทธประวัติมากรรมยุคทวารวดีที่พบในบริเวณพื้นที่ จังหวัดนครปฐม โดยยกมากล่าวเป็นกรณีศึกษา ดังต่อไปนี้

วิเคราะห์คติความเชื่อบนรูปสลักศิลาตอนปฐมเทศนา

พุทธประวัติตอนพระพุทธเจ้าทรงแสดงปฐมเทศนาเป็นหนึ่งใน 4 ตอนที่สำคัญที่สุด เนื่องจากปรากฏในคัมภีร์ทางพระพุทธศาสนาว่าพระพุทธองค์ทรงโปรดให้สร้างสังเวชนียสถาน 4 แห่งไว้ให้ผู้มีศรัทธาเคารพบูชาก่อนจะปรินิพพาน คือ สถานที่ประสูติ ตรัสรู้ ปรกาศธรรม และปรินิพพาน ดังนั้นพุทธประวัติตอนนี้จึงเป็นตอนหนึ่งที่นิยมสร้างทั้งในประเทศอินเดีย และประเทศในเอเชียตะวันออกเฉียงใต้

ในศิลปะทวารวดี พบรูปสลักศิลาตอนพระพุทธเจ้าทรงแสดงปฐมเทศนาบนฐานสี่เหลี่ยมจัตุรัสที่วัดไทร อำเภอนครชัยศรี จังหวัดนครปฐม ปัจจุบันจัดแสดงอยู่ที่พิพิธภัณฑสถานแห่งชาติ พระปฐมเจดีย์ ปรากฏดังภาพที่ 3 (กรมศิลปากร, 2542)

ภาพที่ 3 รูปสลักศิลาตอนปฐมเทศนา ศิลปะทวารวดี พุทธศตวรรษที่ 14-15

พระพุทธรูปในรูปสลักตอนปฐมเทศนา ที่จังหวัดนครปฐมมีชายสังฆาฏิสั้นบนพระอังสาซ้าย แสดงถึงอิทธิพลของศิลปะปาละ ราวพุทธศตวรรษที่ 14 และพระพักตร์เริ่มปรากฏลักษณะพื้นเมือง แต่ยังไม่ปรากฏอิทธิพลศิลปะขอม ซึ่งเข้ามาในช่วงพุทธศตวรรษที่ 15-16 แสดงว่าประติมากรรมชิ้นนี้น่าจะมีอายุราวพุทธศตวรรษที่ 14-15 (หม่อมเจ้า สุภัทรดิศ ดิศกุล, 2517) ในส่วนของรูปแบบเป็นการเล่าเรื่องที่มีสองตอนในรูปเดียวกัน โดยมีประธานร่วม แสดงถึงเหตุการณ์ก่อนปัจจุวัคคีย์บวชเป็นพระภิกษุ

ปรากฏในรูปทางซ้ายพระหัตถ์ของพระพุทธเจ้า และเหตุการณ์หลังจากที่ปัญจวัคคีย์บวชเป็นพระภิกษุแล้ว ปรากฏในรูปทางขวาพระหัตถ์ของพระพุทธเจ้า

ตามคัมภีร์ภาษาบาลี กล่าวถึงพุทธประวัติตอนนี้ไว้ว่า หลังจากพระพุทธเจ้าทรงตรัสรู้แล้วได้เสด็จไปยังเมืองพาราณสี เพื่อโปรดปัญจวัคคีย์ ซึ่งขณะนั้นพำนักอยู่ที่ป่าอิสิปตนมฤคทายวัน เมื่อปัญจวัคคีย์เห็นพระพุทธองค์เสด็จมาแต่ไกลได้ตกลงกันว่าว่าจะไม่ไหวไม่ลุกรับเป็นอันขาด แต่จะตั้งอาสนะไว้ เพราะเห็นว่า พระพุทธองค์ได้เลิกเพียรพยายามแสวงหาทางดับทุกข์แล้ว อย่างไรก็ตามเมื่อพระพุทธองค์เสด็จเข้าไปใกล้ ปัญจวัคคีย์ก็ไม่สามารถทำตามที่ตั้งใจไว้ ต่างลุกขึ้นต้อนรับ บ้างก็ลุกขึ้นรับบาตรบ้าง จีวรบ้าง ตั้งน้ำล้างเท้าบ้าง ปูอาสนะบ้าง พระพุทธเจ้าได้ประกาศตนว่าทรงเป็นอรหันตสัมมาสัมพุทธเจ้า และจะแสดงธรรมโปรดปัญจวัคคีย์ แต่ปัญจวัคคีย์ได้แสดงความสงสัยว่าเมื่อครั้งทรงบำเพ็ญทุกข์ก็ริยายังไม่สามารถบรรลุธรรมได้ และการที่ได้สละความเพียรกลายเป็นคนมักมากแล้วจะบรรลุธรรมได้อย่างไร

พระพุทธองค์ทรงตรัสปฏิเสธว่าไม่ได้เป็นคนมักมาก ละความเพียร และยืนยันว่าทรงเป็นพระอรหันต์ ตรัสรู้ด้วยตนเอง เมื่อปัญจวัคคีย์ได้ฟังธรรมและปฏิบัติตามไม่นานก็จะเข้าถึงธรรม ปัญจวัคคีย์ได้แสดงความสงสัยถึงสามครั้ง พระพุทธองค์ก็ทรงตอบยืนยันถึงสามครั้ง จึงได้เชื่อและยอมฟังธรรมะที่ทรงสอน โดยใช้วิธีผลัดกันออกบิณฑบาต เมื่อพระพุทธองค์ทรงสอนภิกษุสองรูป อีกสามรูปออกบิณฑบาตหาอาหารมาเลี้ยงสลบกันไป (พุทธทาส อินทปัญโญ, 2523) ธรรมจักรที่ทรงประกาศ ณ ที่นี้เป็นธรรมจักรที่ใคร ๆ ในโลกจะต้านทานให้หมุนกลับมิได้ แสดงถึงความจริง 4 ประการ คือ อริยสัจสี่ ทำให้เกิดแผ่นดินไหว และแสงสว่างไปทั่วทั้งเทวโลก มารโลก พรหมโลก จนถึงนรก

ส่วนในนิทานกถา ซึ่งเป็นส่วนหนึ่งของคัมภีร์อรรถกถาชาดก ภาษาบาลี แต่งขึ้นราวพุทธศตวรรษที่ 10 ที่ประเทศลังกา กล่าวถึงพระพุทธเจ้าตอนโปรดปัญจวัคคีย์ไว้สอดคล้องกันกับที่กล่าวข้างต้น จะต่างกันบ้างเล็กน้อยในรายละเอียด ในนิทานกถาระบุไว้ว่าเป็นวันเพ็ญเดือน 8 และขณะที่ทรงแสดงธรรมพระพุทธองค์ทรงแวดล้อมด้วยพรหม 18 โภกวิ ทรงแสดงธรรมจักรกับปวตีสุนทร ท่านอัญญาโกณฑัญญะได้บรรลุโสดาบัน พร้อมกับพรหม 18 โภกวิ ส่วนปัญจวัคคีย์อีก 4 รูปไปบิณฑบาตโดยสลบกัน ฟังวันละท่านจนทั้งหมดบรรลุอรหันต์ (ธนิต อยู่โพธิ์, 2529)

คติความเชื่อเรื่องปฐมเทศนาฝ่ายมหายาน มีปรากฏในคัมภีร์ลลิตวิสตระ ภาษาสันสกฤต แต่งขึ้นราวพุทธศตวรรษที่ 10 ได้กล่าวถึงพุทธประวัติตอนนี้ไว้ในอถายาที่ 26 ชื่อธรรมจักรประवरตนปวิวรรต ส่วนที่กล่าวถึงปัญจวัคคีย์มีเนื้อความใกล้เคียงกับคัมภีร์เถรวาท แต่บุคคลที่มาฟังการแสดงปฐมเทศนามีเพิ่มมากขึ้น คือ มีเทวดา 60 โภกวิ เทวดารูปพรหมอีก 80 โภกวิ และมนุษย์มาประชุมกัน ส่วนแตกต่างที่สำคัญ คือ การเพิ่มบทบาทของพระโพธิสัตว์พระเมตไตรยะซึ่งถามพระพุทธเจ้าถึงรูปของจักรคือ ธรรม และมีการกล่าวถึงพระโพธิสัตว์ผู้รับใช้ทั้งปวงของพระพุทธในทิศทั้ง 10 นอกจากนั้นยังกล่าวถึงถึงการหมุนจักร คือ ธรรมหลายครั้ง และพระรัตนตรัยได้เกิดขึ้นแล้ว จากเนื้อความในคัมภีร์ลลิตวิสตระสะท้อนภาพชัดเจนในประติมากรรมบางชิ้นในสมัยคันธาระ ปรากฏดังภาพที่ 5 (L.A. Museum of Art, 1984)

ภาพที่ 5 รูปปฐมเทศนา ศิลปะคันธาระ

ในประเด็นของที่มา ทั้งคัมภีร์ของฝ่ายเถรวาทและมหายานกล่าวถึงพุทธประวัติตอนนีไว้ใกล้เคียงกัน เว้นแต่ในคัมภีร์ลลิตวิสตระมีบุคคลที่มาฟังธรรมจำนวนมาก เพิ่มบทบาทของพระโพธิสัตว์ และเน้นการหมุนธรรมจักร เมื่อเปรียบเทียบกับรูปสลักที่จังหวัดนครปฐม รูปตอนบนที่หักหายไปบางส่วนน่าจะแสดงถึงเทวดาและพระโพธิสัตว์ (ถ้ามี) ที่มาฟังธรรม ทำให้ระบุที่มาและคติการสร้างได้ยากถ้าพิจารณาเฉพาะองค์ประกอบของภาพ

อย่างไรก็ดีถึงแม้บุคคลที่ถือแสรอาจเป็นพระโพธิสัตว์ ก็อาจเป็นเพียงการรับอิทธิพลทางรูปแบบพระโพธิสัตว์ขนาบข้างพระพุทธเจ้ามาจากศิลปะอินเดียสมัยคุปตะและหลังคุปตะ หรือเป็นการเสริมพระบารมีมากกว่า และเมื่อดูหลักฐานแวดล้อมอื่น ๆ ที่พบในจังหวัดนครปฐม ซึ่งเป็นเมืองที่เป็นศูนย์กลางทางวัฒนธรรมสมัยทวารวดีเมืองหนึ่ง จะพบศาสนวัตถุที่แสดงถึงคติการสร้างจากพุทธศาสนานิกายเถรวาทจำนวนมาก ไม่ว่าจะเป็นจารึกภาษาบาลีที่กล่าวถึงหลักธรรม และคาถาที่จารึกบนศาสนวัตถุต่าง ๆ โดยเฉพาะบนธรรมจักร ซึ่งน่าจะสัมพันธ์กับพุทธประวัติตอนนี ถึงแม้จะพบรูปพระโพธิสัตว์อยู่บ้างแต่มีจำนวนไม่มากนักและไม่โดดเด่นเท่า ดังนั้นรูปสลักตอนปฐมเทศนาซึ่งเป็นตอนสำคัญ และแสดงถึงฝีมือช่างชั้นเยี่ยมชิ้นนี้ สันนิษฐานว่ามีที่มาจากคัมภีร์ฝ่ายเถรวาทมากกว่า

สรุป

พุทธศิลปกรรมมีวัตถุประสงค์สร้างขึ้นเพื่อเป็นสัญลักษณ์ให้พุทธศาสนิกชนได้น้อมจิตระลึกถึงพระพุทธเจ้า แนวคิดของประติมากรในยุคแรก ๆ ที่สร้างสรรคงานประเภทนี้ เชื่อว่าได้รับแรงบันดาลใจจากพุทธตำราที่ตรัสตอบพระอานนท์ว่า เมื่อหลังจากพระพุทธองค์เสด็จดับขันธ ประนิพพานแล้ว ถ้าเหล่าสาวกต้องการพบ ทำความใกล้ชิดกับพระพุทธองค์ให้ไปยังสถานที่สังเวชนียสถาน 4 แห่ง จากร่องรอยการค้นพบทางโบราณคดี เห็นได้ว่าพุทธศิลปกรรมในยุคอินเดียโบราณสืบมา นิยมสร้างขึ้นเพื่อสะท้อนเหตุการณ์ที่เกี่ยวข้องกับการประสูติ ตรัสรู้ แสดงปฐมเทศนา และปรินิพพาน กลายเป็นคติความเชื่อของ

การสร้างสรรคพุทธศิลปกรรมประเภทต่าง ๆ สืบมาถึงปัจจุบัน เห็นได้จากงานศิลปะในประเทศต่าง ๆ ที่นับถือพระพุทธศาสนา ส่วนเรื่องรูปแบบการสร้างมีความแตกต่างกันบ้างตามยุคสมัย และค่านิยมทางศิลปะของท้องถิ่นนั้น ๆ ส่วนต้นเค้าของเรื่องราวที่สะท้อนผ่านงานศิลปะ ได้อิทธิพลทางความเชื่อจากคัมภีร์พระพุทธศาสนาทั้งนิกายเถรวาท และมหายาน นั่นคือ พระพุทธศาสนานิกายโตเจริญรุ่งเรืองในท้องถิ่นใด ถิ่นนั้น ๆ ก็รับเอาคติความเชื่อของนิกายนั้น

เอกสารอ้างอิง

- กรมศิลปากร. (2542). **พิพิธภัณฑสถานแห่งชาติ พระปฐมเจดีย์**. กรุงเทพมหานคร : บมจ. อมรินทร์พริ้นติ้ง แอนด์พับลิชชิ่ง.
- ธนิต อยู่โพธิ์. หนังสือแปล. (2529). **นิทานกถา พระพุทธประวัติตอนต้น ฉบับพุทธโฆษาเถระ**. กรุงเทพมหานคร : ป.สัมพันธ์พาณิชย์.
- นันทนา ชุตินวงศ์. (2520). **ภาพชาดกที่เจดีย์จุลประโทน**. วารสารศิลปากร. ปีที่ 21 ฉบับที่ 4 พฤษภาคม.
- ผาสุข อินทราวุธ. (2543). **พุทธปฏิมา ฝ่ายมหายาน**. กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์อักษรสมัย.
- _____. (2542). **ทวารวดี การศึกษาเชิงวิเคราะห์จากหลักฐานทางโบราณคดี**. กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์อักษรสมัย.
- พุทธทาส อินทปัญโญ. (2523). **พุทธประวัติจากพระโอษฐ์**. พิมพ์ครั้งที่ 9. กรุงเทพมหานคร : การพิมพ์พระนคร.
- มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย. (2539). **พระไตรปิฎกภาษาไทย ฉบับมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย**. กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย.
- สุภัทรดิศ ดิศกุล, หม่อมเจ้า. (2517). **วิวัฒนาการของประติมากรรมสมัยทวารวดี**. วารสารโบราณคดี. ปีที่ 5 ฉบับที่ 2 ตุลาคม.
- สุภาพรรณ ณ บางช้าง. (2526). **ประวัติวรรณคดีในอินเดียและลังกา**. กรุงเทพมหานคร : สำนักพิมพ์จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย.
- สมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอกรมพระยาดำรงราชานุภาพ, **ตำนานพุทธเจดีย์**. (2540). พิมพ์ครั้งที่ 6, พระนคร : หจก.ศิวพร.
- Nariman, J.K. (1973). **Literary History of Sanskrit Buddhism**. India : Indological Book House.
- L.A. Museum of Art. (1984). **Light of Asia : Lite of Buddha Sakayamuni in Asian Art**. Los Angeles : L.A. Museum of Art.
- Parimoo, R. (1982). **Life of Buddha In Indian Sculptures**. New Delhi : Kanak Publication.

ตามรอยทวารวดีจากการศึกษาอักษรโบราณ

DVARAVATI FROM THE RESEARCH OF ANCIENT CHARACTERS

พระครูสมุห์อนันท์ อนันนโท, พระธงชัย อุกกวีโร และ ร้อยตำรวจโท สุชาติ ริมตระกูล
วิทยาลัยสงฆ์พุทธปัญญาศรีทวารวดี

Phrakrusamu Anon Anonda, Phra Thongchai Akkawiro and Pol.Lt. Suchat Rimtrakul

Buddhaphanya Sri Thawarawadee Buddhist College

E-mail:

บทคัดย่อ

ทวารวดี เป็นอาณาจักรโบราณในดินแดนของประเทศไทยยุคก่อนสมัยสุโขทัย ราวประมาณ พุทธศตวรรษที่ 12-16 ชาวบ้านชาวเมืองมีการเริ่มสร้างวัฒนธรรมร่วมกัน การนับถือศาสนาเดียวกัน ใช้ อักษรภาษาร่วมกัน นักวิชาการส่วนใหญ่ให้ข้อสันนิษฐานจากโบราณวัตถุ โบราณสถาน และจารึกตาม ที่พบในบริเวณดังกล่าว สิ่งที่เป็นหลักฐานสำคัญในการค้นคว้าทางประวัติศาสตร์และโบราณคดี ก็คือ บรรดาจารึกทั้งหลาย ซึ่งได้จารึกกันไว้ตามวัดอุสสถาน ซึ่งได้รับรูปแบบมาจากอักษรปัลลวะเดิม นำมา ผสมผสานกับภาษาในท้องถิ่น จึงค่อย ๆ กลายเป็นอักษรเฉพาะ คือ อักษรขอมโบราณ อักษรขอมโบราณ พร้อมทั้งมีการรับแบบแผนทางภาษาของชาวอินเดียเข้ามาใช้ ได้แก่ ภาษาบาลี ใช้สำหรับเรื่องราวในทาง พุทธศาสนา ภาษาสันสกฤต ใช้สำหรับเรื่องราวเกี่ยวกับศาสนาพราหมณ์-ฮินดู อักษรภาษาที่ถูกเลือกใช้ เพื่อเป็นการสื่อสารให้เข้าถึงคนส่วนใหญ่ ซึ่งปรากฏตามจารึกและวัดอุสสถานต่าง ๆ

คำสำคัญ : ทวารวดี, อักษรภาษา, วัดอุสสถาน

Abstract

Dvaravati was an ancient kingdom in Thailand before the Sukhothai period approximately the 12th-16th Buddhist century. The villagers have started to create the common culture, religion and language which many archaeologists discovered it from antiques, ancient monuments and inscriptions in the area. The most important evidences in historical and archaeological research are the inscriptions which have been inscribed on the archaeological sites and objects. The letters on inscriptions have been modeled from the original Palwa alphabets brought together with the local language and gradually became specific characters which was the ancient Mon alphabets and ancient Khmer alphabets. Moreover, there was an adoption of the language patterns of Indian, for example, Pali was used for Buddhist stories, Sanskrit was used for stories about Brahmin-Hinduism. The language was chosen to be a tool for communication for the majority of people therefore it is appeared in many inscriptions.

Keywords: Dvaravati , Linguistic , Archaeologicalsite

บทนำ

คำว่า “ทวารวดี” เป็นภาษาสันสกฤต แปลว่า ประกอบด้วยประตู ซึ่งอาจหมายถึง เมืองท่า และคำว่า ทวารวดี อาจเทียบได้กับ “ทวารกา” ซึ่งเป็นเมืองของพระกฤษณะในมหากาพย์อินเดียนเรื่อง มหาภารตะ(ศาสตราจารย์ ดร.ศักดิ์ชัย สายสิงห์, 2562) เมืองสมัยทวารวดีมีความสัมพันธ์ทางเศรษฐกิจ สังคม และวัฒนธรรมกับกลุ่มเมืองและรัฐร่วมสมัยอีกหลายกลุ่ม ศิลปวัฒนธรรมสมัยทวารวดีในดินแดนของประเทศไทยปรากฏอยู่ทั่วภูมิภาค ทั้งภาคเหนือ ภาคตะวันออกเฉียงเหนือ ภาคกลาง และภาคใต้ เมืองเหล่านี้มีความสามารถในการนำเอาอิทธิพลของอักษรภาษาและวัฒนธรรมจากภายนอกเข้ามาปรุงแต่งกับภูมิภาคของตนเองจนเกิดเป็นลักษณะเฉพาะของแต่ละภูมิภาค จะละม้ายคล้ายคลึงกันหรือแตกต่างกันบ้าง เป็นการสร้างสัมพันธ์ทางสังคมที่ผู้คนต่างดินแดนต่างเผ่าพันธุ์มาอยู่ร่วมกัน จนกลายเป็นเมืองกลุ่มเดียวกันที่รู้จักกันในสมัยนี้ว่าเป็นเมืองสมัยทวารวดี

ผู้ที่ศึกษาและตีความคำว่า “ทวารวดี” เป็นคนแรกน่าจะได้แก่ นายแซมมวล บิล (Samuel Beal) ใน พ.ศ. 2427 ผู้แปลบันทึกของพระภิกษุเซวียนจั้งหรือเหียนจั้ง (Hiuen Tsiang) หรือที่รู้จักกันดีในนามของพระถังซำจั๋งในเรื่องไซอิ๋ว พระภิกษุเหียนจั้งเดินทางจากจีนไปสืบศาสนาในอินเดียโดยทางบก ใน พ.ศ.1172 และเดินทางกลับจีนใน พ.ศ.1188 เอกสารเล่มนี้ชื่อว่า Si – yu – ki : Buddhist Records of the Western World ในบันทึกนี้ได้กล่าวถึงหลักฐานที่เกี่ยวข้องกับดินแดนที่อยู่ระหว่างพม่ากับเขมรคือ บริเวณภาคกลางของประเทศไทย ปรากฏชื่อ “โถ-โล-โป-ตี” ซึ่งนักวิชาการตีความว่าเป็นชื่อของอาณาจักรที่ตรงกับภาษาสันสกฤตว่า ทวารวดี (ศาสตราจารย์ ดร.ศักดิ์ชัย สายสิงห์, 2562) ต่อมา ศาสตราจารย์ ยอร์ช เซเดส์ (พ.ศ.2468) และสมเด็จพระยาตำราจารานุกาพ (พ.ศ.2469) เป็นบุคคลกลุ่มแรกที่กำหนดเรียกชื่อดินแดนที่เมืองโบราณเหล่านี้ตั้งอยู่ รวมทั้งงานศิลปกรรมที่พบนั้นว่า ดินแดนแห่งอาณาจักรทวารวดี และศิลปะแบบทวารวดี โดยใช้เหตุผลของตำแหน่งที่ตั้งอาณาจักรตามบันทึกจีนกับอายุของบันทึก และอายุของงานศิลปกรรมที่ตรงกัน อาณาจักรทวารวดีจึงกลายเป็นอาณาจักรแรกในดินแดนไทย กำหนดอายุราวพุทธศตวรรษที่ 12 ถึงพุทธศตวรรษที่ 16

บทความนี้ศึกษาตามรอยทวารวดีจากการศึกษาอักษรโบราณ ซึ่งในอาณานิคมสยามโบราณผู้คนพูดตระกูลภาษาต่างๆ กันเมื่อมีการติดต่อค้าขายกับอินเดียได้รับคติความเชื่อหลากหลายเข้ามา เริ่มปรากฏหลักฐานว่า มีการใช้ตัวอักษรจารึกเรื่องราวต่างๆ ที่เกี่ยวกับพุทธศาสนา ศาสนาพราหมณ์-ฮินดู ตลอดจนพิธีการสำคัญต่างๆ เพื่อสื่อสารในบรรดาชนชั้นปกครองของกลุ่มชนต่างภาษาต่างเผ่าพันธุ์ เพื่อเป็นการเผยแพร่ความรู้ความเข้าใจในทางพุทธศาสนาและเรื่องราวสำคัญอื่นๆ จารึกหลายหลักเขียนขึ้นแสดงให้เห็นว่าได้มีการเลือกสรรภาษาที่ใช้ตามวัตถุประสงค์สำหรับการสื่อสาร บางภาษาเลือกใช้เป็นภาษาศักดิ์สิทธิ์ บางภาษาเลือกใช้เพื่อการสื่อสารให้ถึงผู้คนส่วนใหญ่ ความสามารถในการใช้อักษรภาษาของคนในยุคสมัยทวารวดี ส่วนมากจะอยู่ในมือของนักปราชญ์ราชบัณฑิต ซึ่งอาจเป็นได้ทั้งคนอินเดียและคนพื้นถิ่นซึ่งเป็นชนชั้นสูงหรือชนชั้นปกครอง เรื่องราวในทางพุทธศาสนานอกจากจะมีในจารึกแล้ว ยังมี การถ่ายทอด

วรรณกรรมทางพุทธศาสนาผ่านการสร้างสรรค์งานศิลปะเผยแพร่ไปยังหมู่คนอีกด้วย โดยเฉพาะเรื่องราวในปัญญาสชาดก และคัมภีร์มหานิบาตชาดก ก็ได้นำเรื่องราวเหล่านี้ไปสร้างปูนปั้นประดับฐานสถูปเจดีย์ หรือที่เขียนเป็นลวดลายจำหลักลงบนใบเสมา การใช้อักษรภาษา แม้รูปอักษรและอักษรวิธีจะแตกต่างกันบ้าง ก็สะท้อนความรู้เรื่อง การพัฒนาการของผู้คนแต่ละยุคสมัย สื่อความหมายของเรื่องราวต่างๆ ในยุคนั้นๆ อักษรภาษาที่มีอยู่ตามจารึก วัตถุสถานต่างๆ แสดงให้เห็นถึงการมีอยู่ของชุมชนบ้านเมืองใหญ่ในยุสมัยโบราณในยุคสมัยทวารวดี

เมืองโบราณในยุคสมัยทวารวดี

ดินแดนที่เป็นประเทศไทยปัจจุบันนี้ มีร่องรอยว่ามีมนุษย์เคยอยู่อาศัยมาแล้วเป็นเวลานาน มีวิวัฒนาการย้อนหลังไปได้ 30,000 ปี ถ้าดูจากหลักฐานโบราณคดีที่แต่เดิมนั้นมักแบ่งเป็นยุคก่อนประวัติศาสตร์และยุคประวัติศาสตร์ ยุคก่อนประวัติศาสตร์ หมายถึง ยุคหิน และ ยุคโลหะ เมื่อสิ้นสุดของยุคก่อนประวัติศาสตร์และเข้าสู่ยุคประวัติศาสตร์ ก็คือการเกิดสังคมที่มีความเติบโตจนรู้จักการใช้หรือรับรู้ในอักษรภาษา ในช่วงเวลาดังกล่าวจะมีความเปลี่ยนแปลงเกิดขึ้นแก่ชุมชนมนุษย์ที่อยู่ในภาคพื้นประเทศนี้มากมาย เกิดการก่อตัวทางสังคมวัฒนธรรมจนมีระเบียบแบบแผน ควบคุมไปกับการพัฒนาการด้านเศรษฐกิจและการเมือง (ธิดา สาระยา, 2562) ยุคประวัติศาสตร์ เป็นยุคที่เกิดการรวมตัวของบ้านเมือง ซึ่งมีหลักฐานลายลักษณ์อักษรปรากฏชัดเจน ปรากฏเมืองสำคัญในยุคนี้ คือ อุทอง ละโว้ นครชัยศรีโบราณ คูบัว ศรีเทพ พิมาย เป็นต้น (ธิดา สาระยา, 2562)

การก่อตัวของรัฐทวารวดี คือ ความหลากหลาย ไม่ว่าจะเป็นในด้านเผ่าพันธุ์หรือในด้านขนบธรรมเนียมประเพณีและความเป็นอยู่ของชนแต่ละกลุ่มที่รวมตัวกันเป็นประชากรของรัฐทวารวดีหรือในด้านการโยกย้ายสับเปลี่ยนและเพิ่มจำนวนประชากร คือถูกจูงใจไปสู่ความเข้าใจประวัติศาสตร์ กรณีรัฐทวารวดีนั้น คือการสืบทอดมรดกความหลากหลายซึ่งมีอยู่ตามเมืองท่าชายฝั่งยุคต้น (ธิดา สาระยา, 2838)

กลุ่มชนเจ้าของวัฒนธรรมทวารวดีน่าจะเป็นเผ่าที่อยู่สืบต่อมาจากสมัยก่อนประวัติศาสตร์แล้วพัฒนาตัวเองเป็นบ้านเมืองขึ้นมา อันมีผลจากการรับอารยธรรมภายนอก ส่วนที่จะกล่าวว่าเป็นเผ่าใดคงไม่สามารถระบุได้ชัดเจน เพราะเป็นเรื่องของการผสมผสานในด้านของเผ่าพันธุ์ แต่เราอาจกล่าวได้ว่า ชนกลุ่มนี้เป็นกลุ่มใหญ่ที่ได้ครอบครองดินแดนแถบลุ่มแม่น้ำเจ้าพระยามาโดยตลอด บางช่วงอาจมีภาษาและวัฒนธรรมมอญหรือเขมรเข้ามา มีอิทธิพลซึ่งแสดงออกในรูปของงานศิลปกรรมและจารึก แต่เมื่ออำนาจทางการเมืองและศิลปกรรมจากภายนอกหมดไป กลุ่มชนนี้ก็ได้สร้างสรรค์งานของตัวเองขึ้น (ศาสตราจารย์ ดร.ศักดิ์ชัย สายสิงห์, 2562)

สิ่งที่สำคัญอย่างหนึ่งในการศึกษาอารยธรรมทวารวดี คือ การค้นพบเหรียญเงินที่มีจารึกด้วยตัวอักษรแบบปัลลวะ ภาษาสันสกฤต มีข้อความว่า ศรีทวารวดี ศวรปุณณะ ซึ่งแปลว่า บุญกุศลของพระราชแห่งทวารวดี (กรุงเทพฯ หอสมุดแห่งชาติ กรมศิลปากร, 97) หรือพระเจ้าศรีทวารวดีผู้มีบุญอันประเสริฐ ความสำคัญของการพบเหรียญนี้จึงนำมาซึ่งชื่อของอาณาจักรที่ปรากฏอยู่ในเหรียญ คือ ทวารวดี รวมถึงว่ามีระบบการปกครองแบบกษัตริย์แล้ว นอกจากนี้การพบเหรียญตามเมืองต่างๆ หลายแห่งก็เท่ากับเป็นตัวกำหนดได้ถึงการแพร่หลายของอารยธรรมแบบทวารวดีไปยังที่ต่างๆ ได้ด้วย สำหรับการกำหนดอายุโดยวิเคราะห์จากรูปแบบอักษรซึ่งเป็นแบบปัลลวะ มีอายุราวพุทธศตวรรษที่ 12 (ศาสตราจารย์ ดร.ศักดิ์ชัย สายสิงห์, 2562)

เมืองโบราณสมัยทวารวดี เท่าที่พบแล้วมีจำนวนประมาณ 107 เมือง อยู่ในทุกภูมิภาคของประเทศไทย โดยมีอยู่ประมาณ 70 เมือง ที่อยู่ในเขตที่ราบลุ่มภาคกลางตามแม่น้ำเจ้าพระยาและภาคตะวันออกเฉียงเหนือประมาณ 30 เมือง นอกนั้นอยู่ในเขตของภาคเหนือและภาคใต้ ภาคละประมาณ 1-2 เมือง (กรมศิลปากร, 2541)

เมืองโบราณสมัยทวารวดีส่วนใหญ่จะตั้งอยู่บริเวณที่ราบลุ่มริมฝั่งแม่น้ำที่สำคัญ มักอยู่ในเขตที่มีการติดต่อกับชุมชนอื่นได้สะดวก โดยเริ่มจากเมืองท่าบริเวณใกล้ชายฝั่งทะเล หรือตามเส้นทางที่เป็นทางผ่านทางการค้าในสมัยโบราณ อาจแบ่งออกได้เป็นกลุ่มตามลุ่มแม่น้ำ ได้แก่

ลุ่มแม่น้ำลพบุรี-ป่าสัก เป็นอีกแหล่งหนึ่งที่พบเมืองโบราณเป็นจำนวนมากทางฝั่งตะวันออกของแม่น้ำเจ้าพระยา ตั้งแต่ลพบุรี สระบุรี ขึ้นไปจนกระทั่งถึงเมืองศรีเทพ จังหวัดเพชรบูรณ์ ส่วนทางฝั่งตะวันตกต่อเนื่องจากกลุ่มเมืองโบราณในลุ่มแม่น้ำแม่กลอง พบเมืองโบราณในเขตจังหวัดอ่างทอง สิงห์บุรีชัยนาท นครสวรรค์ เมืองโบราณที่สำคัญก็คือ เมืองโบราณลพบุรี เมืองคูเมือง จังหวัดสิงห์บุรี เมืองอุตะเถา จังหวัดชัยนาท เมืองจินเสน อำเภอดาคลี จังหวัดนครสวรรค์ และเมืองศรีเทพ จังหวัดเพชรบูรณ์

ลุ่มแม่น้ำบางปะกง ครอบคลุมพื้นที่ในเขตภาคตะวันออกเฉียงใต้แก่ จังหวัดฉะเชิงเทรา ชลบุรี จันทบุรี นครนายกและปราจีนบุรี พบเมืองโบราณที่สำคัญ คือ เมืองพระรถ จังหวัดชลบุรี เมืองดงละคร จังหวัดนครนายก และเมืองศรีมโหสถ จังหวัดปราจีนบุรี

ภาคอีสาน พบเมืองโบราณในเขตจังหวัดนครราชสีมา คือ เมืองเสมา โนนกระเบื้อง อีกทั้งยังพบในเขตจังหวัดชัยภูมิ มหาสารคาม โยธธ อุบลราชธานี ขอนแก่น อุดรธานี หนองคาย สกลนคร และกาฬสินธุ์ ซึ่งเมืองโบราณที่สำคัญคือ เมืองฟ้าแดดสงยาง

ภาคเหนือ มีเมืองที่อาจจัดเป็นเมืองโบราณในสมัยทวารวดี คือ เมืองหริภุญชัย และเมืองบิรวารในเขตจังหวัดลำพูนและเชียงใหม่ และอีกเมืองหนึ่งที่มีหลักฐานการติดต่อกับที่ราบลุ่มภาคกลางในสมัยทวารวดี คือ เมืองไทรตรึงส์ จังหวัดกำแพงเพชร

ภาคใต้ จากการค้นคว้าทางโบราณคดีพบหนึ่งเมือง คือ เมืองยะรัง จังหวัดปัตตานี ความจริงแล้วอาจจะมีเมืองโบราณอีกหลายเมืองที่อยู่ร่วมสมัยกัน แต่มักจะจัดเมืองโบราณเหล่านั้นไว้ในยุคสมัยศรีวิชัย (ศาสตราจารย์ ดร.ศักดิ์ชัย สายสิงห์, 2562)

บรรดาเมืองขนาดใหญ่สมัยทวารวดี ซึ่งตั้งอยู่ใกล้หรืออยู่ในเส้นทางติดต่อกับแม่น้ำสำคัญ เช่น เมืองนครชัยศรีโบราณ เมืองอู่ทอง เมืองคูบัว เมืองศรีมโหสถ เมืองละโว้ บรรดาเมืองใหญ่เหล่านี้สามารถติดต่อกับทะเลได้เป็นศูนย์กลางติดต่อกับบรรดาชุมชนบ้านเมืองภายใน ทำให้เกิดการสังสรรค์ทางวัฒนธรรมและเศรษฐกิจ โดยเฉพาะอย่างยิ่งบ้านเมืองที่อยู่ในเขตลุ่มแม่น้ำเจ้าพระยาตอนบนและลุ่มแม่น้ำป่าสัก

วัฒนธรรมทางด้านอักษรภาษา

การแพร่หลายของอักษรภาษาก็เป็นปัจจัยอีกส่วนหนึ่งที่แทรกขอสลายความต่างของกลุ่มคนที่ละน้อยโดยอิทธิพลทางวัฒนธรรมของอินเดียด้านอักษรภาษา (ก่องแก้ว วีระประจักษ์, 2529) จะสะท้อนภาพการหล่อหลอมของผู้คนต่างกลุ่มต่างเผ่าพันธุ์ไปสู่วิถีทางของการเป็นชนชาติซึ่งร่วมวัฒนธรรมกัน แต่วัฒนธรรมร่วมกันนี้เป็นความเหมือนที่แตกต่างโดยแท้จริง แตกต่างกันไปตามรสนิยม

แต่ละท้องถิ่น ภูมิภาค และเผ่าพันธุ์ ซึ่งเราจะเห็นได้จากวิวัฒนาการของอักษรภาษาในภูมิภาคนี้ ในระยะแรกอิทธิพลทางอักษรภาษาของอินเดียได้เข้ามาจัดระบบการใช้ภาษา โดยเลือกใช้ภาษาหลักของท้องถิ่นควบคู่ไปกับภาษาที่แพร่หลายมาจากอินเดีย โดยเฉพาะอย่างยิ่งในระยะที่สังคมเริ่มเติบโต คนท้องถิ่นต้องยืมอักษรภาษาจากสังคมภายนอกมาใช้จารึก ระยะแรกใช้ตัวอักษรแบบอินเดียใต้ ซึ่งคนพื้นเมืองได้รับอิทธิพลมาจากอักษรสมัยราชวงศ์ปัลลวะของอินเดียใต้ ในระยะแรกประมาณปี พ.ศ.1182 ตามจารึกเขารัง จังหวัดปราจีนบุรี ขอบข่ายการพบจารึกอักษรปัลลวะครอบคลุมบริเวณภาคใต้ที่จังหวัด นครศรีธรรมราช ภาคตะวันออกที่จังหวัดปราจีนบุรี ภาคตะวันออกเฉียงเหนือของกลุ่มแม่น้ำลพบุรี-ป่าสัก และลุ่มแม่น้ำมูล เมื่อพิจารณาการกระจายตัวของจารึกดังกล่าว จะเห็นว่าอยู่ในเส้นทางการขยายตัวทางการค้าของยุคโบราณ เลียบชายฝั่งทะเลภาคตะวันออกเข้าสู่ที่ราบสูงโคราช ในอาณาบริเวณดังกล่าว ปรากฏหลักฐานที่สัมพันธ์กับศาสนาพุทธและฮินดูอย่างชัดเจน ต่อมารูปแบบตัวอักษรในภาคพื้นดังกล่าว ได้มีการเปลี่ยนแปลง แม้โครงสร้างองค์ประกอบของเส้นอักษรยังมีส่วนของรูปแบบอักษรปัลลวะอยู่ (ธิดา สารยา, 2562)

อาจารย์กองแก้ว วีระประจักษ์ ให้ข้อคิดเห็นว่า ลักษณะของรูปอักษรนี้ ยังไม่มีส่วนเส้นอันเป็นเอกลักษณ์ในตัวเอง ฉะนั้นจึงยังไม่อาจจัดไว้เป็นรูปแบบอักษรใดได้แน่ชัด ในที่นี้จึงกำหนดให้ชื่อไว้เป็นเบื้องต้นว่า “รูปอักษรหลังปัลลวะ” การเปลี่ยนแปลงนี้เกิดในอาณาบริเวณที่พบจารึก อยู่ในช่วงพุทธศตวรรษที่ 14-15 ต่อมาเริ่มปรากฏรูปอักษรแบบที่แปรรูปอักษรหลังปัลลวะอีก คือกลายเป็น อักษรมอญโบราณ พบประมาณพุทธศตวรรษที่ 17 แพร่หลายอยู่ในเขตทวิภูษัย มีผู้รู้กล่าวว่าตัวอักษรนี้มีอิทธิพลของตัวอักษรในจารึกพุกาม ประเทศพม่า ส่วนอักษรขอมโบราณนั้นพบในพุทธศตวรรษที่ 16 ดังที่ปรากฏในจารึกวัดสระกำแพงใหญ่ จังหวัดศรีสะเกษ กล่าวโดยสรุปคือ อักษรที่แปรรูปใช้เป็นอักษรของชุมชนพื้นเมืองในสยามโบราณ คืออักษรมอญโบราณ และอักษรขอมโบราณ แล้วแปรรูปเป็นอักษรขอมสมัยสุโขทัย อักษรไทยสมัยสุโขทัย อักษรธรรมล้านนา อักษรไทยล้านนา และภาษาที่ปรากฏ คือ ภาษาบาลี-สันสกฤต ภาษาเขมร ภาษาไทยสยาม แสดงว่ามีวิวัฒนาการทางด้านอักษรภาษาอย่างสืบเนื่องจนมีการใช้ภาษาไทย และตัวอักษรไทย (ธิดา สารยา, 2562)

อดีตกาลนับเวลาไม่น้อยกว่า 26 ศตวรรษล่วงมาแล้ว ประเทศอินเดียมีความเจริญทางอารยธรรมอย่างสูงยิ่ง อีกทั้งได้มีการเผยแพร่ออกสู่ประเทศข้างเคียง ทั้งโดยทางทะเลและทางบก (ม.จ.สุภัทรดิศ ดิศกุล, 2519) ผู้เผยแพร่อารยธรรมเหล่านั้นส่วนใหญ่จะเป็นพ่อค้าวานิชซึ่งเดินทางไปมาค้าขายในถิ่นต่างๆ เมื่อมาถึงบ้านเมืองใดก็หยุดพักอาศัยปฏิบัติภารกิจของตนช่วงระยะเวลาหนึ่ง ในระหว่างนั้นก็ได้นำสิ่งแปลกๆ ใหม่ๆ อันมีอยู่ในประเทศของตนบอกเล่าถ่ายทอดสู่ชนพื้นเมืองต่างๆ ในแต่ละท้องถิ่นนั้นๆ ทำให้สังคมท้องถิ่นนั้นมีการพัฒนาเปลี่ยนแปลงไปสู่ความเจริญยุคใหม่อีกก้าวหนึ่ง อารยธรรมต่างๆ จึงมีวิวัฒนาการตามเหตุแห่งสภาพธรรมเหล่านั้น

อารยธรรมอินเดียซึ่งแพร่อิทธิพลไปสู่ประเทศใกล้เคียงนั้น มีหลักฐานทั้งโบราณคดีและประวัติศาสตร์รองรับว่า บริเวณเอเชียตะวันออกเฉียงใต้เป็นแหล่งพักอารยธรรมแห่งหนึ่งของอินเดีย ทั้งนี้จะเห็นได้ว่า ในระหว่างพุทธศตวรรษที่ 11-12 กลุ่มชนในเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ต่างได้รับอิทธิพลของอารยธรรมอินเดียในด้านศาสนา ศิลปวัฒนธรรม ศาสตร์ต่างๆ รวมทั้งภาษาศาสตร์และอักษรศาสตร์ด้วย (Oxford:The Charendon Press, 1963) จุดเริ่มต้นของเอกสารโบราณในกลุ่มประเทศซึ่งตั้งหลักแหล่งอยู่ตลอดบริเวณเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ หรือแหลมอินโดจีนโบราณทั้งหมด รวมถึงดินแดนอันเป็น

ที่ตั้งประเทศไทยปัจจุบัน สามารถกล่าวได้ว่าไม่เก่าเกินไปกว่าพุทธศตวรรษที่ 11 ทั้งนี้จะเห็นได้จากการได้พบหลักฐานโดยเฉพาะศิลาจารึก ซึ่งจารึกรูปอักษรที่มีลักษณะเหมือนรูปอักษรที่ใช้อยู่ในสมัยราชวงศ์ปัลลวะแห่งประเทศอินเดียตอนใต้ เช่น จารึกวัดมเหยงค์ จังหวัดนครศรีธรรมราช จารึกเขารัง จังหวัดปราจีนบุรี จารึกศรีเทพ จังหวัดเพชรบูรณ์ จารึกปากแม่น้ำมูล จังหวัดอุบลราชธานี จารึกกได้อังประเทศกัมพูชา จารึกต่างๆ ของพระเจ้าปुरुณวรมัน แห่งประเทศอินโดนีเซีย จารึกของพระเจ้ามหานววิกพุทธคุปตะ แห่งประเทศมาเลเซีย จารึกปยู แห่งประเทศพม่า และจารึกฐานสถูปศิลา ประเทศบรูไน เป็นต้น ลักษณะรูปอักษรในจารึก เหมือนรูปอักษรที่ใช้อยู่ในสมัยพระเจ้าติวสะกัณฑวามัน กษัตริย์แห่งราชวงศ์ปัลลวะ ประเทศอินเดีย ประมาณพุทธศตวรรษที่ 10-11 ฉะนั้นจึงกล่าวได้ว่า กลุ่มจารึกรุ่นแรกในเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ ใช้อักษรปัลลวะทั้งสิ้น รูปอักษรปัลลวะจึงเริ่มต้นเข้ามามีบทบาทในเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ตั้งแต่ประมาณพุทธศตวรรษที่ 11-12 เป็นต้นมา (กรมศิลปากร, 2520)

จารึกอักษรปัลลวะที่พบในประเทศไทย พร้อมทั้งมีหลักฐานทางศรัทธาปรากฏอยู่ด้วย ในปัจจุบันได้พบเพียงหลักเดียวคือ จารึกเขารัง จังหวัดปราจีนบุรี มีศักราชปรากฏชัดเจนว่าจารึกขึ้นในปี พ.ศ. 1182 จารึกที่มีศักราชบ่งบอกเวลาขณะที่สร้างจารึกนั้น หรืออ้างอิงศักราชตามเนื้อหาของเรื่องหลักฐานบอกกาลเวลาต่างๆ นั้นจะมีคุณประโยชน์อย่างมหาศาลในการศึกษาวิเคราะห์อายุสมัยของจารึกนั้นและเป็นแนวทางที่จะใช้เป็นหลักเกณฑ์วินิจฉัย เพื่อพิจารณาแบบฉบับของรูปแบบอักษรที่มีลักษณะเส้นสันฐานเดียวกัน อันจะกำหนดให้เป็นรูปแบบในสมัยเดียวกันได้ ด้วยเหตุนี้จึงสามารถจัดกลุ่มจารึกซึ่งใช้รูปอักษรที่มีลักษณะเหมือนรูปอักษรในจารึกเขารัง จังหวัดปราจีนบุรี ให้เป็นจารึกร่วมสมัย ใช้รูปอักษรปัลลวะ มีอายุอยู่ในระหว่างพุทธศตวรรษที่ 12

จารึกอักษรปัลลวะเป็นหลักฐานเอกสารโบราณที่บ่งบอกถึงวัฒนธรรมเริ่มแรกซึ่งปรากฏในพื้นที่แผ่นดินไทย จากการได้พบจารึกใช้รูปอักษรปัลลวะในพื้นที่บริเวณแหล่งโบราณคดีภาคต่างๆ ของประเทศไทยในปัจจุบัน จะเห็นได้ว่ามีบริเวณจำกัดอยู่เฉพาะสถานที่ซึ่งเคยเป็นที่อยู่อาศัยของกลุ่มชนในอดีต ซึ่งมีได้รวมเป็นบ้านเมืองเดียวกันเหมือนในทุกวันนี้ หากแต่แยกกันเป็นหลายอาณาจักรด้วยกัน ในปัจจุบัน คือ บริเวณภาคใต้ ภาคกลาง ภาคตะวันออก ภาคตะวันออกเฉียงเหนือ

บริเวณภาคใต้ของประเทศไทย เป็นที่ตั้งของกลุ่มเมืองท่าชายทะเล อยู่ท่ามกลางทะเลจีนใต้และมหาสมุทรอินเดีย จึงเป็นแหล่งที่พ่อค้าวานิชจากต่างแดนเดินทางผ่านทะเลมาแวะเพื่อการค้าขายและเพื่อพักช่วงระยะเวลาของการเดินทาง ในขณะเดียวกันกลุ่มเมืองเหล่านี้มีสภาพเป็นแหล่งพักวัฒนธรรมของชนชาติต่างๆ ที่ผ่านไปมา พร้อมกันนั้นก็ได้แพร่ขยายวัฒนธรรมที่รับไว้นั้นเข้าสู่แผ่นดินส่วนในของประเทศ ดังจะเห็นจากการได้พบจารึกอักษรปัลลวะในภาคกลางของประเทศ บริเวณลุ่มน้ำแม่กลอง ลุ่มแม่น้ำเจ้าพระยา และลุ่มแม่น้ำป่าสัก เช่น จารึกถ้ำฤาษีเขางู จังหวัดราชบุรี จารึกซบจำปา จังหวัดลพบุรี และจารึกศรีเทพ จังหวัดเพชรบูรณ์ เป็นต้น

บริเวณภาคตะวันออก และภาคตะวันออกเฉียงเหนือของประเทศไทย ถึงแม้จะได้พบจารึกอักษรปัลลวะร่วมสมัยกับอักษรปัลลวะ ซึ่งพบในบริเวณภาคใต้และภาคกลาง แต่วิถีทางของอารยธรรมในภูมิภาคตะวันออกและภาคตะวันออกเฉียงเหนือมิได้มาจากทางภาคใต้ เมื่อวิเคราะห์สภาพทางภูมิศาสตร์ประกอบกับหลักฐานที่ปรากฏอยู่ในจารึกเหล่านั้นแล้วจะเห็นได้ว่า พื้นที่ภาคตะวันออกและภาคตะวันออกเฉียงใต้ แหล่งโบราณคดีออกแก้ว บริเวณปากแม่น้ำโขง ประเทศกัมพูชาได้มีการค้นพบตราประทับ มีรูปอักษรด้านกลับปรากฏอยู่ในตราประทับนั้น เป็นรูปอักษรปัลลวะ จึงสันนิษฐานได้ว่าตรา

ประทับเหล่านั้นเป็นเครื่องใช้สอยอย่างหนึ่งของพ่อค้าชาวอินเดียที่เดินทางเข้ามาค้าขายในบริเวณนั้น และคงจะได้ประสูติเหตุอย่างใดอย่างหนึ่ง เป็นเหตุให้ตราประทับเหล่านั้นตกหล่นอยู่ และในบริเวณภาคใต้ของประเทศไทย ก็ได้พบตราประทับมีอักษรร่วมสมัยกับตราประทับซึ่งพบที่ออกแก้ว ประเทศกัมพูชา ดังนั้นอารยธรรมอินเดียซึ่งแพร่ขยายเข้าสู่ผืนแผ่นดินทางปากแม่น้ำโขงนี้ จึงน่าจะเคลื่อนเข้าสู่ภูมิภาคส่วนในของเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ คือบริเวณภาคกลาง และภาคตะวันตกของประเทศกัมพูชา ซึ่งปัจจุบันพื้นที่บางส่วนนั้นอยู่ในอาณาเขตประเทศไทย ได้แก่ ภาคตะวันออกและภาคตะวันออกเฉียงเหนือของประเทศไทย อันได้แก่ จารึกที่พบในบริเวณลุ่มแม่น้ำบางปะกง และลุ่มแม่น้ำมูล เช่น จารึกเขารัง จังหวัดปราจีนบุรี และจารึกวัดสุปฏิหาราม จังหวัดอุบลราชธานี เป็นต้น

เมื่อจารึกอักษรปัลลวะปรากฏขึ้นในเอเชียตะวันออกเฉียงใต้แล้ว ได้ผสมกลมกลืนกับวัฒนธรรมพื้นบ้านในแต่ละกลุ่มแห่งสังคม ซึ่งประจำอยู่ในท้องถิ่นต่างๆ ด้วยเหตุนี้กลุ่มจารึกอักษรปัลลวะ ที่มีพื้นภูมิจากบริเวณภาคใต้ของประเทศไทย ซึ่งเป็นบ้านเมืองที่มีกลุ่มชนใช้ภาษาสันสกฤต ภาษาบาลี ภาษามอญ และภาษาทมิฬ ทำนาก่ออาศัยและตั้งบ้านเรือนอยู่ในสังคมผสมมีอารยธรรมหลายรูปแบบ จุดยืนของสังคมจึงต้องอาศัยหลักศาสนาเป็นสำคัญ มีทั้งพระพุทธศาสนา ศาสนาพราหมณ์ เนื้อหาสาระของเรื่องในจารึกจึงเน้นหนักไปทางหลักธรรมคำสั่งสอนอันเป็นหัวใจของศาสนา ทั้งนี้ก็เพื่อประดับประดาให้การดำรงชีวิตในสังคมกลุ่มที่ประกอบด้วยชนหลายเชื้อชาติ หลายเผ่าพันธุ์อยู่ร่วมกัน ได้ด้วยความสงบสุข ประสบความสำเร็จรุ่งเรืองของชีวิตในสังคมนั้นๆ (จารึกในประเทศไทย เล่ม 1,2529)

จารึกในประเทศไทยด้วยอักษรมอญโบราณ

ในระหว่างพุทธศตวรรษที่ 11 ชนชาติปยู (Pyu) ตั้งอาณาจักรอยู่ ณ ลุ่มน้ำอิระวดีซึ่งเป็นที่ตั้งของเมืองแปรในปัจจุบัน มีชนชาติพม่าตั้งอาณาจักรอยู่ทางตอนเหนือและชนชาติมอญตั้งอาณาจักรอยู่ทางตอนใต้ ชาวปยู นับถือพระพุทธศาสนานิกายเถรวาท จากหลักฐานจารึกแผ่นทองคำที่พบ ณ เมืองมวงคุณ (Maungun) จารึกด้วยรูปอักษรปัลลวะ ภาษาบาลี จารึกดังกล่าวเกี่ยวข้องกับพระพุทธศาสนาเป็นส่วนใหญ่ เช่น จารึกเยธมมา จารึกอติปิโสฯ เป็นต้น (Rangoon:The National Printing Work, 1863) นอกจากนั้นยังได้พบจารึกที่ใช้ภาษาสันสกฤตอีกด้วย

อาณาจักรของชนชาติปยู ก็คือ อาณาจักรศรีเกษต ซึ่งในจดหมายเหตุของภิกษุชื่อ อี้จิง บันทึกไว้ว่า อาณาจักรศรีเกษตนี้ อยู่ทางทิศตะวันตกของอาณาจักรทวารวดี จากหลักฐานทางโบราณคดีได้พบว่า โบราณสถาน ณ.บริเวณโมซา ใกล้กับเมืองแปรนั้น ปัจจุบันมีแนวกำแพงอิฐก่อเป็นรูปวงกลมล้อมรอบ พระพุทธรูปที่ได้พบมีพุทธลักษณะแบบเดียวกับศิลปะอินเดีย สมัยหลังคุปตะ อาณาจักรปยูเจริญรุ่งเรืองอยู่ถึงต้นพุทธศตวรรษที่ 14 ก็เริ่มเสื่อมอำนาจลงพร้อมๆ กับความเจริญของอาณาจักรน่านเจ้า ซึ่งได้แผ่ขยายอาณาเขตเข้ามาสู่บริเวณตอนเหนือของกลุ่มแม่น้ำอิระวดี และเป็นช่วงเวลาที่อาณาจักรปยูมีโอกาสติดต่อกับประเทศจีน

ตอนปลายพุทธศตวรรษที่ 14 ชนชาติปยูได้อพยพย้ายถิ่นฐานไปอยู่ในสถานที่ต่างๆ แต่ไม่มีหลักฐานบ่งบอกถึงสาเหตุแห่งการเคลื่อนย้าย คงทราบเพียงว่า อาณาจักรน่านเจ้าได้อพยพชาวปยูจำนวน 3,000 คน ไปที่เมืองจาทุง (Chatung) ได้แก่ เมืองยูนานฟู หรือ เมืองคุงมิงในปัจจุบัน และชาวปยูบางพวกได้เคลื่อนย้ายไปอยู่ในพุกามในบริเวณรัฐฉานปัจจุบัน และในระหว่างพุทธศตวรรษที่ 14 พม่าได้เริ่มมีความสัมพันธ์กับมอญ พร้อมทั้งรับเอาอารยธรรมความเจริญต่าง ๆ ของมอญไว้ รวมถึงการ

ยอมรับนับถือพระพุทธศาสนา และการใช้ตัวอักษรบันทึกเรื่องราวต่าง ๆ ซึ่งมอญได้รับการถ่ายทอดมาจากอินเดีย

ขณะที่อาณาจักรปยูเสื่อมอำนาจลงและเคลื่อนย้ายถิ่นไป อาณาจักรมอญซึ่งอยู่ทางตอนใต้ได้ขยายอาณาเขตออกไปทางทิศตะวันตก มีศูนย์กลางของอาณาจักรอยู่ที่เมืองพะโคหรือหงสาวดี อาณาเขตของมอญในระหว่างพุทธศตวรรษที่ 14 จึงน่าจะครอบคลุมไปถึงบริเวณตลอดชายฝั่งทะเลอ่าวมาเมาะตะมะ และทะเลอันดามัน คือบริเวณภาคตะวันตกและภาคใต้ของประเทศไทยปัจจุบัน

ศูนย์กลางแห่งความเจริญรุ่งเรืองของอารยธรรมมอญในระหว่างพุทธศตวรรษที่ 11 ถึงก่อนสร้างเมืองพะโคในพุทธศตวรรษที่ 14 นั้น ไม่ได้อยู่ตอนใต้ของอาณาจักรปยูและพม่า หลักฐานที่ได้ในการขุดค้นทางโบราณคดีบริเวณภาคกลางของประเทศไทยปัจจุบัน แถบจังหวัดราชบุรี นครปฐม สุพรรณบุรี ลพบุรี และนครสวรรค์ เป็นต้น ทำให้ทราบได้ว่า บริเวณดังกล่าวเคยเป็นที่ตั้งของอาณาจักรทวารวดี

เนื่องจากได้พบจารึกภาษามอญโบราณในภูมิภาคต่างๆ ของอาณาจักรทวารวดี ดังนั้นจึงเชื่อว่าในอาณาจักรทวารวดี มีกลุ่มชนที่ใช้ภาษามอญกระจัดกระจายอยู่ทั่วไป ความสัมพันธ์ของชนชาติมอญในอาณาจักรทวารวดีกับชนชาติมอญที่ตั้งหลักแหล่งอยู่บริเวณตอนใต้ของอาณาจักรปยู ในระหว่างพุทธศตวรรษที่ 11-14 นั้น น่าจะมีความสัมพันธ์ในฐานะเป็นกลุ่มชนที่มีเชื้อชาติเดียวกันเท่านั้น และต่างแยกการปกครองตนเองเป็นกลุ่มเมืองใหญ่น้อย แต่มีความสัมพันธ์ต่อกันภายใต้อารยธรรม ความเชื่อ ขนบธรรมเนียมประเพณี และวัฒนธรรม รวมเป็นอันหนึ่งอันเดียวกัน และที่สำคัญที่สุดคืออารยธรรมที่ได้รับอิทธิพลมาจากประเทศอินเดีย โดยเฉพาะอารยธรรมทางด้านตัวอักษร ปรากฏหลักฐานในจารึกที่ใช้รูปอักษร ซึ่งได้รับอิทธิพลมาจากรูปอักษรที่ใช้อยู่ในสมัยราชวงศ์ปัลลวะ ประเทศอินเดีย ระหว่างพุทธศตวรรษที่ 10-11 จารึกดังกล่าวบันทึกไว้ด้วยรูปอักษรปัลลวะภาษามอญโบราณ พุทธศตวรรษที่ 12 ได้แก่ จารึกวัดมหาธาตุ จังหวัดนครศรีธรรมราช จารึกวัดโพธิ์ร้าง จังหวัดนครปฐม จารึกฐานพระพุทธรูปยืนวัดข่อย จังหวัดลพบุรี จารึกถ้ำพระนารายณ์ จังหวัดสระบุรี จารึกเมืองบึงคอกช้าง จังหวัดอุทัยธานี และในระหว่างพุทธศตวรรษที่ 14-15 ก็ได้พบจารึกใช้รูปอักษรปัลลวะภาษามอญโบราณ ได้แก่ จารึกเสาแปดเหลี่ยม จังหวัดลพบุรี จารึกใบเสมาวัดโนศิลา จังหวัดขอนแก่น จารึกพระพิมพ์ดินเผาขนาดุน จังหวัดมหาสารคาม จารึกพระพิมพ์ดินเผาเมืองฟ้าแดด จารึกวัดโพธิ์ชัยเสมาราม จังหวัดกาฬสินธุ์ จารึกสถูปดินเผาเมืองทัพชุมพล จังหวัดนครสวรรค์

บริเวณที่พบจารึกภาษามอญโบราณดังกล่าว ยังได้พบจารึกภาษาเขมร บาลี สันสกฤต ปะปนกันไป หลักฐานดังกล่าวนี้แสดงให้เห็นว่า ในพุทธศตวรรษที่ 12-14 ชนชาติมอญเป็นชนกลุ่มใหญ่ที่นับถือพระพุทธศาสนา มีการดำรงชีวิต และขนบธรรมเนียมประเพณีเป็นเอกลักษณ์ของตนเอง แม้จะอยู่ร่วมกันกับชนชาติอื่น ซึ่งนับถือศาสนาและลัทธิความเชื่อที่แตกต่างกันออกไปก็ตาม ความเป็นอยู่ของอดีตชนในยุคนั้น น่าจะอยู่กันเป็นกลุ่มสังคมย่อยๆ กระจัดกระจายทั่วไปในเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ ทั้งนี้จะเห็นได้จากการใช้รูปอักษรปัลลวะจารึกเรื่องราวต่างๆ ไว้เป็นภาษามอญ ทั้งๆที่ในช่วงระยะเวลานั้นเป็นระยะเวลาเริ่มแรกที่ยิทธิพลของรูปอักษรปัลลวะเพิ่งจะได้เข้าสู่ภูมิภาคเอเชียตะวันออกเฉียงใต้

นับแต่ปลายพุทธศตวรรษที่ 14 เป็นต้นมา จนปลายพุทธศตวรรษที่ 15 ติดต่อกันถึงพุทธศตวรรษที่ 17 กลุ่มชนชาติมอญแถบกลุ่มแม่น้ำสะโตง ทางตอนเหนือของเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ หรือมอญที่อยู่ตอนใต้ของอาณาจักรปยูนั้น ได้เคลื่อนย้ายไปทางทิศตะวันตก และสร้างเมืองใหม่ขึ้นที่เมืองพะโค หรือหง

สาวดี เป็นศูนย์กลางของอาณาจักร ช่วงระยะเวลาที่ อาณาจักรมอญแห่งนี้ได้มีความสัมพันธ์กับ อาณาจักรพม่ามากขึ้น

ส่วนชนชาติมอญซึ่งอยู่ทางตอนกลางเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ แถบลุ่มแม่น้ำเจ้าพระยานั้นใน ระหว่างพุทธศตวรรษที่ 13 ได้มีการเคลื่อนย้ายถิ่นฐานขึ้นสู่ตอนเหนือของกลุ่มแม่น้ำเจ้าพระยาขึ้นไปถึงลุ่ม แม่น้ำปิงและได้สร้างเมืองหริภุญชัยขึ้น สถาปนาพระนางจามเทวีราชธิดาแห่งเมืองลวปุระ เดินทางขึ้นไป เป็นผู้ปกครองอาณาจักรหริภุญชัยเป็นพระองค์แรก และได้มีกษัตริย์ปกครองอาณาจักรหริภุญชัยสืบต่อกันมาโดยลำดับ จนถึงพุทธศตวรรษที่ 19 พระยายีบา กษัตริย์องค์สุดท้ายของอาณาจักรหริภุญชัย ได้เสียดำนาจการปกครองให้แก่พระยาเม็ราย แห่งอาณาจักรล้านนา ในปีพุทธศักราช 1839 อาณาจักรหริภุญชัยจึงสิ้นสุดลงนับแต่นั้นเป็นต้นมา

เมื่อสิ้นพุทธศตวรรษที่ 14 และเริ่มต้นพุทธศตวรรษที่ 15 มอญในภาคกลางของเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ หรือบริเวณภาคกลางของประเทศไทยปัจจุบันจะค่อยๆ หดไป กลุ่มชนที่ใช้ภาษาเขมรโบราณได้เข้ามาครอบครองและเจริญรุ่งเรืองขึ้นแทนที่จะเห็นได้ว่าความเจริญของกลุ่มชนที่ใช้ภาษาเขมรโบราณนั้น เริ่มมาจากบริเวณภาคอีสาน และภาคตะวันออกเฉียงใต้ของประเทศไทยปัจจุบัน ดังนั้นทั้งบริเวณดังกล่าว จึงเป็นอิทธิพลของขอมซึ่งเป็นเจ้าของภาษาเขมรครอบคลุมน้อยไป ได้พบหลักฐานจารึกพระเจ้า สุริยวรมันที่ 1 ที่จังหวัดลพบุรี จารึกด้วยอักษรขอมโบราณ ภาษาเขมร พุทธศตวรรษที่ 16 (จารึกในประเทศไทย เล่ม 2, 2529)

นับจากอดีต มอญเป็นชนชาติโบราณที่มีความเป็นมายิ่งใหญ่ มีอารยธรรมเป็นของตนเองตลอดถึงการรู้จักใช้ภาษา และตัวอักษรที่เป็นของมอญเองโดยเฉพาะ แต่เนื่องด้วยความเป็นประเทศของมอญได้สูญสิ้นไปแล้วนานนับร้อยๆ ปีที่ล่วงมาแล้ว จึงทำให้ชนชาติมอญในปัจจุบันมีสภาพเป็นชนกลุ่มน้อยที่อาศัยอยู่ในประเทศต่างๆ แถบเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ มีประเทศพม่าและประเทศไทย พร้อมกับยอมรับเอาวัฒนธรรม และอารยธรรมของชนในชาติที่มอญตั้งหลักแหล่งอยู่อาศัย สิ่งเหล่านี้เป็นสาเหตุทำให้ความเป็นมอญของชนชาติมอญลดน้อยถอยลง โดยเฉพาะทางด้านภาษาและตัวอักษร ซึ่งในปัจจุบันมีคนรู้จักน้อยมาก โดยเฉพาะในประเทศไทย คนมอญรุ่นใหม่ไม่สามารถพูดภาษามอญและอ่านหนังสือมอญได้แล้ว ถ้าเป็นเช่นนี้อีกไม่นาน ภาษามอญจะปรากฏหลักฐานเพียงแค่ออยู่ในหนังสือเท่านั้น เช่นเดียวกับภาษาสันสกฤต ซึ่งกลายเป็นภาษาที่ใช้พูดกันมาเป็นภาษาที่มีอยู่แต่ในหนังสืออย่างเดียว (จารึกในประเทศไทย เล่ม 2, 2529)

สรุป

หลักฐานที่เป็นรูปลักษณ์ และภาษา ซึ่งได้ปรากฏอยู่ตามเอกสารโบราณประเภทจารึกต่างๆ ที่มีอายุในช่วงระหว่างพุทธศตวรรษที่ 12 จนถึงพุทธศตวรรษที่ 16 บรรดาจารึกเหล่านั้นเป็นหลักฐานอยู่ในรูปลายลักษณ์อักษร ซึ่งสามารถเป็นตัวบ่งชี้ถึงความเคลื่อนไหวอารยธรรม และค่านิยมของสังคมในกลุ่มชนโบราณนั้นๆ ในแต่ละยุคสมัย แต่ละภูมิภาคของประเทศไทย ซึ่งสามารถที่จะใช้เป็นหลักฐานทางวิชาการทั้งในด้านศาสนา ศิลปะ โบราณคดี ประวัติศาสตร์ อักษรศาสตร์ ภาษาศาสตร์ อักษรวิทยา จารึก ทำให้ทราบถึงอักษรภาษา อายุสมัยและวัตถุที่ใช้จารึก สถานที่พบจารึก การเผยแพร่ และประวัติอื่นๆ ที่เกี่ยวข้อง ทั้งนี้เพื่อให้องค์ความรู้ที่เกี่ยวข้องกับองค์ประกอบของจารึกแต่ละชิ้นกระจ่างชัดเจนนยิ่งขึ้น ความรู้ที่ได้จากจารึกนี้จะเป็นข้อมูลสนับสนุนการศึกษาวิเคราะห์ภูมิหลังของจารึก ซึ่งเกี่ยวข้องเกี่ยวกับ

ประวัติศาสตร์ของกลุ่มชนในสังคมโบราณ และผู้สร้างจารึกนั้นๆ หลักฐานแหล่งที่มาหรือสถานที่พบจารึก อาจบ่งบอกถึงภาษาประจำของกลุ่มชนโบราณในท้องที่นั้นๆ อีกทั้งยังเป็นปัจจัยสำคัญในการศึกษาด้านประวัติศาสตร์โบราณคดี ตลอดจนขนบธรรมเนียมประเพณีและอื่นๆ อันเกี่ยวกับชีวิตความเป็นอยู่ของกลุ่มชนในอดีตนั้นๆ อีกด้วย

จากการพบจารึกในประเทศไทยทำให้เราสามารถทราบได้ว่า กลุ่มชนโบราณบนแผ่นดินอันเป็นที่ตั้งของประเทศไทยในปัจจุบัน ได้รับอิทธิพลทางการศึกษา วัฒนธรรม และอารยธรรม มาจากประเทศอินเดีย โดยเฉพาะทางด้านรูปร่างอักษรและภาษาในทางศาสนา ซึ่งเริ่มปรากฏครั้งแรกราวพุทธศตวรรษที่ 12 ลักษณะของรูปร่างอักษรเหมือนและตรงกับรูปร่างอักษรในสมัยราชวงศ์ปัลลวะแห่งประเทศอินเดียตอนใต้ รูปร่างอักษรปัลลวะนี้ จึงนับได้ว่าเป็นรูปร่างอักษรเริ่มแรกในประเทศไทย ถ้าพิจารณารูปแบบตัวอักษรปัลลวะนี้ควบคู่ไปกับงานศิลปกรรม จะอยู่ในระยะเวลาของศิลปกรรมสมัยทวารวดีระหว่างพุทธศตวรรษที่ 11-16 ทวารวดีเป็นชื่อของศิลปกรรมสมัยแรกที่ได้บัญญัติขึ้นในประเทศไทย และในสมัยทวารวดีได้มีรูปแบบอักษรปัลลวะซึ่งเป็นรูปแบบอักษรจากประเทศอินเดีย ซึ่งต่อมาได้เป็นแม่แบบของรูปร่างอักษรต่างๆ ในยุคสมัยต่อมา เช่น อักษรมอญ อักษรขอม และอักษรไทย จากการพบจารึกในประเทศไทย ได้พบจารึกที่เป็นอักษรปัลลวะ ภาษามอญ ภาษาขอม บาลี สันสกฤต ปะปนกันไปตามแหล่งท้องที่ต่างๆ ในประเทศไทย ทำให้เราสันนิษฐานได้ว่า ในยุคสมัยทวารวดีมีกลุ่มชนหลายเชื้อชาติ หลายศาสนา และมีขนบธรรมเนียมประเพณีแตกต่างกันไป ซึ่งน่าจะอยู่กันเป็นสังคมย่อย ๆ กระจุกกระจายทั่วไป โดยแหล่งที่พบจารึกจะทำให้เราสามารถทราบได้ว่าอักษรที่บันทึกไว้ในจารึกของกลุ่มชนบริเวณนั้นใช้อักษรภาษาใด เป็นคนเชื้อชาติใด ลัทธิความเชื่อ ศาสนา ปัจจัยที่สนับสนุนความน่าเชื่อว่าในสมัยทวารวดีมีกลุ่มชนหลายเชื้อชาติหลายศาสนาอยู่ร่วมกัน เช่น จังหวัดนครปฐม ได้พบจารึกที่วัดโพธิ์ร้าง จารึกด้วยอักษรปัลลวะ อักษรมอญโบราณ จารึกที่วัดพระงาม จารึกด้วยภาษาปัลลวะ ภาษาสันสกฤต การพบเหรียญเงินที่จารึกด้วยอักษรปัลลวะ เนื้อหาสาระของเรื่องในจารึกเน้นหนักไปทางหลักธรรมคำสั่งสอนอันเป็นหัวใจของศาสนาเพื่อให้สังคมที่ประกอบด้วยหลายเชื้อชาติ หลายเผ่าพันธุ์อยู่ร่วมกันได้ด้วยความสงบสุข

เอกสารอ้างอิง

- Fine Arts Department. (1986). **Inscriptions in Thailand Volume 1. Pallava characters.** After Pallava in the 12th-114th Buddhist century. Bangkok: Parbpim printing house.
- Fine Arts Department. (1986). **Inscriptions in Thailand Volume 2. Pallava characters.** Mon Pallava characters in the 12th-21th Buddhist century. Bangkok: Parbpim printing house.
- Sakchai Saisingha, Professor Dr. (2019). **Dvaravati art and early religious culture in Thailand.** Second Edition (Revised Edition). Nonthaburi: Muang Boran press.
- Thida Saraya, Dr., (2009). **Thai civilization.** Third Edition (Revised Edition). Bangkok: Darn Sutha press

Archaeological Office and Ratchaburi National Museum 1th. (1998). **Khu Bua : Relationship with Dvaravati neighboring communities.** Bangkok : Fine Arts Department.

สังคมและศิลปวัฒนธรรมยุคทวารวดีที่เมืองจันเสน

SOCIETY AND ART AND CULTURE OF THE DVARAVATI PERIOD AT HANSEN

พระมหาณรงค์ศักดิ์ สุทนต์, พระสมุห์นพดล อตถยุตโต และ พิเชษฐ์ สมุทรวานนท์
วิทยาลัยสงฆ์พุทธปัญญาศรีทวารวดี

PhrasamuNoppadol Suthon, Phramaha Narongsak Suthon and Pichet Samutwaranon
Buddhapanya Sri Dvaravati Sangha College

E-mail:

บทคัดย่อ

บทความนี้ เป็นการศึกษาโบราณคดียุคทวารวดี โดยการวิเคราะห์ข้อมูลเอกสารที่เกี่ยวข้องกับสังคมและศิลปวัฒนธรรมยุคทวารวดี ซึ่งเป็นยุคเริ่มแรกแห่งประวัติศาสตร์บนแผ่นดินไทย จากเอกสารสำคัญ ๆ เช่น คัมภีร์พระไตรปิฎก อรรถกถา วรรณกรรมพระพุทธศาสนา ตลอดจนงานศึกษาค้นคว้าทั้งของนักประวัติศาสตร์และนักโบราณคดี ที่ได้ศึกษาวิเคราะห์เกี่ยวกับเรื่องสังคมและศิลปวัฒนธรรมยุคทวารวดี (เมืองจันเสน) โดยจะนำเสนอให้เห็นถึงความสัมพันธ์เป็นลำดับดังนี้ 1) ยุคก่อนประวัติศาสตร์ 2) ศิลปวัฒนธรรมยุคทวารวดี 3) เมืองจันเสนยุคทวารวดี และ 4) วิเคราะห์คุณค่าของโบราณวัตถุที่พบที่เมืองจันเสน ซึ่งจะก่อให้เกิดความรู้ความเข้าใจในโบราณคดียุคทวารวดีที่เมืองเก่าจันเสนเพิ่มมากขึ้น อันจะนำมาเพื่อประโยชน์ต่อท่านที่สนใจทางประวัติศาสตร์และคุณค่าของศิลปวัฒนธรรมยุคทวารวดีทุกท่าน

คำสำคัญ : สังคม ศิลปะวัฒนธรรม, ยุคทวารวดี, เมืองจันเสน.

Abstract

This article is a study of archeology in the Dvaravati period. by analyzing document data related to society and art and culture of the Dvaravati period which is the first era of history on Thai soil From important documents such as scriptures, Tripitaka, Commentaries, Buddhist literature as well as the study of both historians and archaeologists who studied and analyzed the social and cultural issues of the Dvaravati period It will present the relationship in order as follows: 1) prehistoric era 2) art and culture of Dvaravati period 3) Chansen city of Dvaravati and 4) analyze the value of antiques found at Chansen. This will lead to a greater understanding of the archeology of the Dvaravati period at Chan Sen Old City. which will be used for the benefit of all those who are interested in the history and value of art and culture in the Dvaravati period

Keywords : Society Archeology, Dvaravati, Chansen City.

บทนำ

การศึกษาเกี่ยวกับทวารวดีได้รับการกล่าวถึงครั้งแรกเมื่อปี พ.ศ. 2427 หรือกว่า 130 ปีล่วงมาแล้ว ในยุคเริ่มต้นของการศึกษานั้น จะเป็นชื่อของอาณาจักรโบราณที่กล่าวไว้อยู่ในเอกสารของจีน ซึ่งได้แก่ คำว่า โถ-โล-โป-ตี (To-lo-po ti) โดยนักวิชาการส่วนใหญ่ลงความเห็นว่าหมายถึง “ทวารวดี” ซึ่งเป็นอาณาจักรหนึ่งที่ตั้งอยู่บริเวณลุ่มน้ำเจ้าพระยาภาคกลางของประเทศไทย ต่อมาจึงได้มีการศึกษาค้นคว้าและได้พบหลักฐานสนับสนุนข้อเสนอดังกล่าวมาเป็นลำดับโดยเฉพาะหลักฐานที่สำคัญคือ จารึกที่ปรากฏคำว่า “ศรีทวารวดี ศวรปุณยะ” บนเหรียญเงินและศิลาจารึก สรุปลงมาแล้วเชื่อว่าหมายถึงชื่อของอาณาจักรและได้พบหลักฐานทางด้านศิลปกรรมที่แสดงให้เห็นถึงการรับอารยธรรมจากภายนอก โดยเฉพาะด้านศาสนาจากอินเดีย ยิ่งทำให้ภาพของทวารวดีเริ่มกระจ่างขึ้น

จากการศึกษาหลักฐานทางโบราณคดี ได้พบหลักฐานสำคัญที่แสดงให้เห็นถึงการเปลี่ยนแปลงของสังคมในประเทศไทยคือ เรื่องการติดต่อกับโลกภายนอก เพราะปรากฏร่องรอยหลักฐานการติดต่อสัมพันธ์กัน ระหว่างชุมชนโบราณในดินแดนเอเชียตะวันออกเฉียงใต้กับชุมชนในประเทศอินเดีย มาตั้งแต่สมัยก่อนประวัติศาสตร์ตอนปลาย (ประมาณพุทธศตวรรษที่ 3-5) ที่บริเวณเมืองอุทองและปริมณฑลตลอดจนร่องรอยของพระพุทธศาสนาที่เก่าแก่ที่สุดที่ค้นพบในเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ต่อเนื่องกันมาตั้งแต่นั้น นักประวัติศาสตร์โบราณคดีทั้งของไทยและต่างประเทศจำนวนมากจึงสันนิษฐานว่ามีความเป็นไปได้สูงมากว่าที่นี้คือ “สุวรรณภูมิ” ต้นทางพระพุทธศาสนาแห่งเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ ต่อมาพบหลักฐานเพิ่มเติมว่าในราวพุทธศตวรรษที่ 6-9 ชุมชนโบราณในเมืองอุทองมีการติดต่อค้าขายกับชาวอินเดียตั้งแต่ในสมัยอินโด-โรมัน ซึ่งตรงกับสมัยราชวงศ์กุษาณะ-คุปตะในอินเดียตอนเหนือ และสมัยราชวงศ์สาตวาหะ-อิกชวาคุในอินเดียตอนใต้ โดยชาวอินเดียเข้ามาตั้งถิ่นฐานการค้าและเผยแผ่วัฒนธรรมของตนแก่ชาวพื้นเมืองในแถบเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ไปด้วย ในช่วงพุทธศตวรรษที่ 9 รูปแบบของรัฐได้เกิดขึ้นมา โดยรัฐโบราณแรก ๆ ที่รับวัฒนธรรมอินเดียโดยเฉพาะวัฒนธรรมทางพุทธศาสนา ได้ถือกำเนิดขึ้นบริเวณภาคกลางของประเทศไทยและเจริญรุ่งเรืองสูงสุดช่วงพุทธศตวรรษที่ 11-16 รู้จักกันในชื่อว่า “ทวารวดี” การศึกษาค้นคว้าโบราณคดียุคทวารวดีต่อมา ทำให้ทราบว่ามียุคคนผสมผสานอยู่ร่วมกันหลายเผ่าพันธุ์ ต่างมีความสัมพันธ์กันในด้านศาสนา โดยเฉพาะในแถบลุ่มน้ำเจ้าพระยา ป่าสัก แม่กลอง ทำจัน มีการสร้างสรรค์วัฒนธรรมประเพณีร่วมกัน โดยมีพระพุทธศาสนาเป็นตัวเชื่อมและเป็นกุญแจที่จะไขไปสู่ความกระจ่างแห่งประวัติศาสตร์ในระยนี้ และจากการผสมผสานกันทางวัฒนธรรม จึงทำให้เกิดเป็นลักษณะเฉพาะของศิลปะวัฒนธรรมทวารวดีที่เนื่องในพระพุทธศาสนาขึ้น พระพุทธศาสนานับว่ามีส่วนในการกำหนดแบบแผนทางการเมือง ที่สะท้อนออกมาในรูปประบบกษัตริย์ โดยมีฐานะเป็นทั้งพระโพธิสัตว์และพระจักรพรรดิราช พระพุทธศาสนามีความสำคัญที่เป็นความเชื่อทั้งในระดับรัฐและประชาชน (ธิดา สารยา, 2532) สภาพสังคมยุคทวารวดีนั้นลักษณะน่าจะเป็นเมืองขนาดต่าง ๆ ซึ่งพัฒนาขยายตัวจากสังคมครอบครัวและสังคมหมู่บ้านมาเป็นสังคมเมืองที่มีชุมชนเล็ก ๆ ล้อมรอบ โดยมีหัวหน้าปกครอง มีการแบ่งชนชั้นทางสังคม เศรษฐกิจของชุมชนทวารวดีจะมีพื้นฐานทางการเกษตรกรรมเป็นหลัก มีการค้าขายแลกเปลี่ยนกันระหว่างเมือง หรือการค้าขายแลกเปลี่ยนกับชุมชนภายนอก ชาวทวารวดีมีพัฒนาการทางเทคโนโลยีอันก้าวหน้าจะเห็นได้จากการจัดระบบชลประทานทั้งภายในและภายนอกเมือง มีการขุดคลอง ขุดสระน้ำ การทำคันบังคับน้ำหรือทำนบ ซึ่งสิ่งต่าง ๆ เหล่านี้ได้ถ่ายทอด

สืบต่อมาสู่ยังชนรุ่นหลังในสมัยลพบุรี และสมัยอาณาจักรสุโขทัย ด้านการคมนาคม คนในสมัยทวารวดีมีการสัญจรทั้งทางน้ำและทางบก นอกเหนือจากการติดต่อกับชาวเรือที่เดินทางค้าขายแล้ว ยังปรากฏร่องรอยของคันดิน ซึ่งสันนิษฐานว่าอาจเป็นคันคูบังคับน้ำหรืออาจเป็นถนนเชื่อมระหว่างเมืองอีกด้วย

เมืองโบราณจันเสน นับว่าเป็นชุมชนแรกเริ่มในสุวรรณภูมิ ที่มีการติดต่อกับอินเดียร่วมสมัยกับเมืองอุทองในลุ่มน้ำท่าจีนและเมืองพูนันใกล้ปากแม่น้ำโขง ดังเห็นได้จากโบราณวัตถุที่เป็นตราดินเผา เศษภาชนะประดับลักษณะเดียวกับที่พบในอินเดียและแคว้นพูนัน และจากการติดต่อกับอินเดียนี้เองทำให้จันเสนเป็นชุมชนที่นับถือพระพุทธศาสนาแต่แรกเริ่ม สังเกตได้จากการสร้างรูปเคารพ สิ่งของสิริมงคลต่าง ๆ ทั้งยังมีซากสถูปเจดีย์อันเป็นที่ประดิษฐานพระบรมสารีริกธาตุที่สร้างขึ้นไว้เพื่อบูชา จากโบราณวัตถุที่ค้นพบแสดงให้เห็นถึงการใช้พื้นที่ในการอยู่อาศัยของเมืองโบราณแห่งนี้ มาตั้งแต่สมัยก่อนประวัติศาสตร์จนถึงสมัยทวารวดี ชาวเมืองจันเสนยุคนี้มีความฉลาดรู้จักระบบชลประทาน เพราะมีการขุดคูน้ำคันดินล้อมรอบเมืองเพื่อประโยชน์ในการป้องกันศัตรูและขุดคูคลองเพื่อรับ-ส่งน้ำเข้า-ออกเมือง (บัญชา พงษ์พานิช และคณะ, 2510)

สังคมและศิลปวัฒนธรรมยุคก่อนประวัติศาสตร์

จากหลักฐานทางด้านโบราณคดีที่มีการค้นพบแล้วในปัจจุบัน ทำให้ทราบถึงพัฒนาการของคนในอดีตบริเวณประเทศไทยว่า มีมนุษย์อาศัยอยู่มาตั้งแต่สมัยก่อนประวัติศาสตร์ จนเข้าสู่ยุคประวัติศาสตร์ ทั้งนี้พัฒนาการของมนุษย์จากสมัยก่อนประวัติศาสตร์เข้าสู่ยุคประวัติศาสตร์ในแต่ละแห่งนั้นไม่เหมือนกัน โดยทั่วไปในทางประวัติศาสตร์จะใช้การรู้จักตัวอักษรเป็นตัวแบ่งยุค ระหว่างยุคก่อนประวัติศาสตร์และสมัยประวัติศาสตร์ กล่าวคือ เมื่อใดที่ชุมชนใดชุมชนหนึ่งรู้จักตัวอักษรบันทึกเรื่องราว และสามารถอ่านได้ความนั้น ให้ถือว่าชุมชนนั้นเข้าสู่ยุคประวัติศาสตร์แล้ว สำหรับประเทศไทยการเข้าสู่ยุคประวัติศาสตร์โดยใช้จารึกเป็นตัวกำหนดนั้นไม่สามารถกำหนดได้ เพราะไม่สามารถจะกำหนดได้ว่าจะใช้จารึกหลักใด สาเหตุมาจากเงื่อนไขของจารึกที่พบ กล่าวคือ กลุ่มจารึกที่เก่าที่สุดเท่าที่พบในประเทศไทยนั้นมีอายุไม่เก่าไปกว่าพุทธศตวรรษที่ 11 และจารึกด้วยอักษรปัลลวะไม่ใช้อักษรของชนท้องถิ่น (ไทย) อีกด้วย ดังนั้นอาจกล่าวได้ว่าจารึกในประเทศไทยและใกล้เคียงรุ่นแรกจะใช้อักษรปัลลวะ และมีอายุในราวพุทธศตวรรษที่ 11-12 เป็นต้นมา (กรมศิลปากร, 2529) ในการศึกษาพบว่า มีช่วงระยะเวลาหนึ่งที่อยู่ระหว่างสมัยก่อนประวัติศาสตร์กับสมัยประวัติศาสตร์ ซึ่งเป็นเวลาที่ดินแดนนั้น ๆ ยังไม่รู้จักการบันทึกเป็นลายลักษณ์อักษรของตัวเอง แต่มีการบันทึกเรื่องราวที่กล่าวถึงดินแดนนั้น ๆ ในเอกสารของชนชาติอื่น และทำให้สามารถทราบถึงความเป็นมาของดินแดนนั้น ๆ ได้ ช่วงเวลาดังกล่าวนี้นี้จัดว่าเป็นยุคหัวเลี้ยวหัวต่อทางประวัติศาสตร์หรือยุคกึ่งก่อนประวัติศาสตร์นั่นเอง (proto-history) ดังนั้นพัฒนาการทางสังคมของชุมชนเฉพาะบริเวณประเทศไทยสมัยก่อนประวัติศาสตร์ตอนปลาย (ยุคเหล็ก) หรือประมาณ 100 ปีก่อนพุทธกาล น่าจะสิ้นสุดลงเมื่อมีการพบหลักฐานบันทึกถึงดินแดนแถบนี้ในเอกสารของจีนและอินเดีย ที่กล่าวอ้างถึงเส้นทางการค้าระหว่างประเทศทั้งสอง และกล่าวอ้างถึงดินแดนที่เป็นประเทศไทยในปัจจุบันว่าอยู่บนเส้นทางการค้าดังกล่าวด้วยเช่นกัน จึงถือเป็นจุดสิ้นสุดของสมัยก่อนประวัติศาสตร์

หลักฐานสำคัญที่แสดงให้เห็นถึงการเปลี่ยนแปลงของสังคมในดินแดนไทยยุคนั้นคือ ร่องรอยหลักฐานการติดต่อสัมพันธ์กัน ระหว่างชุมชนโบราณในดินแดนเอเชียตะวันออกเฉียงใต้กับชุมชนในอินเดีย มาตั้งแต่สมัยก่อนประวัติศาสตร์ตอนปลาย (ประมาณพุทธศตวรรษที่ 3-5) ที่บริเวณเมืองอุทอง

และปริณิพจน์ ซึ่งสนับสนุนเอกสารจีนและอินเดียในเรื่องของเส้นทางการค้าขาย ดินแดนที่มีการรับอารยธรรมจากภายนอกตามเส้นทางการค้าทางทะเลระหว่างจีนกับอินเดีย ได้แก่ บริเวณที่ติดกับชายฝั่งทะเลตลอดทั้งสองฝั่งและบริเวณรอบ ๆ อ่าวไทยตามลุ่มแม่น้ำเจ้าพระยาขึ้นมา ตัวอย่างแหล่งโบราณคดีที่มีการค้นพบหลักฐานการรับอารยธรรมจากภายนอกในระยะแรก ๆ เช่น **แหล่งโบราณคดีบ้านโคกพลับ** ตำบลโพหัก อำเภอบางแพ จังหวัดราชบุรี กำหนดอายุประมาณต้นพุทธกาลถึง พ.ศ. 300 พบหลักฐานสำคัญ คือ ต่างหูที่มีลึงทั้ง 4 ด้าน ที่เรียกว่า ลึง-ลึง-โอ กำไลรูปดาวหกแฉกและหลายแฉกเช่นเดียวกับที่พบที่บ้านเชียง จังหวัดอุดรธานี ที่สำคัญคือ หวังช้าง พบที่แหล่งโบราณคดีบ้านจันเสน อำเภอดาคลี จังหวัดนครสวรรค์ อีกแหล่งคือที่ **บ้านดอนตาเพชร** อำเภอนมทวน จังหวัดกาญจนบุรีถือเป็นแหล่งโบราณคดีสมัยก่อนประวัติศาสตร์ตอนปลาย พบหลักฐานที่เข้าสู่ยุคหัวเลี้ยวหัวต่อทางประวัติศาสตร์จำนวนมากมาย หลักฐานที่สำคัญที่มีการค้นพบคือประเพณีการฝังศพครั้งที่ 2 โบราณวัตถุต่าง ๆ ได้แก่ เครื่องใช้สำริด ภาชนะต่าง ๆ เครื่องประดับที่สำคัญคือ ลูกปัดที่ทำจากหินคาร์เนเลียน อะเกตและลูกปัดโอนิคซ์ เมื่อพิจารณาจากวัสดุที่ใช้แล้วไม่เคยพบว่ามีอยู่ในภูมิภาคหรือท้องถิ่นนี้ โบราณวัตถุที่สำคัญอีกประเภทหนึ่งที่แสดงถึงการติดต่อกับโลกภายนอก และยังร่วมสมัยกับวัฒนธรรมอื่นในดินแดนแถบนี้ก็คือ “กลองโมหะทิก” ซึ่งเป็นวัฒนธรรมที่แพร่หลายอยู่ในจีนแถบมณฑลยูนนานและในเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ ในประเทศไทยพบแพร่กระจายอยู่หลายแห่งทุกภาคที่สัมพันธ์กับแหล่งโบราณคดี เช่น ที่ภาคกลาง พบกลองโมหะทิกที่ถ้ำองบะ และภาพเขียนสีที่แสดงการใช้กลองโมหะทิกเนื่องในพิธีกรรมที่ถ้ำตาด้วง อำเภอมือง จังหวัดกาญจนบุรี กำหนดอายุได้ 2,000-2,500 ปีมาแล้ว (พิศิฐ เจริญวงศ์, 2531) จากหลักฐานทางโบราณคดีที่ค้นพบตามแหล่งต่าง ๆ โดยเฉพาะในเขตภูมิภาคตะวันตก ภาคกลาง และภาคใต้อันเป็นพื้นที่ติดต่อกับชายทะเลซึ่งเป็นทางผ่านของการค้าสมัยโบราณ และเป็นแหล่งโบราณคดีในสมัยก่อนประวัติศาสตร์ตอนปลาย ทำให้พบหลักฐานทางศิลปกรรมที่แสดงให้เห็นถึงการรับอารยธรรมหรือการนำเข้าวัตถุจากภายนอกมาตั้งแต่ช่วงก่อนพุทธศตวรรษที่ 6 แล้ว ศิลปกรรมที่นำเข้ามาในช่วงพุทธศตวรรษที่ 6-9 ส่วนใหญ่เป็นสิ่งของ เครื่องมือเครื่องใช้ และเครื่องประดับต่าง ๆ เป็นต้น ต่อมาในช่วงยุคพุทธศตวรรษที่ 9-11 จึงพบหลักฐานทางโบราณคดีที่แสดงให้เห็นถึงการรับรูปแบบทางศิลปกรรมจากอินเดีย อันเป็นรูปเคารพในศาสนาและเครื่องใช้ที่มีอิทธิพลของศิลปะอมราวดีและคุปตะแล้ว

จากโบราณวัตถุที่ค้นพบในประเทศไทย ในระยะแรก ๆ มีทั้งที่เนื่องในศาสนาพราหมณ์หรือฮินดูและศาสนาพุทธ ทั้งพุทธเถรวาทและมหายาน ส่วนใหญ่พบอยู่แถบชายฝั่งทะเล (ขณะนั้น) ทั้งภาคตะวันออกและภาคตะวันตก รวมทั้งภาคใต้ แต่ก็พบแพร่กระจายไปตามท้องถิ่นต่าง ๆ ด้วยเช่นกัน ซึ่งอาจจะเป็นส่วนหนึ่งของเส้นทางการค้าขายในสมัยนั้นก็เป็นได้ เพราะโบราณวัตถุเหล่านี้เป็นรูปเคารพในศาสนาที่น่าติดตัวมาจึงเคลื่อนย้ายได้สะดวก ที่เป็นศิลปะอินเดียและถูกนำเข้ามา ที่เป็นรูปเคารพเนื่องในพระพุทธศาสนาแบบเถรวาท ได้แก่ พระพุทธรูปสำริดศิลปะอมราวดี (ปางแสดงธรรม) พบที่จังหวัดนครราชสีมา จังหวัดเพชรบุรี และจังหวัดนราธิวาส พระพุทธรูปทำจากหินทรายศิลปะคุปตะ (ปางประทานพร) พบที่จังหวัดสุราษฎร์ธานี และพระพุทธรูปสมัยหลังคุปตะเนื้อสำริด (ปางแสดงธรรม) ที่บ้านพงตึก จังหวัดกาญจนบุรี หลักฐานที่เป็นรูปเคารพแบบพุทธศานามหายาน ได้แก่ พระโพธิสัตว์อวโลกิเตศวร พบที่ อำเภอบุพผิน จังหวัดสุราษฎร์ธานี แม้ว่าจะพบจำนวนไม่มากแต่ก็กล่าวได้ว่าเป็นหลักฐานชิ้นสำคัญที่แสดงให้เห็นถึงการเข้ามาของพระพุทธศาสนา ส่วนรูปเคารพเนื่องในศาสนา

พรหมณ์หรืออินดูจะพบเฉพาะบางพื้นที่ เช่น เทวรูปพระนารายณ์พบที่ จังหวัดสุราษฎร์ธานี (ปัจจุบันแสดงอยู่ในพิพิธภัณฑสถานแห่งชาติ พระนคร)

ศิลปกรรมที่สร้างขึ้นในดินแดนไทยช่วงระหว่างพุทธศตวรรษที่ 9-11 จากการค้นพบหลักฐานทางศิลปกรรมหลายอย่าง que แสดงให้เห็นถึงการรับอารยธรรมจากภายนอกเข้ามา และเริ่มสร้างงานที่เป็นของตัวเอง โดยเฉพาะสิ่งที่เป็ความเชื่อทางศาสนาของตน วัตถุที่ค้นพบในยุคนี้สามารถแบ่งได้เป็นสองกลุ่มใหญ่ คือ กลุ่มแรกเป็นรูปเคารพในศาสนา กลุ่มที่สองเป็นเครื่องใช้ในชีวิตประจำวัน

รูปเคารพที่เนื่องในศาสนา ได้แก่

1) พระภิกษุอุ้มบาตรสามองค์ พบที่เขาพระ เมืองโบราณอู่ทอง จังหวัดสุพรรณบุรี

2) ชิ้นส่วนของพระพุทธรูปนาคปรกปูนปั้นเหลืออยู่พาะสวนพระเพลาะและชนดนาค

พบที่เมืองโบราณอู่ทอง

3) ชุ่มบัญชรดินเผา เป็นส่วนประดับบนเรือนธาตุของอาคารหรือชั้นหลังคาทรงปราสาทซ้อนเป็นชั้น ๆ แต่ละชั้นจะประดับด้วยชุ่มเหล่านี้ พบที่เมืองโบราณอู่ทอง จังหวัดสุพรรณบุรี

4) นรสิงห์ หรือสิงห์ที่มีหน้าเป็นคนท่อนบนเป็นรูปมนุษย์ มีหางยาวเป็นพวง ทำด้วยดินเผา พบที่เมืองโบราณอู่ทอง จังหวัดสุพรรณบุรี

5) รอยพระบาทคู่สลักเหมือนจริงลงบนศิลาแลง เชื่อว่าเป็นรอยพระพุทธรูปที่เก่าแก่ที่สุดในประเทศไทย กำหนดอายุได้ในราวพุทธศตวรรษที่ 11-13 พบที่เมืองโบราณศรีมโหสถ อำเภอโคกปีบ จังหวัดปราจีนบุรี

สังคมและศิลปวัฒนธรรมยุคทวารวดี

“ทวารวดี” เป็นอาณาจักรประวัติศาสตร์แห่งแรกในดินแดนที่เป็นประเทศไทย มีประวัติพัฒนาการมาจากชุมชนระดับหมู่บ้านตั้งแต่สมัยก่อนประวัติศาสตร์ตอนปลาย ตั้งอยู่บริเวณภาคกลางประเทศไทยในปัจจุบัน โดยอยู่ระหว่างอาณาจักรศรีเกษตร (มอญ) และอาณาจักรอิตานปุระ (สยามประเทศ) คือที่ราบลุ่มแม่น้ำเจ้าพระยาดั้งนั้นบรรดาเมืองโบราณรวมทั้งโบราณวัตถุโบราณสถานต่าง ๆ ที่พบมากมายโดยเฉพาะในบริเวณลุ่มแม่น้ำเจ้าพระยา ซึ่งแต่เดิมไม่สามารถจัดกลุ่มได้ว่าเป็นของขอม-เขมรหรือของไทย แต่มีลักษณะคล้ายกับศิลปะอินเดียสมัยราชวงศ์คุปตะ-หลังคุปตะ (ราวพุทธศตวรรษที่ 9-13) ที่พันตรีลูเนต์ เดอ ลาจองกีแยร์ (Lunet de Lajonguiere) ได้ตีพิมพ์รายงานเกี่ยวกับการค้นคว้าทางวิชาโบราณคดีในประเทศไทย เมื่อ พ.ศ. 2452 เรียกว่า “กลุ่มอิทธิพลอินเดีย แต่ไม่ใช่ขอม-เขมร” โดยแยกจาก “กลุ่มขอม และกลุ่มไทย” จึงถูกนำมาสัมพันธ์กลายเป็นเรื่องเดียวกัน โดยศาสตราจารย์ ยอร์ช เซเดส์ พ.ศ. 2468 และสมเด็จพระยาตำราจราชานุภาพ พ.ศ. 2469 เป็นกลุ่มบุคคลแรกที่กำหนดเรียกชื่อดินแดนที่เมืองโบราณเหล่านี้ตั้งอยู่รวมทั้งงานศิลปกรรมที่พบนั้นว่า “ทวารวดี” โดยใช้เหตุผลของตำแหน่งที่ตั้งของอาณาจักรและอายุตามบันทึกของจีนกับอายุของงานศิลปกรรมที่ตรงกันอาณาจักรทวารวดีจึงกลายเป็นอาณาจักรแรกในดินแดนไทย กำหนดอายุตั้งแต่ราวพุทธศตวรรษที่ 12 ลงมาถึงพุทธศตวรรษที่ 16 การศึกษาค้นคว้าในปัจจุบันทำให้ทราบว่า ยุคทวารวดีมีกลุ่มคนผสมผสานอยู่ร่วมกันหลากหลายเผ่าพันธุ์ ต่างมีความสัมพันธ์กันในด้านศาสนา โดยเฉพาะในแถบลุ่มน้ำเจ้าพระยา ป่าสัก แมกกลอง ทำเงิน และมีการสร้างสรรควัฒนธรรมประเพณีร่วมกัน โดยมีพระพุทธศาสนาเป็นตัวเชื่อมและเป็นกุญแจที่จะไขไปสู่ความกระจ่างแห่งประวัติศาสตร์ในระยะนี้ และจากการผสมผสานกันทาง

วัฒนธรรม ทำให้เกิดเป็นลักษณะเฉพาะของศิลปะวัฒนธรรมทวารวดีที่เนื่องในพระพุทธศาสนาขึ้น เหตุที่พระพุทธศาสนามีรากฐานมาจากวัฒนธรรมอินเดีย ได้ถูกเลือกรับและปรับเข้าเป็นแก่นหลักของบ้านเมือง จนกลายเป็นศูนย์กลางเชื่อมโยงความหลากหลายทางสังคมศิลปะวัฒนธรรมและคติความเชื่อต่าง ๆ เข้าด้วยกัน ชุมชนทวารวดีเริ่มต้นแนวความเชื่อแบบพุทธศาสนาในแบบนิกายเถรวาท ควบคู่ไปกับการนับถือศาสนาพราหมณ์หรือฮินดู โดยศาสนาพราหมณ์หรือศาสนาฮินดูจะแพร่หลายในหมู่ของชนชั้นปกครองมากกว่า เศรษฐกิจของชุมชนทวารวดีจะมีพื้นฐานทางการเกษตรกรรมเป็นหลัก มีการค้าขายแลกเปลี่ยนกันระหว่างเมืองหรือการค้าขายแลกเปลี่ยนกับชุมชนภายนอก ชาวทวารวดีมีพัฒนาการทางเทคโนโลยีอันก้าวหน้าจะเห็นได้จากการจัดระบบชลประทานทั้งภายในและภายนอกเมือง มีการขุดคลองขุดสระน้ำ การทำคันบังค้ำน้ำหรือทำนบ ซึ่งสิ่งต่าง ๆ เหล่านี้ได้ถ่ายทอดสืบต่อมาสู่ยังชนรุ่นหลังในสมัยลพบุรี และสมัยอาณาจักรสุโขทัย ด้านการคมนาคม คนในสมัยทวารวดีมีการสัญจรทั้งทางน้ำและทางบก นอกเหนือจากการติดต่อกับชาวเรือที่เดินทางค้าขายแล้ว ยังปรากฏร่องรอยของคันดิน ซึ่งสันนิษฐานว่าอาจเป็นคันค้ำค้ำน้ำหรืออาจเป็นถนนเชื่อมระหว่างเมืองอีกด้วย นอกจากนี้หลักฐานทางโบราณคดีที่พบไม่ว่าจะเป็นสถาปัตยกรรมหรือประติมากรรม ล้วนแล้วแต่แสดงถึงความเจริญก้าวหน้าทางเทคโนโลยีและศิลปกรรม เช่น เทคนิคการตัดศิลาแลง การสกัดหิน การทำประติมากรรม การหล่อสำริด การหลอมแก้ว วัฒนธรรมทวารวดีเริ่มเสื่อมสลายลงราวปลายพุทธศตวรรษที่ 16 เมื่ออิทธิพลวัฒนธรรมแบบขอมโบราณจากประเทศกัมพูชาที่มีคติความเชื่อทางศาสนาและรูปแบบศิลปกรรมที่แตกต่างกันออกไปได้เข้ามาแทนที่

ทั้งนี้วัฒนธรรมพุทธศาสนาสมัยทวารวดีมีความหลากหลาย ไม่ได้จำกัดเฉพาะเถรวาทแบบลังกาเท่านั้น วัฒนธรรมทวารวดีมีศิลปะในลักษณะเฉพาะ เราพบศิลปะวัตถุแบบทวารวดีจำนวนมากในพื้นที่ภาคกลาง โดยเฉพาะพระพุทธรูปขนาดใหญ่ ซึ่งเป็นศิลปะวัตถุที่แสดงออกถึงเอกลักษณ์ทางศิลปะแบบทวารวดีที่ชัดเจนที่สุด มักสร้างในปางประทับนั่งห้อยพระบาท พระวรกายค่อนข้างท้วม มีลักษณะเฉพาะของพระพักตร์ เช่น พระขนงตอบเป็นปีกกา พระโอษฐ์หนา พระเนตรโปน ขมวดเส้นพระเศศาโต พระพักตร์ยังไม่ได้เป็นรูปไข่ เป็นต้น นอกจากนี้ก็มีภาพลายปูนปั้นรูปชาดกในคัมภีร์ต่าง ๆ ซึ่งสะท้อนให้เห็นความหลากหลายของวัฒนธรรมพุทธศาสนาในทวารวดี โดยเฉพาะภาพปูนปั้นรูปชาดกที่พระเจดีย์จุลประโทน จังหวัดนครปฐม พบการเรียงลำดับเรื่องราวตามแบบมูลสารวาสติวาท ซึ่งเป็นนิกายเถรวาทสายหนึ่งที่ไม่ได้มาจากลังกา เราสามารถพบร่องรอยเมืองโบราณของทวารวดีได้ในหลายพื้นที่ เช่น เมืองศรีเทพ ที่จังหวัดเพชรบูรณ์ เมืองจันเสน เมืองโคกไม้เดน ที่จังหวัดนครสวรรค์ บ้านคูเมือง ที่จังหวัดสิงห์บุรี เมืองอู่ทอง ที่จังหวัดสุพรรณบุรี เมืองคูบัว ที่จังหวัดราชบุรี เมืองโบราณนครปฐม จังหวัดนครปฐม แหล่งโบราณคดีทุ่งเศรษฐี จังหวัดเพชรบุรี เมืองเสมา ที่จังหวัดนครราชสีมา เป็นต้น การกระจายของวัฒนธรรมทวารวดีในวงกว้างนี้ สะท้อนให้เห็นถึงความเจริญรุ่งเรืองในยุคของทวารวดีได้เป็นอย่างดี ศูนย์กลางของอาณาจักรนั้น ในระยะแรกสันนิษฐานว่าตั้งอยู่ที่บริเวณแถบลุ่มแม่น้ำเจ้าพระยาในปัจจุบัน เนื่องจากบริเวณทั้ง 4 แห่งนี้มีร่องรอยเมืองโบราณ ศิลปวัตถุ และโบราณสถานแบบทวารวดีเป็นจำนวนมากเหมือน ๆ กัน แต่ก็ยังสรุปไม่ได้แน่นอน โดยพิจารณาดังนี้

เมืองนครปฐมโบราณ (เมืองพระประโทน หรือเมืองนครชัยศรี) ได้รับการสันนิษฐานว่าน่าจะเคยเป็นราชธานีของอาณาจักรทวารวดีเจริญรุ่งเรืองขึ้นราวพุทธศตวรรษที่ 12 โดยพิจารณาจากการค้นพบเหรียญเงินถึง 2 เหรียญ นอกจากนี้ ยังมีจารึกคำว่า “ศรีทวารวดีศวรปุณยะ” ซึ่งแปลว่า “บุญกุศล

ของพระราชทานแห่งทวารวดี” หรือ “การบุญของพระเจ้าศรีทวารวดี” กำหนดอายุจากรูปแบบอักษรปัลลวะ อยู่ในราวพุทธศตวรรษ 12 เมืองนครปฐมโบราณ จึงน่าจะมีความสำคัญมากกว่าเมืองอื่นๆ คำว่า ทวารวดี ที่ปรากฏขึ้นมา อยู่ในสร้อยนามของเมืองหลวงเก่าของไทยในสมัยหลัง เช่น กรุงเทพมหานครศรีอยุธยา ผังเมืองนครปฐมโบราณที่มีขนาดใหญ่ที่สุดในประเทศไทย การพบจารึกภาษามอญที่เก่าที่สุด พบโบราณสถานโบราณวัตถุอย่างมากมาย โบราณสถานแต่ละแห่งล้วนมีขนาดใหญ่

เมืองอุททอง สันนิษฐานว่าเมืองอุททอง น่าจะเป็นเมืองหลวงหรือราชธานีอย่างน้อยช่วงระยะเวลาหนึ่ง โดยพิจารณาจากการพบเหรียญเงินที่มีจารึกว่า “ศรีทวารวดีศวรรปุณยะ” จำนวน 2 เหรียญ ที่อำเภออุททอง จังหวัดสุพรรณบุรี เป็นแห่งเดียวที่พบจารึกกล่าวถึงพระนามกษัตริย์ คือ พระเจ้าทรงธรรมมหาราชจารึกอยู่บนแผ่นทองแดง กำหนดอายุจากตัวอักษรประมาณพุทธศตวรรษที่ 13-14 เมืองอุททอง จารึกอักษรหลังปัลลวะ กล่าวถึงพระนามพระเจ้าทรงธรรมมหาราช ซึ่งสันนิษฐานว่าอาจเป็นนามของกษัตริย์ ทวารวดีองค์แรกที่รู้จักกัน (มจ.สุภัทรดิศ ดิศกุล, 2509) จึงน่าจะเป็นเมืองหลวงของกษัตริย์พระองค์นี้ โบราณสถานโบราณวัตถุภายในเมืองและบริเวณใกล้เคียงที่พบอย่างหนาแน่น โดยเฉพาะโบราณวัตถุสมัยแรกกับอิทธิพลอินเดีย เช่น ลูกปัดรูปแบบต่างๆ เหรียญโบราณ เป็นเมืองที่มีความเจริญมานานไม่ขาดสาย ตั้งแต่สมัยก่อนประวัติศาสตร์ และเจริญสืบเนื่องต่อกันมาถึงสมัยพูนดิน พุทธศตวรรษที่ 6-9 อาจเป็นเมืองหลวงของพูนดินด้วยจนถึงสมัยทวารวดี

เมืองลพบุรี โดยพิจารณาจากเหรียญเงินมีจารึกเป็นภาษาสันสกฤตว่า ลวปุระ (หรือละโว้ ชื่อเดิมของเมืองลพบุรี) ที่เมืองอุททอง จังหวัดสุพรรณบุรี พบแหล่งโบราณคดีเป็นจำนวนมาก

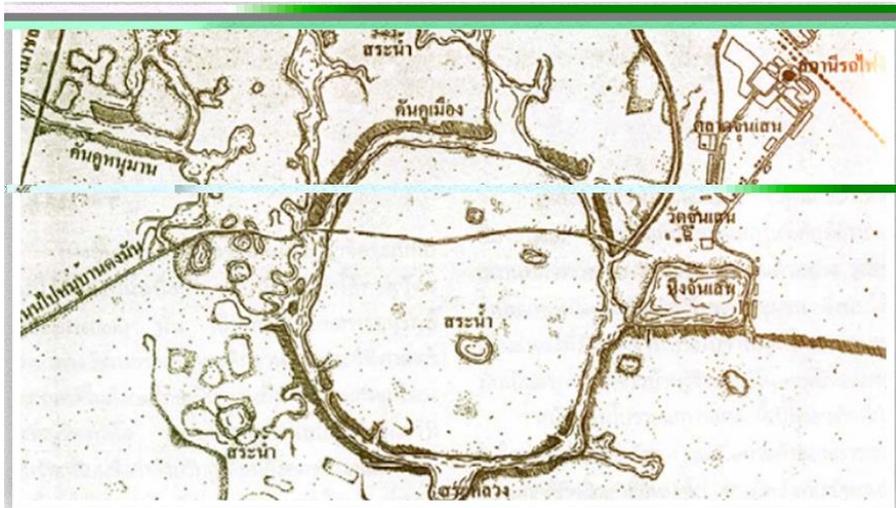
เมืองจันทเสน คำจารึกที่ฐานพระมหาธาตุเจดีย์ศรีจันทเสนบอกไว้ว่า ‘เมืองจันทเสน’ เป็นเมืองนครโบราณสมัยทวารวดีตอนต้นที่เก่าแก่ที่สุดแห่งหนึ่งในลุ่มแม่น้ำเจ้าพระยา พัฒนาขึ้นมาจากชุมชนสมัยโลหะตอนปลายมีอายุไม่ต่ำกว่า 2,000 ปีมาแล้ว

สังคมและศิลปวัฒนธรรมเมืองจันทเสนยุคทวารวดี

เมืองจันทเสน นับเนื่องเป็นแหล่งโบราณคดีแห่งหนึ่งที่ถูกกลืนภายหลังที่มีการขุดค้นทางโบราณคดีกันแล้ว และถูกหมักดองในเรื่องข้อมูลและหลักฐานทางโบราณคดีโดยนักโบราณคดีไทยมาเกือบสี่ทศวรรษ แหล่งโบราณคดีแห่งนี้ถูกค้นพบโดยบังเอิญจากภาพถ่ายทางอากาศโดย คุณนิจ วิทยีระนันท์ อดีตผู้อำนวยการสำนักผังเมือง กระทรวงมหาดไทย เมื่อ พ.ศ. 2509 หรือกว่า 50 ปีล่วงมาแล้ว ผลการสำรวจและขุดค้นพบว่า จันทเสนเป็นแหล่งโบราณคดีที่สำคัญที่สุดแห่งหนึ่งของลุ่มน้ำเจ้าพระยาฝั่งซีกตะวันออก โดยลักษณะของผังเมืองจะเป็นรูปคล้ายสี่เหลี่ยมมุมมนจนเกือบจะกลม โดยพื้นที่กว้างประมาณ 700 เมตร ยาวประมาณ 800 เมตร คูเมืองกว้าง 20 เมตร รวมเนื้อที่ประมาณ 300 ไร่เศษ ไม่มีคันดินเพราะขุดคูเมืองล้อมรอบเนินดินตามธรรมชาติ ด้านในคูเมืองจะมีลักษณะสูงกว่าพื้นที่ด้านนอก ในสมัยโบราณเคยมีลำน้ำ เช่น คลองบ้านคลอง ไหลเข้ามาเลี้ยงตัวเมือง โดยเชื่อมกับแนวคูเมืองทางด้านทิศตะวันตกเฉียงใต้ ทางด้านทิศตะวันออก ภายในเมืองมีสระหรือบึงขนาดใหญ่ เรียกว่า บึงจันทเสน มีความลึกอยู่มาก กว้างประมาณ 170 เมตร ยาวประมาณ 240 เมตร คิดเป็นเนื้อที่ประมาณ 27 ไร่ สันนิษฐานว่าเป็นสระประจำเมืองที่กักเก็บน้ำไว้ใช้อุปโภคบริโภค โดยที่ไม่ต้องขุดบ่อน้ำไว้ในแต่ละบ้าน ขณะนี้มีบัวหลวงสีชมพูขึ้นอยู่สวยงามมาก ทางด้านทิศตะวันออกของบึงมีคันดินโบราณกว้างประมาณ 20 เมตร เริ่มจากขอบบึงเป็นแนวตรงไปตัดกับทางรถไฟ ผ่านเข้าไปในทุ่งแล้วเลือนหายไปแถว

บ้านหนองกระเจา รวมความยาวประมาณ 4 กิโลเมตร ด้านเหนือของคันดินดังกล่าวมีคูน้ำเลียบไปเกือบตลอดแนว เรียกว่า ลำคูหนุมาน สันนิษฐานว่าใช้เป็นคันดินสำหรับกันและรับน้ำที่ไหลจากพื้นที่ลุ่ม (catchment area) ทางตะวันออกเฉียงเหนือมาลงยังบึงจันเสน เป็นเมืองที่มีคนอาศัยต่อเนื่องมาตั้งแต่สมัยก่อนประวัติศาสตร์ตอนปลายจนถึงสมัยทวารวดี มีพัฒนาการและวิทยาการที่ซับซ้อน รู้จักระบบชลประทานการผันน้ำเข้าเมือง การเลี้ยงสัตว์และเกษตรกรรม มีความสามารถในการทำเครื่องปั้นดินเผา รู้จักการถลุงโลหะ มีการคมนาคม ติดต่อทำการค้ากับชุมชนเมืองอื่นในระยะเวลาเดียวกัน นับว่าเป็นชุมชนแรกเริ่มในสุวรรณภูมิ ที่มีการติดต่อกับอินเดียร่วมสมัยกับเมืองอู่ทองในลุ่มน้ำท่าจีน และเมืองพูนัน ใกล้ปากแม่น้ำโขง ดังเห็นได้จากโบราณวัตถุที่เป็นตราดินเผา เศษภาชนะประดับลักษณะเดียวกับที่พบในอินเดียและแคว้นพูนัน ด้วยเช่นกัน เมืองจันเสนสมัยทวารวดี เมื่อราว พ.ศ. 1143 ถึง 1343 เป็นช่วงเจริญที่สุด เป็นเมืองที่มีประชากรอาศัยอยู่จำนวนมาก มีการขุดคูน้ำคันดินเพื่อกันศัตรู และขุดบึงขึ้นทางด้านนอกคูเมืองทางตะวันออกเพื่อจ่ายน้ำเข้าเมือง สร้างคันดินกั้นน้ำทำการชลประทาน ต่อมาได้พบโบราณวัตถุมากมาย เช่น สิ่งดินเผา รูปปั้นดินเผาขนาดเล็กเป็น รูปพระนางลักษมีหรือพระนางสิริมหามายา ชิ้นส่วนรูปปั้นขนาดเล็ก รูปผู้ชายกับลิงมีลักษณะเหมือนกับที่พบที่อู่ทอง ยังพบเครื่องปั้นเผาเป็นจำนวนมาก ซึ่งเป็น 2 ลักษณะพิเศษคือ เป็นไหตกแต่งด้วยลวดลายที่ประทับลงไป พบที่จันเสนและลพบุรีเท่านั้น อีกแบบคือ พบไหที่มีปากผาย และที่รอบ ๆ ปากมีแถบสีแดงและขาว นอกจากนั้นก็เป็นเครื่องปั้นชนิดเดียวกับที่พบในบริเวณอื่น ๆ อย่าง นครปฐม อู่ทอง อู่ตะเภา โคกไม้เดน หรือเกือบทุก ๆ บริเวณซึ่งเป็นเมืองสมัยทวารวดี ยุค พ.ศ. 1343 ถึง 1543 สมัยทวารวดีตอนปลายเริ่มมีประชากรน้อยลง และร้างไปในภายหลัง ไม่ทราบเวลาชัดเจนว่าเริ่มต้นและสิ้นสุดลงเมื่อใด สันนิษฐานได้ว่า เมืองจันเสนได้ร้างไปภายหลังที่ได้ตั้งเมืองข้าหลวงขอมขึ้นที่ลพบุรีในระหว่าง พ.ศ. 1634-2343 ต่อมาในสมัยอยุธยาจนถึงปัจจุบัน จึงมีคนเข้าไปอาศัยอยู่ในบริเวณเมืองโบราณจันเสนอีกครั้งหนึ่ง จนถึงปัจจุบันนี้

เนื่องจากบริเวณเมืองมีลักษณะเป็นเนินสูงกว่าพื้นที่รอบนอก ชาวบ้านจึงนิยมเรียกกันว่า "โคกจันเสน" ซึ่งที่ผ่านมามีการขุดค้นพบโบราณวัตถุมากมาย ทั้งประเภทดินเผา ได้แก่ พระพิมพ์ ตุ๊กตาดินเผา ตะเกียง ประเภทที่ทำด้วยหิน ได้แก่ ฐานบัว ธรรมจักร ขวานหินขัด ที่ทำด้วยโลหะ ได้แก่ ตุ่มหู ทำด้วยตะกั่วหรือดีบุก ใบหอกสำริดปัจจุบันโบราณวัตถุเหล่านี้ถูกนำมาจัดเก็บไว้เป็นอย่างดีที่ "พิพิธภัณฑสถาน" ซึ่งตั้งแสดงอยู่ที่ชั้นล่างในพระมหาธาตุเจดีย์จันเสน ภายในบริเวณวัดจันเสน

แผนที่แสดงที่ตั้งของเมืองโบราณจันเสน
สำรวจและบันทึกโดย กองโบราณคดี กรมศิลปากร ปี พ.ศ. 2511

จากโบราณวัตถุที่พบ เช่น การพบพระพิมพ์ดินเผา ลูกปัด ซึ่งมีลักษณะเหมือนกับที่เมืองคูบัว จังหวัดราชบุรี จึงสันนิษฐานว่าอยู่ในสมัยทวารวดี หลักฐานที่พบจากการขุดค้นพบโบราณวัตถุหลายอย่าง ได้แก่ ประสาทที่ทำด้วยดินเผา เช่น พระพิมพ์ ตุ๊กตา ดินเผาเป็นรูปต่าง ๆ ประสาทที่ทำด้วยหิน เช่น ฐานบัว ธรรมจักร ขวานหินขัด ประสาทที่ทำด้วยโลหะ เช่น ตุ่มหูทำด้วยตะกั่วหรือดีบุก ใบหอก เหล็ก ประสาทที่ทำด้วยสำริด เช่น พระโพธิสัตว์สำริดยืน แต่ไม่พบโบราณสถานที่เมืองจันเสน สันนิษฐานว่าอาจมีการเสื่อมสภาพพังทลายไปกับกาลเวลาหรือเสียหายไปกับการขุดพื้นที่นำไปถมทำตลาดจันเสนเมื่อหลายสิบปีที่ผ่านมา ซึ่งเป็นที่น่าเสียดายมาก โบราณสถานและโบราณวัตถุที่ขุดค้นพบในเมืองโบราณจันเสน เช่น บึงจันเสน ซึ่งเป็นแหล่งน้ำที่ขุดในสมัยทวารวดี ปัจจุบันเหลือเพียงบึงใหญ่เท่านั้น มีเนื้อที่ประมาณ 27 ไร่ ใช้ในงานประเพณีมากกว่าอุปโภคบริโภค การขุดคูรอบเมืองเพื่อป้องกันศัตรู ซึ่งเป็นลักษณะการสร้างเมืองของชุมชนในวัฒนธรรมทวารวดี ในการสร้างเมืองที่มีคูน้ำคันดินและมีกำแพงหรือคันดินกั้นน้ำ ปัจจุบันชาวบ้านจันเสนเรียกคูน้ำคันดินนี้ว่า “คันคูหนุมาน”

ศิลปะของอาณาจักรทวารวดี

ในการศึกษาศิลปกรรมสมัยทวารวดี มักนิยมใช้พระพุทธรูปเป็นหลัก มีการกำหนดอายุเป็น 3 รูปแบบยึดหลักการแบ่งเป็น 3 ระยะหรือ 3 รุ่น ตามแบบที่นักวิชาการได้แบ่งไว้ (หม่อมเจ้าสุภัทรดิศ ดิศกุล, 2534) แบ่งได้อย่างกว้าง ๆ ตามลักษณะอิทธิพลศิลปะ ในที่นี้มีการปรับเปลี่ยนการเรียกเพื่อให้เข้าใจถึงช่วงระยะเวลาได้ดีขึ้น จะกำหนดเป็น ทวารวดีตอนต้น ตอนกลาง และตอนปลาย (ศักดิ์ชัย สายสิงห์, 2547) ประติมากรรมระยะแรกเลียนแบบศิลปะอินเดีย ต่อมาจึงดัดแปลงเป็นฝีมือช่างพื้นเมือง ส่วนใหญ่เป็นศิลปะจำหลักและลายปูนปั้น มีทั้งพระพุทธรูป เสมาธรรมจักร รอยพระพุทธรูป พระพิมพ์ และลายปูนปั้นแสดงวิถีชีวิตความเป็นอยู่ ส่วนอาคารสร้างด้วยอิฐขนาดใหญ่ และศิลปะประดับลายปูนปั้น ชาวทวารวดีเป็นพุทธมามะกะที่เคร่งครัด มีการสร้างพระพุทธรูปเพื่อการเคารพบูชาเป็นจำนวนมาก

ลักษณะพระพุทธรูปสมัยนี้ คือรูปร่างองค์พระสะอาดสองพระอังสะใหญ่ บั้นพระองค์เล็ก จีวรบางแนบติดองค์ พระพักตร์แบนป่องความเป็นท้องถิ่น คือขมวดพระเกศาใหญ่ พระพักตร์กว้าง พระขนงโค้งติดกันเป็นรูปปีกกา พระเนตรโปน พระนาสิกค่อนข้างแบน พระโอษฐ์หนา พระพุทธรูปมักเป็นท่าประทับยืนตรง พระหัตถ์มักอยู่ในกิริยาแสดงธรรมทั้งสองพระหัตถ์แบบประทับนั่งสมาธิและแบบนั่งห้อยพระบาททั้งสองข้างคล้ายนั่งเก้าอี้ ส่วนใหญ่มักสร้างด้วยศิลา มีชิน (หมายถึง โลหะเจือชนิดหนึ่ง ประกอบด้วยตะกั่วและดีบุก นิยมใช้ทำพระเครื่อง) บ้างก็มีแต่ทองคำเล็ก นอกนั้นก็พบมักเป็นรูปธรรมจักรมีกวางหมอบอยู่ข้างล่างด้านหน้า พระพุทธรูป มีทั้งสลักจากหิน ทำด้วยดินเผา และหล่อด้วยสำริด สมัยแรกทำเลียนแบบตามอย่างอินเดียอย่างมาก ต่อมาผสมผสานอิทธิพลพื้นเมืองจนเป็นแบบเฉพาะของทวารวดี ธรรมจักรและกวางหมอบ สลักจากหิน แสดงถึงปฐมเทศนาพระพิมพ์ พบมากเช่นกัน สร้างขึ้นเพื่อสืบอายุพระศาสนา พบคล้ายคลึงกันในเมืองโบราณทุกแห่ง ทุกภาคของประเทศ ประติมากรรมสมัยนี้ได้รับอิทธิพลอินเดียสมัยคุปตะ ซึ่งเจริญแพร่หลายทางภาคกลางและตะวันตกของอินเดียระหว่างพุทธศตวรรษที่ 10-11 จนถึงระหว่างพุทธศตวรรษที่ 12-13 ซึ่งสมัยคุปตะเป็นสมัยที่เจริญสูงสุด เรียกว่า คลาสสิกของอินเดีย

วิเคราะห์คุณค่าของโบราณวัตถุที่พบที่เมืองจันเสน

การพบพระพิมพ์ดินเผา ลูกปัด ซึ่งมีลักษณะเหมือนกับที่เมืองคูบัว จังหวัดราชบุรี จึงสันนิษฐานว่าอยู่ในสมัยทวารวดี และที่เมืองจันเสนนั้นยังได้พบหวิงาข้างสลักลวดลาย มงคลต่าง ๆ คล้ายศิลปะอินเดีย มีอายุประมาณพุทธศตวรรษที่ 7-8 (พิริยะ ไกรฤกษ์, 2533)

นอกจากนี้ยังมีหลักฐานที่พบจากการขุดค้นพบโบราณวัตถุหลายอย่าง ได้แก่ ประเภทที่ทำด้วยดินเผา เช่น พระพิมพ์ ตุ๊กตาดินเผาเป็นรูปต่าง ๆ

ภาพโบราณวัตถุต่าง ๆ ยุคทวารวดีขุดค้นพบที่เมืองเก่าจันเสน

จากการขุดค้นทางโบราณคดีได้พบประติมากรรมดินเผา รูปพระลักษมี ชิ้นส่วนประติมากรรมดินเผา รูปคนงูสิง ชิ้นส่วนธรรมจักรศิลา สำหรับภาชนะดินเผานั้น พบเศษภาชนะดินเผาที่เป็นลักษณะเด่นของสมัยทวารวดีซึ่งมีการแตกสลายลงโดยการประทับลายลงไปบนกรอบสี่เหลี่ยมซึ่งมีรูปคนขี่ม้า ช้าง ม้า วัว หงส์ และนักรบกำลังวิ่ง เป็นต้น

ผาสุข อินทราวุธ ได้จำแนกและจัดกลุ่มภาชนะดินเผาสมัยทวารวดีได้ 2 กลุ่มใหญ่ แบ่งตามลักษณะการใช้งาน ดังนี้

1.1 กลุ่มภาชนะที่ใช้ในชีวิตประจำวัน (Wares for Daily Life) อันได้แก่ ภาชนะประเภทเครื่องครัว เช่นหม้อมีสัน หม้อก้นกลม ไหขนาดเล็กและใหญ่ ขามขนาดต่างๆ หม้อน้ำมีพวย และถ้วย มีพวย เป็นต้น

1.2 กลุ่มภาชนะที่ใช้ในโอกาสพิเศษ หรือใช้ในกิจพิธีการทางศาสนา (Wares for Special Occasions or Religious Ceremonies) ซึ่งกลุ่มนี้จะพบน้อยกว่ากลุ่มแรก เช่นภาชนะประเภทจาน หรือจานมีเชิงสูง หม้อน้ำปากขวด (Sprinkler) หม้อน้ำปากผายขนาดเล็ก ใหลายประทับ เป็นต้น

ประเภทที่ทำด้วยหิน เช่น ฐานบัว ธรรมจักร ขวานหินขัด นิยมนำมาสร้างสถาปัตยกรรมและประติมากรรม ถือเป็นหลักฐานทางโบราณคดีสมัยทวารวดีที่สำคัญ เนื่องจากการสร้างทำด้วยวัสดุที่คงทนถาวร คือหินและโลหะ อาจมีการใช้ศิลาและหินผสมผสานในบางส่วน แท่นและที่บดทำด้วยหิน ซึ่งมีร่องรอยการใช้งานอย่างหนัก พบเป็นจำนวนมากในบริเวณเมืองโบราณจันเสน ประเภทที่ทำด้วยโลหะ เช่น ตุ่มหูทำด้วยตะกั่วหรือดีบุก ใบหอกเหล็ก ขวานสำริด ห่วงสำริดประดับ ลวดลายลูกปัดแก้วสีต่าง ๆ อาวุธต่าง ๆ เช่น ขวานสำริด หัวธนู ทำด้วยเหล็กและตะกั่ว เป็นทั้งเครื่องมือเครื่องใช้และอาวุธในสมัยโบราณ ที่ทำให้สังคมมนุษย์มีพัฒนาการที่ก้าวหน้าขึ้นกว่ายุคสมัยหิน เพราะสำริดเป็นโลหะที่มีความคมและทนทาน จึงเป็นเครื่องมือเครื่องใช้ที่มีประสิทธิภาพมากกว่าหิน ประเภทที่ทำด้วยสำริด เช่น พระโพธิสัตว์สำริดยืน มีลักษณะเลียนแบบศิลปะคุปตะของอินเดีย และต่อมาก็พัฒนาเป็นลักษณะของท้องถิ่น และปรับเป็นรูปแบบของตัวเองในที่สุด

ภาพศิลปะวัตถุประเภท ดินเผาและหินแกะสลักยุคทวารวดี จากพิพิธภัณฑสถาน

ภาพเครื่องมือเครื่องใช้ทำด้วยโลหะยุคก่อนประวัติศาสตร์ จากพิพิธภัณฑสถาน

สรุป

การศึกษาโบราณคดีสมัยทวารวดีที่เมืองจันทน์นั้น ทำให้เห็นคุณค่าหลายอย่างอาทิ เช่น คนโบราณเมืองจันทน์ มีความรู้ระบบการชลประทานเป็นอย่างดี โบราณวัตถุที่พบมีจำนวนมาก แม้จะได้พบวัตถุโบราณสมัยฟูนันและสมัยศรีวิชัยปะปนอยู่ด้วยบ้าง (รวมทั้งขวานหินยุคก่อนประวัติศาสตร์ด้วย)

แต่ก็มีเป็นส่วนน้อยเมื่อเทียบกับส่วนใหญ่ซึ่งเป็นสิ่งของในสมัยทวารวดีเกือบทั้งหมด ฉะนั้น จึงสามารถยืนยันได้ว่า จันเสน เป็นเมืองโบราณในสมัยทวารวดีอย่างแน่นอนโดยไม่มีปัญหาและข้อสงสัยใด ๆ ทั้งสิ้น ส่วนสัญลักษณ์ทางพระพุทธศาสนา พบไม่มากเหมือนที่อื่น ๆ แต่ก็ทำให้เห็นได้ว่า ชาวเมืองจันเสนมีคติและความเชื่อเกี่ยวกับพระพุทธศาสนาไม่ต่างจากชาวทวารวดีแห่งอื่น ดังนั้น สิ่งที่ค้นพบล้วนยืนยันให้เห็นชัดเจนว่า พระพุทธศาสนามีความเจริญรุ่งเรืองที่เมืองจันเสน เป็นสิ่งที่มีความหมายต่อการดำรงอยู่ร่วมกัน และเป็นสิ่งที่ก่อให้เกิดวัฒนธรรมอันดีร่วมกันระหว่างสังคมได้อย่างดียิ่ง

เอกสารอ้างอิง

- ธิดา สาระยา. (2532). (ศรี) *ทวารวดี:ประวัติศาสตร์ยุคต้นของสยามประเทศ*. กรุงเทพมหานคร : อักษรสัมพันธ์.
- บัญชา พงษ์พานิช และคณะ. (2510). *จากอินเดียนถึงไทย : รอยทางพระพุทธศาสนาแรก ๆ*. กรุงเทพฯ : โรงพิมพ์ส่วนท้องถิ่น กรมการปกครอง.
- กรมศิลปากร. (2529). *จารึกในประเทศไทย เล่ม 1 อักษรปัลลวะ หลังปัลลวะ พุทธศตวรรษที่ 12-14*. กรุงเทพฯ : หอสมุดแห่งชาติ กรมศิลปากร.
- พิศิฐ์ เจริญวงศ์. (2531). *ศิลปะถ้ำในประเทศไทย*. กรุงเทพฯ : สำนักงานเสริมสร้างเอกลักษณ์ของชาติ สำนักเลขาธิการสำนักนายกรัฐมนตรี.
- ฉอง บวสเชอเลียร์. (2509). “เมืองอุทองและความสำคัญของเมืองอุทองในประวัติศาสตร์ไทย”. หน้า 8. และดูใน “ทฤษฎีใหม่เกี่ยวกับสถานที่ตั้งอาณาจักรพูนัน”. แปลเก็บความโดย มจ.สุภัทรดิศ ดิศกุล. “โบราณวิทยาเรื่องเมืองอุทอง”, พระนคร : กรมศิลปากร.
- มจ.สุภัทรดิศ ดิศกุล. (2534). *ศิลปะในประเทศไทย*. พิมพ์ครั้งที่ 9. กรุงเทพฯ : อมรินทร์ พรินต์ติ้งกรุ๊ป.
- พิพิธภัณฑสถานจันเสน. (2565). *มิวเซียมสยามพิพิธภัณฑสถานการเรียนรู้*. [ออนไลน์]. แหล่งที่มา: <https://www.museumsiam.org/mdn-detail.php?MDNID=151> (สืบค้น 11 กุมภาพันธ์ 2565).
- ศักดิ์ชัย สายสิงห์. (2547). *ศิลปะทวารวดี : วัฒนธรรมพุทธศาสนายุคแรกเริ่มในดินแดนไทย*. กรุงเทพฯ : เมืองโบราณ.
- พิริยะ ไกรฤกษ์. (2533). *ประวัติศาสตร์ศิลปะและโบราณคดีในประเทศไทย*. กรุงเทพฯ : บริษัทอมรินทร์ พรินต์ติ้ง กรุ๊ป จำกัด.

